

Kitas numeris išeis rugsėjo 6 d.

Vasaros užrašai. Zona

Pati daržinė tokia pakrypusi ir sutrūnijusi, kad, rodosi, ją išlaiko tik šita keista, pajūryje atrasta avalynė – trys sienos ištisai, be tarpų, apkaltos senais jūros išmestais batais, šlepetėm, odiniais batais, guminiu apavu, sandalais. Vanduo ir smėlis paviršių ir medžiagą pakeitė, perdirbo – nušlifudamas ir nugludindamas, suplonindamas ir pasendindamas.

Jų yra daug šimtų. Ir kiekvienas kitoks.

– Geras vaizdelis.

– Aha.

– Nu, jau aplink kaimą visus būsit surinkę?

– Nieko, vėl sunėš.

– Kas?

– Nu, audra.

– A, taip. Iš kur?

– Nežinau.

– Atsistok šalia, padarysiu tavo nuotrauką.

– Nenoriu.

– Nu, stokis, stokis, bus didelis menas.

Normundas atvažiavęs iš Vokietijos, Gundega iš Australijos, Inesė iš Švedijos, o Janis – iš kaimo. Pagyvenęs ten mėnesį dviese su šuniu, jis visiškai pasikeitė. Rankos nedreba, kalba netrūkčioja, dingio minčių padrikumas ir painumas. Tiesa, užsiauginęs mažą pilvuką.

O jeigu eilėms rašyti jam būtinas rankų drebėjimas?

Aš taip pat – kaime. Neskaičiuoju dienų, miegu ir valgau, skalbiu baltinius ir raviu.

Didysis, garbingas literatūrinis gyvenimas kažkur nematomi toli.

Nutraukti laidai, telefono ragelyje tylą, o radijas sugedęs.

Kada visiškai nėra ką veikti, rašau sau.

Užrašinėju.

Padariau atradimą: kaime nėra mirties baimės. Bent jau nėra tokios smarkios kaip mieste. Mirtis mieste pernelyg nenatūrali. Tai viskas, ką galiu pasakyti šia tema.

Kai stebiu ant akmens besišildantį driežiuką, nemanau, jog jis gyvena tam, kad naikintų kažkokius kenkėjus. Aš manau – jis gyvena, kad šildytųsi saulėje ant akmens. Driežas yra senesnis už mane ir akmenį, negaliu suvokti jo esmės.

Nieko nenoriu suprasti. Tik justis.

Man nepatinka naudoti prototipus. Vienas ką tik pas mane atėjo, jo pavardė Šumanas. Tinklelyje trilitrinis stiklainis su drumzlinu raugalu. Pats narkologinėje įskaitoje. Rausvai violetinis, grublėtas. Girtas. Linksmai ir geranoriškas. Sugeba statyti namus, mūryti krosnis, taisyti tvoras, valyti kaminus, dervuoti valtį, stiklinti langus, pjauti malkas, skersti galvijus ir žvejoti. Keturiasdešimt septynerių. Galima duoti šešiasdešimt. Ant galvos taukuota skrybėlė. Mėgsta keikti rusus, kiekvieno sakinio pabaigoje prikabinamas po riebių rusišką keiksmą. Viena akis stiklinė – tokia skaidri ir nejudanti, o kita visuomet primerkta. Šis ypatumas sukuria vyro veide nuolatinę suktos pašaipos išraišką.

– Aš ne durnius! – sako Šumanas. – Durni yr tie, kas rausias po dumblynus, aš po dumblynus nesirausiu!

Visiškai neįrodomas teiginys, bet man patinka.

Iš to Šumano būtų galima sukurti herojų, net pagrindinį. Sumeistranti komedija arba tragedija, arba farsą.

Būtų galima visai rimtai ir įsijautus atverti jo vaikišką sielą, naivumą. Nuoširdžiai pasistengti, smerkiant bjaurų gyvenimą, padariusį jį tokį, koks dabar yra. Ir – besprunkant nuo kritikų keikiamos banalybės – kūrinio pabaigoje liepti vargšui Šumanui gėrimo karštinėje nužudyti savo žmoną.

ANDRA NEIBURGA

1990 m. parašytas latvių prozininkės Andros Neiburgos (1957–2019) apsakymas *Vasaras pieraksti. Zona* buvo įtrauktas į jos trumposios prozos rinkinį „Stumk, stumk“ (Stum, stum, 2004), o 2007 m. – į latvių autorių rinktinę „Auksiniai latvių apsakymai“ (*Latviešu zelta stāsti*).

Kārlis Padegs. Madona su kulkosvaidžiu. 1932

Bet Šumanas aiškumo nereikalauja. Jis linksmai išeiną, mosuodamas tinkleliu su stiklainiu. Gyvena čia pat už pelkės.

Kai užsimiršta gimdymo skausmai, jie pradeda asocijuotis su malonumu. Ne pavasaris – vasara vis dėlto yra geriausias metas suaugusių žmonių meilei.

Iš to taip pat būtų galima sudėlioti apsakymą, bet vargu ar apie Šumaną.

Tapytojos Heinrichsonės labai spalvingos aikštės yra geidulingos. Geidulingi yra ir mano kurso draugės Sarmytės smailūs ir blyškūs piršteliai, kuriuos Heinrichsonė taip puikiai aprašė vaikiškame žurnale „Zylė“. Geidulingi agurkų daigai ir bijūnų žiedai, ir stori kopūstų vikšrai. Aguonos savo trumpame žydėjime. O medetkų geidulingos tik sėklos.

Ir gyvenimas gali būti be siužeto.

Na taip, – gimimas ir mirtis, bet jie yra tik pirmo puslapio viršutinė ir paskutinio apatinė eilutė.

Ak, jeigu aš būčiau Maxas Frischas!

Po to geriau – jeigu aš būčiau Gantenbainas.

Bet nesu.

Moteris prieblandoje prie veidrodžio, tai taip pat aš.

(Turiu nustoti rašiusi, kad padėčiau ištrūkti iš kambario netyčia įklydusiam drugeliui, lauke akį režianti diena, rytoj, vėliausiai po savaitės, bus audra.)

Prieblandoje prie veidrodžio. Veidrodis turi kažkokį ryšį su mirtimi, nes joje slepiasi tik praėjus. Į veidrodį negalima žiūrėti pernelyg ilgai, ypač sutemose. Giliai ir kraupiai įdumba akys, lūpos išsišiepia ir atidengia dantis (jie ne mano), viską užkloja drėgni šešėliai, o lipnūs pirštai begėdiškai grabalioja sielą. Moteris suyra mėlynai pilkuose šešėliuose, nepajėgdama pajudėti, o už nugaros kažkas stovi.

Taigi lauke akį režianti diena, saulė tirpdo dangų, lieja į kambarį, o veidrodis tampa tik tuo tavo atspindžiu, šia akimirka. Ne, veidrodis tampa tiltu į pasaką. (Visos pasakos, nors ir prasideda žodžiais „kartą buvo“, kalba apie ateitį – modeliuoja begalę tavo gyvenimo galimybių ir siūlo išsivaidinti.)

Saulė tirpdo dangų ir lieja į kambarį, tu veidrodyje visa iš aukso trapioje virpančioje šviesoje, senovinio aukso spalvos plaukai ir blyškiai auksuota oda, ant pečių saulės austa mantija – sidabras su purpuru, ir kvėpia melisos.

Graži. Tu tirpsti šviesoje, o nuo pirštų galų laša gyvsidabris, ant nubrūžintų grindų lentų ištiksdamas į milijonus mirgančių rutuliukų.

Skamba Padėkos pamaldos.

(Tai tikrai veidrodžio melas.)

Ropomis plaudama grindis, tu nejuočiomis išsižiūri į veidrodį – svetimas veidas, drėgnas ir pritvinkęs raudonio, su prilipusiais prie kaktos plaukais.

Veidrodžio negalima sukulti. Ir saulės, ir sutemų personažai gyvena veidrodyje, kol jis sveikas. Veidrodžiui dūžtant, jie išsilaisvina ir pasklinda po namus, jie niekad tavęs nebeįpals.

Vasara – aš jau sakiau – yra pats geidulingiausias metų laikas. Geltoni agurkų žiedai. Kamanės. Kada atsiguli už kalvelės, žolėje ant pilvo, jauti savyje Žemės rutulio apvalumą. Taip turėtų gulėti bergždžios moterys. Horizontas nusileidžia per sprindį žemiau akių, ir šitas sprindis su žolių stiebais ir vabalėliais tampa visu pasauliu. Saulė tave, kartu su žeme, perdirba kaip trąšą.

Galima gulėti ir ant nugaros. Jei nuo dangaus nesisuka galva.

Moteris guli ant nugaros sode. Blyški, dar neįdegusi žaliavoje žolėje. Lapijos šešėliai lyg teptuko potėpiai ant odos. Šešėliai judrūs, menininkas vis tapo ir tapo, kol kūnas įgyja formą. Žolės smaragdai ir pieno baltumo oda. Šviesi ochra apie pečius ir švarus kaip obuolys pilvas.

Pienas ir smaragdai, ir tamsiai raudonos vyšnios sultys, nutekėjusios per smakrą, mažu šaltinėliu nusidriekia per krūtinę.

Moteris užmigusi.

Šumanas su raugalo stiklainiu sustingęs už serbentų krūmo ir bijo eiti pro šalį.

Homagium diktatoriumams

Pro viešbučio langą Lisabonoje matau vieną aukščiausių Europoje *Ponte 25 de Abril* – tiltą per Težo upę, kuris buvo užbaigtas Portugalijos diktatoriaus António de Oliveiros Salazaro valdymo laikais – 1966 metais – ir pavadintas jo vardu, bet po vadinamosios Gvazdikų revoliucijos Salazaro atminimui skirti simboliai išnyko iš Lisabonos kultūrinio landsafto. Šiandien liepsnojant kultūriniais karams dėl kontroversiškų asmenybių, paminklų ar atminimo vietų nuo Amerikos iki Baltijos krantų (Rusija nesiskaito, nes šioje šalyje ir taip viskas aišku) dažnai dominuoja politinės nuostatos ir sprendimai, bet ne istoriniais faktais grįsta informacija.

Salazaro, kuris praeito amžiaus trečiajame dešimtmetyje sutvarkė Portugalijos valstybės finansų sistemą, valdymo laikais Lisabonoje iškilo nemažai architektūriškai vertingų valstybinių ir visuomeninių pastatų, buvo sukurta efektyvi transporto sistema, ant pietinio Težo upės kranto atsirado laiminančio Kristaus skulptūra pagal Rio de Žaneiro Kristaus Atpirkėjo skulptūros modelį, paminklai valstybės kūrėjams, *Padrão dos Descobrimentos* – monumentas, skirtas didiesiems portugalų jūrų herojams: karaliams, jūrininkams, mokslininkams, rašytojams, tarp kurių Vasco da Gama, Pedro Álvaresas Cabralis, Fernandas Magelanas, „Luzitanų“ autorius Luízas Vazas de Camõesas, Afonso de Albuquerque. Dauguma jų – politiškai nekorektiški istoriniai personažai, jeigu tikėsime tų laikų aprašymais – žiaurūs užkariautojai, katalikybės nešėjai į *laukinių* šalis ir verslininkai be ypatingų skrupulų... Bet Salazaro laikais ir paprasti darbininkai nebuvo pamiršti – minimali alga ir socialinės garantijos buvo įteisintos įstatymais.

Benito Mussolini yra žinomas kaip fašizmo pradininkas. Sovietmečio Lietuvos mokyklose išugdytam paprastam žmogui to ir pakanka. Kaip kokiam Putino propagandos paveiktam rusui. Bet neverta skubėti. Lietuvių rašytojai ir dailininkai, prieš Antrąjį pasaulinį karą keliavę po Italiją, aprašė svaiginančius įspūdžius iš

nuostabių renesansinių miestų, Italijos gamtos vaizdus bei italių grožį mažai kreipdami dėmesį į juodmarškinius ir politinius klausimus. Italijos miestuose nuo Mussolini laikų *via Roma* visada bus gatvė, vedanti į geležinkelio stotį, kurių didžioji dalis iškilo dučės laikais, tada buvo nutiesti ir pirmieji Europoje greitkeliai (šie nuopelnai paprastai priskiriami panašaus profilio asmenybei Vokietijoje, kuri tik nukopijavo Italijos pavyzdį). Nesunku ir dabar Italijos miestuose atskirti įspūdingus Mussolini laikų pašto statinius. Tada buvo sukurta automobilių pramonė ir prie Italiją skalaujančių jūrų pastatytos masinės poilsiavietės darbininkams ir jų atžaloms. Jos, kaip pigios jaunimo poilsiavietės, veikia iki šiol, tad peršasi visai negraži analogija su vaikų poilsiaviečių likimais Palangoje, Giruliuose ir Karklėje.

Lietuvos prezidento, vadinamojo autoritarinio diktatoriaus Antano Smetonos paminklas, skirtas Vilniaus miestui, nusėdo Palangoje, kur jis Rusijos imperijos laikais mokėsi gimnazijoje, bet ne valstybės sostinėje, kur jis gynė lietuvių reikalus prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir jam vykstant. Mano nuomone, nėra aiškių valstybingumą – *mes esame čia* – įtvirtinančių simbolių Lietuvos sostinėje. Kunigaikštis Gediminas nulipęs nuo žirgo su kalaviju tarsi pasiduodamas nugalėtojui, karalius Mindaugas, kaip koks Bumblauskas televizijos laidoje, sėdi ramiai įsitaisęs aikštės pakraštyje, senelis Basanavičius tarp automobilių stovi parimęs ant lazdelės priešais Filharmoniją.

Kaune kalbama apie paminklą prezidentui Algirdui Brazauskui. Vyčio kūdikio veidu, policijos obelisko, spindinčio jaučio mieste šie simboliai koreliuojasi neblogai. Bet kur tarpukario Kauno, kurio įvaizdį taip stengiasi panaudoti vietiniai kultūros influenceriai, ir iš Kauno Smetonos valdomos Lietuvos valstybės veikėjai? Algirdas Julius Greimas kažkada rašė, jog Smetonos valdymo laikais buvo sukurta žemės ūkio produktų perdirbamoji pramonė, sulietuvinta Lietuva pasuko vakarietiško

link. Ir tikrai – mano senelis tapo pasiturinčiu ūkininku, o du dėdės studijavo Vienoje ir Miunchene. Paskui atėjo rusiškoji okupacija ir viskas pasibaigė.

Ir dar. Salazaras buvo išsilavinęs žmogus, talentingas, praktiškas ekonomikos žinovas, apgynęs disertaciją. Mussolini buvo intelektualas, rašęs ne tik žurnalistinius straipsnius, bet ir eseistinius tekstus apie vokiečių filosofiją. O Smetona buvo Antikos žinovas, vertęs kūrinius iš graikų ir lotynų kalbų. Ir dar. Būdami diktoriais, jie buvo jauni ir vedami aiškių tikslų, kuriuos vertinti iš šių laikų perspektyvos būtų nelogiška ir neistoriška, jie kūrė naujų valstybių, kuriose šiandien galima pamatyti simbolių ir materialių tos kūrybos ženklų, modelius. Galbūt ateisiantys po mūsų XX amžiaus diktatorių pasiekimus įvertins kitaip.

– VYGANTAS VAREIKIS –

Autoriaus nuotrauka

Veidaknygėje manęs nėra

„Ar tau viskas gerai?“ – atsargiai teiravosi bičiuliai, pastebėję, kad nesu aktyvi socialiniuose tinkluose. Jau vien šis klausimas sąlygoja paradigimą – jei pasitrauki iš socialinių tinklų, su tavimi kažkas blogai. Prisipažinsiu – pati taip manydavau apie negausų būrelį ten nesančiųjų. Jei tavęs nėra veidaknygėje, tavęs nėra visai?

Socialinių tinklų kuriama iliuzija, kai, matydami vieni kitus virtualių anketų pavidalu, įsivaizduojame būnantys kartu iš tikrųjų, – būsimos metavisatos pagrindas. Prasilenkdami gatvėje, vos ne prieš akimirką komentavę vieni kitų įrašus, ne visada atpažįstame vieni kitus. Arba apsimetame, kad neatpažįstame, nes realybėje bendrauti ne taip jauku, ne taip drąsu, nes per daug tikra. Realybė pilna trikdančių dalykų – akių kontakto, mimikos – dalykų, kurie dažnai pasako apie žmogų daugiau, nei jis norėtų.

Įprasta veidaknygėje rašyti užuojautas, regis, nuoširdžiai išgyvename patį skausmą, vis dėlto tik maža dalis nueina į „feisbuko anketos“ tikrąsias šermenis. Aktyviai palaikomi sergantieji – ko ne sparti samarietiško sublimacija, užėmusi kelias sekundes brangaus visų laiko. Kiek tuomet metų mus skiria nuo virtualių laidotuvių?

Veidaknygės kapinyne jau dabar yra virš trijų milijonų anketų. Ant virtualių sienų, atstojančių paminklus, ateinama „uždegti žvakelių“, o išsiblaškęliai tebesveikina mirusiųosius su gimtadieniu. Absurdo teatras pamažėl virsta distopija, kurioje mirusiųosius galbūt bus galima atgaivinti kaip metavisatos avatarus; kur vėl galėsim pasilabinti su Kęstučiu Navaku ir susidaužti metavyno taurėmis.

Metavisata ir jos modelis – Nealo Stephensonso sukurptas fantazijos vaisius iš jo 1992 m. išleisto romano „Lavina“ (*Snow Crash*), kadais atrodęs kaip neįtikėtinas, – apie picų išvežtoją, gyvenantį internetiniame

fantazijų pasaulyje, – kuo toliau, tuo labiau įgauna apčiuopiamas formas „Facebooką“ valdančios „Metos“ ateities planuose.

O kas, jei, eidami iš skaitmeninio rajono į skaitmeninį parką, sutiksime aršiausią savo priešą: būtent smurto proveržių kontrolė būsimoje metaerdvėje – vienas opiausių klausimų. Jei jau dabar, prisidengus ekranais, žodžiais pliekiamasi kaip tikrais kardais, nors realybėje vengiama susidurti žvilgsniais ar net prasilenkti toje pat gatvės pusėje, galbūt virtualybė atvers Pandoros skrynį ir, paklūsę savo archajiškai prigimčiai, vėl grįšime prie vieni kitų galabijimo. Tai kas, kad tik (net?) skaitmeninio.

•

Kuo toliau, tuo labiau tolstu nuo tų dviejų su puse tūkstančio savo metadraugų. Tariausi girdinti trūkinėjant

virtualias jungtis, tik visai neskausmingai. Gaila tik keletu, kuriuos sekdavau dėl jų tekstų ir su kuriais, spėju, gyvenimas vargiai suves.

O gal, kaip ir visi klystantys, grįšiu – bet, labai tikiuosi, ne tam, kad nueičiau į jų virtualias šermenis ir komentaruose palinkėčiau amžino atilsio.

Metavisatoje amžiams liks aibė mano atvaizdų. Feisbuko terminas ir lietuviškas jo vertalas „veidaknygė“ – tiesioginė nuoroda į tavo veidą. Bet ar tikrai tas veidas tavo?

•

Saulė jau nebepakyla aukštai ir daiktų metami šešėliai – būsimos rudens projekcijos – vis ilgėja. Po lietaus, miške garuojant drėgmei, pro medžių lajas įspjstantys spinduliai – tarsi įkypas dušas, purškiantis ant mūsų visų dangišką šviesą. Siela virpteli, tarsi atsidarius duralėms, pro kurias pamažėl pradeda sruventi gildantis ilgesys.

Uodų nebėra, tik širšės skanauja krituolius obuolius, lipa vyno taurėn, ropinėja po staltiesę. Tiesiog kieme dygsta baravykai – vieną randu po jazmino krūmu. Ką veikiu, vis ateina pažiūrėti katės, tada turiu jas pagirti. Guliu pievoj, girdžiu, kaip čėža nukritę lapai, lyg kas tykintų nemačiomis, tada tylom atsistotų galvūgaly, žinodamas, kad neatsisuksi.

Esu.

– EGLĖ FRANK –

Autorės nuotrauka

Pelytės

Tat buvo dvi pilkos pelytės. Jos suko ratus vandenyje ir vis labiau silpo.

Neuromokslininkai tyrinėja peles ir skelbia, kad akies tinklainės bangos – kažin kokie elektros reiškiniai, kurie dar iki išsivystant regai spontaniškai sklinda po gyvūno akies tinklainę, – dar neregintias pelytes jau paruošia suvokti aplinką. Interpretuojant tyrimų rezultatus samprotaujama, kad pelytės dar prieš išvysdamos pasaulį jį sapnuoja, todėl pirmąkart pramerkusios akis jau būna bent kiek pasirengusios suktis šio pasaulio primestomis aplinkybėmis. Tai lyg sapnų realizmas, lyg realybės žingsnis į sapną. Kaip įprasta moksle, remiantis pelių organizmų tyrinėjimais daromos prielaidos apie žmones: kadangi žmonių kūdikiai taip pat vos gimę jau fiksuoja judėjimus ir objektus, galbūt mes taip pat gimstame šiek tiek pasiruošę pasauliui, vadinasi, sapnuojame pasaulį dar prieš jį įmetami¹.

Tos dvi pelytės, kurias radom mano kambaryje Lavaudieui, lizdelyje, kurį pelė susuko po lova, įdubimų raštu dekoruotame atsarginiame čiuzinyje, dar nebuvo atplėšusios voku. Jos žuvo nespėjusios atsimerkti ir išvysti ką nors kita nei sapnuotasis pasaulis. Ar išeina, kad bent regėjimo plotmėje jos apskritai pagyveno tik sapne? Ar mes buvome į jų sapnuotą pasaulį negailestingai įsiveržusi realybė? Iš pradžių Neringa uždarė pelytes narvelin ir paliko ant spintelės, manydama, kad netrukus šios tiesiog nugaiš. Man pasirodė per žiauru pelytes marinti iš lėto, pasidaviau impulsui jas nuskandinti. Lig tol nebuvo skandinavų gyvūno, tad nežinau, iš kur galėjo kilti šis impulsas: gal buvau sapnavęs ką nors skandiną? Žinoma, buvau girdėjęs pasakojant apie tokius poelgius, tad veikiausiai pasakojimo bangos pasklido mano tinklainėse ir įsismelkė į mano spontanišką elgseną.

Dabar fantazuju, kad būčiau norėjęs pelytes paleisti į vandenį švelniai, lyg pasroviui į tolimą kelią leisčiau iš skiedrelių padarytus laivelius, – būčiau norėjęs būti jau trus mirties viešpats, kitaip nei vaikystėje, kai iškėlė virš skruzdėlyno padėdavom plastikinius maišelius ir plonyčiam plastikui lydantis lašančią ugnį it napalmą leisdavom ant menkų statistinių skruzdžių. Tat buvo tyras džiugesys žudyti, tik nesu tikras, ar tas džiugesys vienareikšmiškai žmogiškas, juk gyvūnai irgi užsiima vadinamuoju „pertekliniu žudymu“. Gal žudymas yra tikrojo priešistorinio Rojaus paveldas, kurį sapnuojame prieš pirmąkart atplėsdami akių vokus, o kartą atsimerkę be paliovos svajojame apie jį įvairiausiais pavaldais? Žmones žudikus dažnai vadiname žvėrimis, ne žmonėmis; gal iš tiesų žudo ne žmonės, o iš žmonių pavidalų išsinerę gyvūnai, žvėrys, padarai, kurie, vadinasi, esame? Prisimenu kanoninę Coppolaso filmo „Mūsų dienų Apokalipsė“ (*Apocalypse Now*) sceną su statistų vietnamiečių kaimą niokojančiais koviniais malūnsparniais griaudint Wagnerio „Valkirijų skrydžiui“; galbūt vaikystėje bombarduodamas niekuo dėtas skruzdes nesąmoningai troškau būti koks nors skysta liepsna spjaudantis itin už dieviškas Laumžirgis – kodėl gi ne. Spontaniškas žudymas kupinas fantazijos ir žadina vaizduotę, o mūsų fantazijos išteklių reikšmingą dalį sudaro gyvūniški vaizdiniai.

Artimo karo fone atrodo svarbu, kad žudymas yra ir istoriškas politinis veiksmas, atliekamas dėl istoriškų motyvų, vizijų ar pamišimų. Gyvūniškoji įsivaizduojamybė dėl to nenustoja veiksmingumo, bet, regis, linksta į sociologinę abstraktumą: žudikai vaizduojasi genocidų aukas kaip tarakonus; masinis neteisėtus žudymas metaforiškai suprantamas kaip skerdimas; savo menėje užsibarikadavusių diktatorių norisi vaizduotis kaip marionetėmis žaidžiantį kraugerį vorą; jo užmačioms nesipriešinančią visuomenę – kaip galvijų bandą. Įdomu, kad apie karus kalbama ir etologijoje, susidūrus su bendruomeninės prigimties žudymu: pavyzdžiui, žinomas ketverius metus (1974–1978) trukęs Gombės šimpanzių karas, prasidėjęs vienai šimpanzių bendruomenei skilus į dvi. Dabar liksiu prie labiau individualizuotų gyvūniškų mirties ir žudymo vaizdinių, kurie galbūt – spėju – literatūroje yra daugiau kultivuoti ir individualistinės kultūros auginimui paprastesni vartyti mintyse.

Kokia galėtų būti šiuos gyvūniškus vaizdinius produkuojančios figūracijos gelmė? Ji, regis, neišsitenka mums įprastame individualaus žmogaus psichikos provaizdyje, kai suprantame psichiką esant susijusia ir priklausoma nuo žmogaus fiziologijos ir nuo žmogiškos socialinės aplinkos. Visa tai – pernelyg žmogiška, mat gyvūniška fantazija mažų mažiausiai yra nežmogiškumo įspaudas žmoguje. Štai kaip priešistorinius gyvūnų pėdsakus žmogaus psichikoje vaizduojasi gyvūnų tema rašanti amerikietė eseistė Elena Passarello:

A silent hunter crouches in an up-jump in the steppe. More than any physical act – fighting, teaching, sleep – his life is spent watching animals. Survival is hiding his soft human body and clocking the heartier megafauna as they move and mate and perish. Imagine the detail he holds inside himself after a lifetime of fiery looking. Then think of five thousand such lifetimes, all spent on that steppe and at this pitch of watching. Good God, what that amount of witness must do to a human's insides.²

Mega fauna, drebinanti žemę didžiulėmis kanopomis, plakanči debesis ragais, rikšmais draskanti pasaulį, – ar esu tai sapnavęs? Stebėjau stulbinamus gyvūnus laukdamas progos suvartyti asmenis, bet viršų paėmė įspūdis. O gal viskas prasidėjo dar seniau? Pradėjome žudyti dar būdami kitais, gyvūnais, ir milijonus metų perimame ir perduodame žudymo atmintį – tai gilioji tradicija. Ar galėčiau tad džiaugsmingai sapnuoti esąs staigioji gyvatė, naktį žolynuose tykanti atsargiosios pelės? O gal dabartinis, žmogiškas mano pavidalas su masinio naikavimo šešėliu – tai galutinis giliosios lemties išsipildymas? Šlovė tai jėgai, kuri padarė mus pasaulio šeimininkais, kad galėtume kiek panorėję turkštis kraujyje! Mūsų Viešpats – Sredni Vaštar:

*Sredni Vaštar žengia į priekį,
Jo mintys raudonos, o jo dantys balti.
Jo priešai meldė pasigailėti, tačiau jis nešė jiems mirtį.
Sredni Vaštar Gražusis.³*

Bet tądien Lavaudieui žudžiau iš turbūt perdėm moderinių paskatų – gerumo ir gailėsčio. Nusinėšiau narvelį prie Senouire'o upės, pavaiškiojęs pakrante aptikau šešėlyje skendintį užutėkį atokiau nuo turistų ir iškračiau pelytes į vandenį. Juodvi pliumptelėjo ir sutrikusios bandė plaukti, bet joms išėjo tik suktais ratu, kūneliais piešiant du taisyklingus apskritimus, tarytum akis, kurių pačios taip ir neatmerkė. *Ašara, dar tau anksti...* Per milijonus metų paveldėti tinklainės bangų sapnai neparuošė pelyčių plaukioti Senouire'o upe, nesuteikė joms įgūdžių išsigelbėti nuo mano gailestingumo.

Žmogaus gailestingumas pražudo vonioje rastą pelytę ir Parulskio eilėraštyje „Pelytės atminimui“:

*į qsoť įvarės, išnešiau ją
į lauką, paleidau, lydėjau žvilgsniu
greitai sprūstančią pumpurus sukrovusių
alyvų link
jau nusigrėždamas, verdamas duris
per peį
jaučiu iki šiol
kaip sujaudino bundančią žolę
liesas katino šešelis⁴*

Niekad nesu užmušęs katino, bet kartą laidojau kaimynės katę. Tai buvo savaip pakylėjantis įvykis: kaimynė tos katės nemėgo, bet šiai pasimirus paplūdo ašaromis – gal labiau dėl ceremonijos nei dėl sentimentų; aš katę visad mėgau ir ją laidodamas jaučiausi patvirtinąs šį ryšį, pratęsiąs jį pomirtiniame laike. Kad ir kaip būtų, žmogus gali parašyti efektingą eilėrašį, kad kiti žmonės pasimėgautų pelytės, kitąkart gal ir katino žūtimi. Tai žudymo sąsaja su malonumu, seniausiai įsitvirtinusi fikcijoje. Jau Aristotelis samprotavo, kad, perfrazuojant, šiaip kasdieniame gyvenime kokia nors skerdena mums esanti atgrasi, o štai nupiešta ji teikianti malonumą. Veikiausiai jis tąkart pernelyg prideramai suvokė kasdienį gyvenimą, lyg jame mėgautumės tik gerais dalykais: kasdienybė taip pat kupina žiaurumo malonumų. Tiesa, Parulskio eilėraščio lyrinis subjektas pats nesiima žudyti, žudymą jis deleguoja katinui, – aišku, kad vyriškoji žodžio giminė čia reikšminga, – o pats tiesiogiai afektyviai susisaisto tik su žolės *jauduliu*, taigi lieka pasitenkinęs, bet neišsikruvinęs. Tai ne kas kita kaip mirtiška provokacija humanizmo ribose, kurių laikantis žmogui nevalia tiesiogiai mėgautis žudymu, nors apskritai žudyti gyvūnus (kartais – ir žmones) galima laisvai ir gausiai. Parulskio provokacija netgi drovi, nes eilėraštyje žudymo reginys lieka neišsvystas, jis tik numanomas lyriniam subjektui „jau nusigrėžiant“. Kartu drovumui čia būdingas Greimo aprašytas netikėtumo laukimo įtampumas⁵: subjektas pelytę „lydi žvilgsniu“ ir tik „jau nusigrėždamas“ pastebi sujudant žolę – tai gražaus žudymo akto laukimas.

Tai drovu, bet ne visi ir ne tik. Atrodytų, iš pažiūros net Biliūno apsakyme „Kliudžiau“⁶ gyvūno žudymas yra ryžtingiau ir tiesmukiau priimtas kaip žmogiškasis būvis, nes čia pasakotojas pats atlieka žudymo aktą. Tačiau kalbant apie malonumą žudyti toks įspūdis apgaulingas, mat Biliūno apsakyme žudymo malonumas kryptingai represuojamas, šalinamas iš pasaulio supratimo akiračio. Šis apsakymas yra kone spąstai pasakotojui protagonistui: šis nusiteikia patirti taiklaus šūvio džiaugsmą, kai liekia, it nusisekęs Amerikos tyrilaukių gyventojas, apžiūrėti savojo šūvio aukos, tačiau vos priešų prie katytės jį išsyk pasitinka vien tik empatiškai išgyvenamas skausmas ir sąžinės graužatis. Štai pelytė ir narvelyje. Kitaip sakant, žudymo malonumas apsakymo „Kliudžiau“ pasakotojui protagonistui iš anksto uždraustas ir paslėptas po devyniais užraktais, jo negalima nė vaizduotis, nes apsakymo moralinė tvarka vienareikšmiškai atmata pačią kerinčios ir jaudinančios medžioklės įsivaizduojamybę. Apsakymo istorija yra lyg moralinė iniciacija, kai įgyjamas supratimas, kad žudydamas darai bloga, o žvelgiant giliau apsakyme aiškiai teigiama sąžinės pirmenybė malonumu atžvilgiu ir nė neprileidžiama gali-

mybė, bent jame reprezentuojamų realiųjų kontekste, turėti su kuo nors moralinį santykį pradedant nuo malonumo. (Ši nuostata atrodo mažiau nepajudinama turint omenyje, kad santykį su malonumu mezga ne tik pasakotojas protagonistas, bet ir mes, kurie mėgaujamės skaitydami apsakymą apie žudymą.)

Beje, įdomu, kad represuojamam malonumo santykiui šiame apsakyme atstovauja fikcija – persirengimas indėnu, Kuperio aprašytu, – kuri, pirma, iš šalies ir iš vėlesnio laiko žiūros taško komentuojama kaip vargiai galinti pretenduoti į tikrovę, mat siejama su vaikiška psichika⁷; antra, fikcija dar ir išgyvenama kaip netikra sugretinus ją su empatija gyvūno kančiai⁸. Man regis, pirmasis punktas yra labai sąlyginis, nes pats apsakymas „Kliudžiau“ – tai fikcija, dar ir kaip pretenduojanti į tikrovę. Kitaip sakant, Biliūnas apeliuodamas į psichinę realybę diskredituoja indėniškas nuotykių fikcijas ir vietoj jų stato savąją moralinę iniciacinę fikciją. Turint omenyje iniciacinį „Kliudžiau“ pobūdį, antrasis punktas atrodo labiau esminis: empatija skausmui pateikiama kaip spontaniška reakcija, nors iš kūrinio visumos aiškiai numanoma, kad šią individualiai išgyvenamą empatiją grindžia bendrinė sąžinės samprata, į kurią ir inicijuojamas pasakotojas protagonistas ir skaitytojas (-a). Kitaip sakant, skausmas statomas pirmiau sąžinės kaip reflektvyvaus moralizavimo. Tai numanoma moralinės tikrovės tvarka, kurioje empatinis skausmas yra moralinės tiesos duoties būdas; moralinė tiesa įsiveržia į subjekto patirtį per empatiją, o šios tiesos virsmą ilgo laikotarpio gyvastingu žinojimu labiausiai užtikrina skausmo atmintis⁹. Vadinasi, jeigu čia apskritai aukštai vertinamas koks nors malonumas, tai gal visų pirma būtų „skaudaus pasaulio“ malonumas, kai subjektas išgyvena intensyviausią kontaktą su pasauliu per vidinę nusikaltimo ir baumės dramą.

Užtat Parulskio lyriniam subjektui malonumas – neatsižadėtas jaudulys – prieinamas bent fantazuojant apie žudymą, deleguotą katinui. Poetinis fantazavimas artimas svajoms ir sapnams ir galbūt katino agresijos įterpimas į lyrinės subjektyvybės raišką pagrįstas seniausiai tiesiogiai nebepricinamo kultūros būvio nuotropomis: turiu omenyje, kad galbūt tapsmo medžiojančiu katinu vaizdinys liudija mūsų vaizduotę gebant nepaisyti mūsų kultūroje įprastos gana griežtos perskyros tarp žmogaus ir gyvūno vidujybės. Laikantis šios perskyros žmogus iš esmės negali tapti katinu ir atvirksčiai, bet štai poetinės fantazijos raiška rodo, kad gali.

Kad ir kaip būtų, ne visi tokie drovūs, kad deleguotų jaudinantį gyvūno žudymą kitam gyvūnui. Štai olandų menininkė Tinkebell savo kūrinyje „My Dearest Cat Pinkeltje“¹⁰ pasakoja ir nuotraukomis iliustruoja, esą jai retai būnant namuose jos katė Pinkeltje susirgusi depresija, todėl meninkei tekę katę pasmaugti; paskui ji pasidariusi iš katės kailio rankinę ir nuo to laiko juodvi galinčios visada būti kartu. Plačiau žinomas brito Damieno Hirsto kūrinyje „The Physical Impossibility of Death in the Mind of Someone Living“ – specialiai kūriniui pagauto tigrinio ryklio kūnas,

Nukelta į p. 6 ►

¹ Paul Ratner, „Mammals dream about the world they are entering even before birth“, *Big Think*, 2021 07 31. Prieiga internete <https://bigthink.com/life/mammals-dream-before-birth/#Echobox=1718684933>.

² „Stepėje medžiotojas tylėdamas tupi pasiruošęs šuoliui. Jo gyvenimas teka ne tiek užsiimant fizine veikla – kova, mokymu, miegu, – kiek stebint gyvūnus. Išlikimas iš jo reikalauja slapstyti savo minkštą žmogišką kūną ir fiksuoti, kaip už jį smarkesnė megafauna juda, poruojasi ir žūva. Įsivaizduokite, kokio detalumo vaizdiniai glūdi jo viduje paskyrus visą gyvenimą karštingam žiūrėjimui. Tada pagalvokite apie penkis tūkstančius tokių gyvenimų, praleistų toje stepėje šitaip intensyviai stebint. Viešpatie, šitokia matymo gausa turėtų kaip reikiant perkeisti žmogaus vidų.“ Elena Passarello, *Animals Strike Curious Poses*, London: Vintage, 2017, p. 16.

³ Saki, „Sredni Vaštar“, iš anglų k. vertė Ignas Beitsas, *Metai*, 2018, Nr. 12.

⁴ Sigitas Parulskis, *Subjektyvi kronika*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2018, p. 137.

⁵ Algirdas Julius Greimas, *Apie netobulumą*, iš prancūzų k. vertė Saulius Žukas, Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2004.

⁶ Jonas Biliūnas, „Kliudžiau“, *Literatūros kūrinių 5–8 klasėms: skaitmeninė biblioteka*. Prieiga internete <https://ebiblioteka.mkp.emokykla.lt/>.

⁷ „Nors buvau tik antros klasės mokinys, tačiau jaučiaus milžinas esąs, kuris, rodė, ir vilkų būrį susitikęs, neišsigastų.“

⁸ „Kaip tikras medėjas prilėkiau artyn, bet ūmai pajatau širdyje šaltį ir apsistojau nustebeš: katytės veidas buvo neapsakomo skausmo pervertas...“

⁹ „Tai buvo vienintelis mano gyvenime šūvis. Bet laimingas: aš jį lig šiolei dar tebenešioju savo krūtinėje...“

¹⁰ Tinkebell, *My Dearest Cat Pinkeltje*. Prieiga internete <https://www.tinkebell.com/news/projects/my-dearest-cat-pinkeltje-16565>.

MIKHAIL IOSSEL

Naktis, kai mirė Andropovas

1955 m. tuometiniame Leningrade gimęs Mikhailas Iosselis dirbo elektromagnetinių tyrimų inžinieriumi ir priklausė pagrindinės leidybos (*samizdat*) rašytojų sambūriui, kol 1986 m. iš Sovietų Sąjungos emigravo į Jungtines Valstijas ir nuo 1988 m. prozą rašo ir angliškai. Šiuo metu Monrealio Konkordijos universitete dėsto kūrybinį rašymą. Yra išleidęs apsakymų rinkinių, kūryba dažnai spausdinama žymiuose anglakalbiuose literatūros žurnaluose. Iosselio prozoje dažnai reflektuojami prie aplinkos nepritampančio žmogaus potyriai, identiteto klausimai, praeitis lyginama su gyvenimu kitoje šalyje, kitoje kultūroje. Apsakymas *The Night Andropov Died* pirmąkart publikuotas žurnale „The New Yorker“ 2014 m. birželį.

Į lietuvių kalbą apsakymas verstas Vilniaus universiteto meninio vertimo magistrantūros praktikos metu. Už pagalbą, vertingus komentarus ir konsultacijas siekiant vertimo kokybės vertėjas dėkingas savo mentoriumi vertėjui Laimantui Jonušui.

Vakaras buvo toks pat kaip visada. Prisiektą girtuokliai Liocha ir Oležekas, mano kolegos, Leningrado centrinio kultūros ir laisvalaikio parko Krestovo salos pramogų centro sargai, sėdėjo prie fanerinio stalo pagrindiniame Pramogų centro administracijos kambaryje ir tuštino paskutinį iš trijų rašalu vadinamo netikro portveino butelių, kuriuos nusipirko artimiausioje alkoholinių gėrimų parduotuvėje, už dešimties autobusų stotelių, Didžiojoje Zeleninos gatvėje, už tą vakarą mano duotus pinigus, mainais sutikę kada nors neapibrėžtoje ateityje perimti vieną iš mano pamainių. Iš išvaizdos labiau skirtingi jie būti negalėjo: trisdešimtmetis Liocha buvo geltonų plaukų, pilkų akių, plokščios nosies, be jokios užuominos ir raumenų tonusą, o jau beveik šešiasdešimtmetis Oležekas pasauliui drąsiai demonstravo savo pliką, blizgančią kaip baltas biliardo rutulys aštrių bruožų galvelę. Tačiau, nepaisant visų išorinių skirtumų, juos vienijo vienas paprastas, neginčijamas faktas: jie abu buvo amžinos, nesenstančios, milijoninės didžiųjų Rusijos alkoholikų armijos dalis.

Pastarąsias porą valandų jie vienas kitam su kartėliu skundėsi dėl savo gyvenimo. Iš tikrųjų jie jokio gyvenimo ir neturėjo: nei šeimos, nei pinigų, nei kokios nuosavybės, jei neskaitytume to aitraus kvapo, sklindančio iš jų mažų, nykių kambarėlių perpildytuose, aptriušusiuose bendrabučiuose – be jokių realistinių lūkesčių sulaukti šviesesnės, oresnės ateities. Jiems besišnekučiuojant, aš, primerkęs akis, išsėjau atsilošęs aplūžusiame fotelyje prie lango, už kurio mėnuliu apšviestoje tamsioje stūksojo didis dinosauros – seniausi šalies ir vieninteliai miesto amerikietiškieji kalneliai (taip čia vadina šį atrakcioną). Didžiulis, grėsmingas, bet ir maloninantis reginys.

– Visada gali paprasčiausiai nusižudyti, – rūpestingu tonu Liocha pasiūlė Oležekui. – Kol dar yra mirtis, yra vilties. Visada dar turi ko laukti. Nenusivilk, bent jau šviesos gale yra tunelis.

Iškliukindamas iš butelio paskutinius likučius į du pigius, įskilusius fajanso puodelius, Oležekas papurtė galvą ir giliai atsiduso:

– Per vėlu, tvajumat, Liocha. Per vėlu. Praleidau savo šansą tinkamu laiku nusižudyti, o dabar, blet, per vėlu. Dabar aš, blet, turiu laukti, kol viskas savaime įvyks, kol išibėgės mano, blet, nykimo procesas. Dabar jau nieko nepadarysi... Žodžiu. Už gailingą mirtį. – Jis gyvaplaukiais apžėlusiais pirštais pakėlė puodelį, subtiliai kaip aukštuomenės žmogus atkišdamas mažylį.

– Už mirtį, – kaip aidas suskambėjo Liochos balsas, tada jie susidaužė puodeliais ir godžiai išgėrė.

– Jūs verčiau eikit namo, – pasakiau jiems nusižiovau-damas. – Jau vėlu, mano pamainos laikas jau tris valandas eina. Noriu užrakinti duris ir eit miegot.

Jie atsuko į mane savo ilgesingus, sudrėkusius veidus.

– Aha, išdavike, išdavike, – jausmingai tarė Oležekas.

Kartu su keliais kitais Pramogų centro sargais jis taip mane draugiškai vadino – „tėvynės išdaviku“ arba, paprasčiau, „išdaviku“, turėdamas omeny, kad aš prieš dvejus su puse metų nesėkmingai kreipiausi dėl išvažiavimo iš Sovietų Sąjungos vizos, iš karto po to, kai mečiau elektromagnetikos inžinieriaus darbą, ir prieš pat prisijungdamas prie tingių Pramogų centro pamaininių sargų, tokiu būdu siekdamas padidinti savo nenaudingumo koeficientą. Buvo toks laikmetis, kai niekingi žmonės sėdėjo valdžioje: itin prastas laikas Sovietų Sąjungos piliečiui, ypač tokiam kaip aš – žydui, pagrindiniam rašytojui. Tokiems kaip aš svarbiausia buvo

Darius Misiūnas. Molas. 2024

neprisišaukti dėmesio, o sulaukti mažiau dėmesio už naktinės pamainos sargą, prižiūrintį amerikietiškuosius kalnelius Centriniam kultūros ir laisvalaikio parke, buvo neįmanoma.

– Ak, tu brangusis išdavike, laimingas šunsnuki! Tu dar pamatysi dangaus briliantus – ir gal dar tau pagaliau pavyks iš čia išmaiti ir nukeliauti į kokį Paryžių ar Rio de Žaneirą... ar Niujorką, ar... ai, kas, blet, žino, į kokias dar stebuklingas vietas. O jei ne, jei nėra kitos išeities, kadangi dar esi jaunas, nėra per vėlu tau imti ir nusižudyti – ramiai, optimistiškai. Dar visa mirtis tavęs laukia, tu šunie! Kad tu žinotum, blet, kaip aš tau pavydžiu, išdavike!

– Kas tiesa, tas tiesa, – įsiterpė Liocha, panarinęs galvą ir murmedamas sau po nosimi.

– Lauk! Oležekai, Liocha, marš lauk! – sušukau jiems. – Aš pavargau. Mes su amerikietiškaisiais kalneliais norim pabūti vieni. Mums reikia privatumo. Lauk, sakau. Galit susirinkti tarą – turėtų užtekti ryte porai alaus. Žiūrėkit, dar pavėluosit į autobusą. Kitas neatvažiuos iki vidurnakčio.

Kai pagaliau jie keikdamiesi, kliūdami, krisdami, kvatodami kaip pašėlę vaikai kūlversčiais nusileido laiptais, išsirideno pro priekines duris ir dingo, aš užsirakinau ir likau valandėlę slampinėti administracijos patalpose, nežinodamas, kuo užsiimti. Neturėjau ūpo su anglų kalbos žodynu kapstyti po amerikietiškus apsakymų knygą, kurią prieš porą savaitių paliko užklydęs retas užsienietis, užsigeidęs aplankyti pagrindinį literatų klubą, kuriam aš priklausiau. Kartais per mano naktines pamainas vienas ar pora mano draugų, apsiginklavę vynu buteliais, atvažiuodavo į pramogų parką palaikyti man kompanijos, ir mes praleisdavome visą naktį gerdami ir kalbėdami apie viską ir apie nieką, apie savo monotoniškus gyvenimus ir apie svajonių ateitį, kurios dar tikėjomės sulaukti. Vis dėlto vakaras buvo tiesiog ledinis, o kam nors atvykti svečiuotis jau buvo vėlu. Grįžau į pagrindinį administracijos kambarį ir atsarginiu raktu, kuris, tiesą sakant, man nepriklausė, atsirakinau Pramogų centro administratoriaus kabinetą. Kambaryje buvo aklinai tamsu, o tirštame ore tvyrojo rašalo kvapas. Ilgai netrukęs, suradau, ką norėjau: seną nešiojamąjį „VEF Spidola“ radijo imtuvą – kompaktišką geltoną plastikinę dėžutę su juodom atbrailom ir žalsvu kaip katės akutė jungikliu, būtent šį modelį turėjau namuose, kaip ir milijonai kitų Sovietų Sąjungos piliečių.

Grįžęs į pagrindinį kambarį, tą radiją įjungiau. Per akimirksnį kambarį prisipildė džiaugsmingų šniokščiančio miško garsų. Čia, šiame atokiame, miškingame, retai apgyvendintame Leningrado rajone, vis dėlto galėjai pagauti keletą užsienio radijo stočių. Žvėrių kaukimą imituojantys kasdieniai KGB radijo trukdžiai, kurie slopino „priešų balsų“ skleidžiamas trumpųjų dažnių transliaci-

jas rusų kalba didesniuose gyvenamuosiuose rajonuose, išsidėsčiusiuose aplink netaisyklingos formos miesto perimetrą, čia buvo nutilę, išsekę, tarsi patys sau pabodę ir nusprendę nebevykdyti savo patriotinių pareigų.

Galėjau rinktis iš trijų „priešų balsų“: „Amerikos balso“, BBC ir „Vokiečių bangos“. Laisvės radijas, sovietų kontrapropagandos pareigūnų laikoma žalingiausia ir priešiškiausia Sovietų Sąjungai stotimi, visame Leningrade buvo nepagaunamas. Tą vakarą „Vokiečių banga“ transliavo niūrų džiazą, o BBC, mano nusivylimui, dalinosi išsamia Londono meno parodų apžvalga. Tačiau su „Amerikos balsu“ buvo kiek kitaip. Vos tik jį atsukau, išgirdau kalbantį pranešėją, kurio baritonas buvo per melodingas ir rusų kalba per taisyklinga, kad tai būtų chaotiškoje šios kalbos apsuptyje gyvenantis žmogus: „Oficialūs šaltiniai iš Maskvos neoficialiai praneša apie generalinio sekretoriaus Jurijaus Andropovo mirtį po ilgos...“

Jurijus Vladimirovičius Andropovas – rafinuotasis, pagal užsakymą pasiūtu kostiumu vilkintis, tenisą mėgstantis, škotiską vieno salyklo viskį siurbčiojantis, prastą poeziją rašantis KGB vadovas, Brežnevo įpėdinis prie Sovietų Sąjungos valdžios šturvalo, „Budapešto skerdikas“, sutriuškinęs 1956-ųjų vengrų sukilimą.

Tą akimirką, tarsi susivokę esant dramatiškoms aplinkybėms, vietiniai trukdžių įrenginiai ėmė veikti ir pradėjo stūgauti, kaukti su dvigubu įniršiu. Keliskart pasukinėčiau ratuką, bet daugiau jau nieko nebegalėjau išgirsti, tik tą pasiutusį kaukimą, tarsi pasaulį staiga būtų užvaldžiusi milžiniška gauja sužeistų vilkų, užstrigusių pūgoje.

Grįžau į administratoriaus kambarį ir padėjau „Spidolą“ atgal į stalčių. Tamsoje pakėliau į didžiulį juodą vabalą panašaus telefono ragelį ir pridėjau prie ausies, bet išgirdau tik tylą. Kaip visada, naktį telefono linija neveikė. Likau vienas savo mažame pasaulėlyje, užsitvėręs administracijos patalpose. Likusiam žmonių pasauliui aš neegzistavau. O ir šiaip aš vis tiek nebūčiau turėjęs su kuo pasidalinti žinia apie Andropovo mirtį, su kuo apie ją pasikalbėti: nei su savo draugais, kurie tikriausiai jau nuėjo miegoti, nei su savo mergina, kuri gyveno kitam miesto gale, mažiausiai penki rubliai ir keturiasdešimt minučių su taksi, o telefono savo vieno kambario bute ji neturėjo.

Negalėdamas nurimti, grįžau į pagrindinį kambarį, išjungiau geltoną, nuogą lemputę ir kurį laiką stovėjau prie lango, kaktą įrėmęs į apšerkšnį stiklą, spoksodamas į apsnigtus griozdiškus amerikietiškuosius kalnelius, kantriai ir paslaptinai stūksančius blausioje mėnesienoje. Neliko jokių jausmų ar minčių. Kažkas vyko, kažkas turėjo įvykti, žinojau nors tai. Nekantravau sulaukti ryto.

Mirktelėjau viena akimi kalneliams, jausdamas jiems globėjiską šilumą.

– Jums, kalneliai kvailėliai, sėkmės ir sveikatos, – tariu, o jie tiesiog sau stūksojo.

– *Andropov est mort*, – garsiai ištariau kažkodėl prancūziškai. Nakties vienatvėje mano balsas pasirodė šiurkštus, kiek paklaikęs.

Jei kas nors būtų prieš mane tą akimirką materializavęsis, tarkim, kokia nors paklydusi, nuodingo rašalo pagimdyta dvasia, ir man pasakęs, kad po trisdešimties metų rašysiu apie Andropovo mirtį Amerikoje, anglų kalba, o posovietinės Rusijos valdančioji klasė, kurios nemažą dalį sudaro pasenusi KGB kohorta, švęs jo gimimo šimtmetį, atidariusi didžiulę jo gyvenimui skirtą parodą, ir per atidarymą perskaitys liaupsinančią jo dvasinio įpėdinio, prezidento Vladimiro Putino, telegramą, na, būčiau supratęs, kad pagaliau iš tikrųjų negrįžtamai praradau protą.

Nupėdinau koridoriumi ir atsidūriau kambaryje, kuriame sargai miegodavo per budėjimus, – ko jie, aišku, negalėjo daryti, – ant ilgos, siauros, dirbtinės odos sofas, dabar jau nelygios ir sutrūkinėjusios. Nusivilkau megztinį ir susukau iš jo kažką panašaus į pagalvę, pasikišau jį po galva guldamas ant sofas, tada nuo grindų prie pat sofas pakėliau smirdinčią seną ožkeną, kurią mano kolegos Pramogų centre naudojo kaip antklodę, ir ją užsiklojau.

Galvojau, tokios būsenos sunkiai užmigsiu, tačiau taip nebuvo. Vos tik užsimerkęs, tarsi lemputė išsijungiau.

RENATA GORCZYŃSKA

Miłoszas: amerikietiškas rakursas

Renata Gorczyńska (g. 1943) – lenkų žurnalistė, publicistė, literatūros kritikė ir vertėja, kelių knygų autorė. Gavusi amerikiečių stipendiją, kaip žurnalistė 1975 m. lankėsi Jungtinėse Valstijose, čia pasiliko. Dirbo lenkų dienraštyje „Nowy Dziennik“, 1980–1984 m. buvo asmeninė Czesławo Miłoszo sekretorė, vėliau gyveno Paryžiuje, kur bendradarbiavo su žymiuoju lenkų žurnalu „Kultura“, Laisvosios Europos radiju ir BBC. 1992 m. grįžo į Lenkiją.

Ewos Czarnieckos slapyvardžiu išleido pokalbių su Miłoszu knygą su komentarais „Pasaulio keleivis“ (*Podróżny świat*, 1983), savo vardu – esė ir publicistikos knygas „Paryžietiški portretai“ (*Portrety paryskie*, 1999), „Praėjusio gyvenimo skandalai“ (*Skandale minionego życia*, 2001), „Esu iš Vilniaus ir kiti adresai“ (*Jestem z Wilna i inne adresy*, 2003), *Mała miłosziana* (2017) ir kt. Su Gorczyńska yra kalbėjusi Birutė Jonuškaitė („Renata Gorczyńska: „Buvau tarsi jo pameistrė“, *Metai*, 2017, Nr. 11).

2014–2016 m. rašytas straipsnis *Miłosz: plan amerykański* lenkų žurnalo „Zeszyty Literackie“ internetinėje svetainėje publikuotas 2020 m. birželio 26 d.

Šiame minimos Czesławo Miłoszo (1911–2004) 20-osios mirties metinės.

Su Czesławu Miłoszu susipažinau 1978 m. spalio 17 d. Šią datą man buvo lengva įsiminti, nes autorius parašė ją po dedikacija knygoje *Bells in Winter*, ką tik išėjusiame į anglų kalbą išverstų jo eilėraščių rinkinyje. Tais metais jam buvo skirta Oklahomos universiteto *Neustadt Prize*, tarptautinė literatūros premija, vadinta mažuoju Nobeliumi, nes daug jos laureatų vėliau buvo apdovanoti Stokholme. Šia proga ketvirtinis leidinys „World Literature Today“ išleido jam skirtą visą numerį – tai buvo pirmas toks solidas poeto pristatymas JAV.

Tą spalį Miłoszas atvyko į Niujorko Guggenheimo muziejaus paskaitų salėje surengtą jo autorinį vakarą ir skaityti paskaitos Kolumbijos universiteto studentams. Jis taip pat rado laiko susitikti su manimi, dėl ko iš anksto tarėmės susirašinėdami laiškais. Juose aš atkliausiai prašiau jo duoti man interviu, kuris taptų knygos apie jį ir jo kūrybą pagrindu.

Žvelgdama atgal vertinu tą savo prašymą kaip gana įžūlų. Nors Varšuvos universitete baigiau polonistiką, studijos visiškai neparengė manęs, kaip ir mano bendramokslų, nagrinėti Miłoszo kūrybą. Jo kūrinių sąrašas tada buvo „Trys žiemos“ ir „Išgelbėjimas“, ir daugiau nieko. Per pažintis sugebėjau gauti Literatūros institute [Paryžiuje] išleistų jo poezijos knygų, kurios mūsų universiteto bibliotekoje tiesiogine šių žodžių prasme buvo laikomos už grotų. Teko skaityti jas skubiai ir slapta. Kai pagalvojau, ką tada supratau jas skaitydama, man gėda. Neturėjau beveik jokių orientyrų, negalėjau remtis jokiais tyrimais, nes dėl cenzūros draudimų jų paprasčiausiai nebuvo. Per baigiamuosius literatūros egzaminus mūsų dėstytojas su kerštingu pasitenkinimu vieną po kito kirto studentus klausdamas apie „Žagarų“ grupės poezijos programą, nors seminaruose apie Miłoszą net neužsimindavo.

Sumanymą rašyti apie Miłoszą man padiktavo žavėjimasis jo poezija. Neaprupiau jos protu, kai po trejų metų emigracijos Amerikoje, dirbdama Niujorke ėjusio leidinio „Nowy Dziennik“ žurnalistė, kreipiausi į Miłoszą su jį nustebinusiu prašymu. Ir poetas tikriausiai nebūtų sutikęs su manimi kalbėtis, jeigu nebūčiau pirmas žmogus, kreipėsis su tokiu prašymu (jo kūrybos tyrinėtojas Aleksandras Fiutas tai padarė po dvejų metų, Paryžiuje). Ir dar: emigracijoje turėjau potencialų leidėją – *Bicentennial Publishing Co.*, šios leidyklos įkūrėjas ir „Nowy Dziennik“ vadovas Bolesławas Wierzbiańskis norėjo pradėti ciklą apie iškilius JAV gyvenančius lenkus. Tiesa, mano siūlymą rašyti apie Miłoszą jis įvertino skeptiškai. Norėjo pirmiausia išleisti knygą apie asmenį, kuris būtų Amerikos sėkmės įsikūnijimas. Jo nuomone, siauram elito ratui žinomas poetas nebuvo sektinas pavyzdys lenkų kilmės imigrantams. Sunku buvo tikėtis, kad jis galėtų pakelti jų dvasią. Bet aš spyriausi, ir jis nusileido. Be to, užsiminė, kad kelis kartus buvo asmeniškai susitikęs su Miłoszu, kai šis dirbo Lenkijos ambasadoje Vašingtone. „Jis buvo baisiai nervingas ir vis kasė savo skruostą“, – su tam tikru pasitenkinimu prisiminė vadovas. Nors nenuostabu, kad nervinosi – netrukus paprašė politinio prieglobsčio Prancūzijoje ir tapo tuštumai kurti pasmerktu poetu emigrantu.

Tai gi Bolesławas Wierzbiańskis parašė Miłoszui pirmą iš kelių laiškų, pristatė jam leidybos projektą. Atsakymas atėjo ne iš karto. Galiausiai ponai numatė datą – susitikti turėjau Niujorke 1978 m. rudenį. Mano viršininkui buvo būdingi bajoriški užmojai – susitikimui pasirinko prabangų restoraną Parko aveniu. Tačiau kai įžengėme į restorano holą, mūsų svečias išreiškė kategorišką veto. Paskelbė, kad nepakenčia „tokių išpopintų vietų“. Nejaukioje tyloje išleminau, kad tikriausiai žinau vietą, kuri jam tiktų. Tai

buvo Madisono aveniu pusrūsis, kažkas panašaus į prancūzišką bistro. Ten pamatęs languotas servetėles ir *vin ordinaire* grafinus poetas pragiedrėjo. Tačiau nuo jo vis tiek sklido šaltukas. Tada dar nežinojau, kad jis iš prigimties yra nepatikus žemaitis. Kelis kartus skvarbiai pažvelgė į mane. Įsidėmėjau jo labai raiškias akis po vešliais antakiais ir savitą balsą, paribių žmonėms būdingą tarimą tęsiant balsius; *l* tarė kaip vyresnės kartos aktorius. Vilkėjo tvido švarką su odiniais lopais ant alkūnių, medvilninį golfą ir pilkas flanelines kelnes – tipišką amerikiečių profesoriaus aprangą. Ir atrodė gerokai jaunesnis, negu liudijo jo dokumentai.

Autorinio vakaro metu Guggenheimo muziejuje Miłoszas skaitė savo eilėraščius anglų kalba, bet žiūrovams paprašius keletą perskaitė lenkiškai. Tada jis virto valdovu. Jo balso tonas tapo žemesnis, įgavo hipnotizuojančios jėgos. Prie taurės vyno muziejaus fojė jis akivaizdžiai atsipalaidavo ir pakvietė mane kitą dieną atvykti į Kolumbijos universiteto studentų klubą, kur jų kvietimu pasakos apie savo mėgstamą knygą. Pilnutėlėje patalpoje jis kalbėjo apie Thomo Manno „Užburta kalnų“ ir savo susižavėjimą Naftos personažu. Tada užvirė gyva diskusija, kurios susidomėjusi klausiausi. Mane sužavėjo Miłoszo, – tada Kalifornijos universiteto Berklyje profesoriaus emerito, bet vis dar vadovavusio seminarams Slavistikos fakultete, – iškalba ir erudicija. Jo tuometinis paskaitų ciklas apie Dostojevskį sulaukė didelio ir kitų fakultetų studentų susidomėjimo.

Paskui atsidūrėme tuštokame bare. Ir manau, kad būtent ten per laisvą pokalbį su jaunais amerikiečiais Miłoszas šiek tiek atsipalaidavo. Tačiau aš ir mano vadovas dar turėjome palaukti oficialaus sutikimo surengti seriją pokalbių.

Pagaliam sulaukėme. 1979 m. liepą turėjau atvykti į Berkly dviem savaitėms. Tačiau mano pašnekovas iš anksto iškėlė drakoniškas sąlygas: interviu turėjo būti tik mano asmeniniam naudojimui, o ne spausdinimui, o klausimai galėjo būti susiję tik su jo kūryba, o ne su biografija. Neturėjau kito pasirinkimo, teko sutikti. Likus kelioms dienoms iki išvykimo, kai jau turėjau bilietus ir rezervavau viešbutį Berklyje, mano bute suskambo telefonas. Miłoszas atšaukė mūsų susitikimus nieko neaiškindamas. Buvau sugniuždyta, juolab kad jo balso tonas atmetė galimybę derėtis. Mano vadovas pasiūlė man pirmai knygai paieškoti kito herojaus. O aš buvau prislėgta.

Tų metų rudenį vykau į slavistų kasmet organizuojamą Lenkų mokslo instituto susirinkimą Yale'io universitete Niu Heivene. Įstrigau didžiulėse spūstyse, kurias sukėlė smarkus lietus. Kai ten atvykau, Miłoszas buvo ką tik baigęs skaityti savo eilėraščius. Pamatęs mane, pasisveikino kaip su gera pažįstama ir paklausė: „Kodėl jūs su manimi nesusisiekiate?“ Aš atsakiau, kad jis pats atšaukė mano atvykimą į Berkly. Išgirdau atsakymą: „Turėjau didelių problemų šeimoje. Susijusių su sveikata. Tad ką, atvyksite?“

1979 m. lapkritį skridau į San Fransiską naktiniu reisų beveik tuščiam lėktuvo salone. Jaučiausi kaip oro katedroje, tik vietoj maldaknygės ant kelių laikiau Miłoszo poezijos knygas. Stengiausi nuslopinti jaudulį ir nuraminti įsisiūbavusias emocijas. Prieš išskridimą iš Niujorko susipažinau su tuo metu JAV viešėjusiu [žurnalistu, redaktoriumi] Jerzy Turowicziumi. Tada paklausiau jo, ar man pavyks rasti bendrą kalbą su Miłoszu ir ar jis visgi ką nors papasakos apie save, ne tik apie savo kūrybą. Turowiczius nusišypsojo ir atsakė: „O, jis tau papasakos. Tik būk kantri.“ Tai mane šiek tiek nuramino.

Amerikoje Miłoszo poezija pripažinimo sulaukė vėlai, galbūt iš dalies dėl paties autoriaus kaltės – jis delsė versti ją į anglų kalbą. Penkerius metus dirbęs slavistikos profesoriumi Kalifornijos universitete Berklyje išleido glaustą savo verstų šiuolaikinių lenkų poetų antologiją *Postwar Polish Poetry* (1965), savo paskaitų studentams rezultatai; joje išspausdino tik šešis savo eilėraščius. Tada jis įvedė į anglakalbę literatūrą Zbigniewo Herberto poeziją, paskelbęs paties ir Peterio Dale'o Scotto išverstus „Rinktinis eilėraščius“ (*Selected Poems*, 1968). Tik 1973 m. pasirodė pirmas Miłoszo poezijos tomas anglų kalba – *Selected Poems*, išverstas jo paties ir kelių kitų vertėjų. Jo prozos kūrybą anglų kalba Jungtinėse Valstijose sudarė keli kūrinių: „Pavergto proto“ (1953) ir „Gimtosios Europos“ (1968) vertimai, esė rinkinyje *The Emperor of the Earth. Modes of Eccentric Vision* (1977) ir akademinis vadovėlis *The History of Polish Literature* (1969), parašytas, veikia diktutas anglų kalba jo doktorantei. Bet pastarojo kūrinių nebuvo įmanoma rasti knygynuose ne todėl, kad tiražas buvo išparduotas. Likus keliems mėnesiams iki Nobelio premijos įteikimo, jo leidėjas pasiūlė Miłoszui, kad, jeigu pageidauja, jis galys nusipirkti bet kokį egzem-

pliorių skaičių didmenine kaina, nes likęs tiražas bus... permaltas. Tai tam tikra prasme įrodo, kiek mažai dėmesio Amerikos universitetų slavistikos fakultetai skyrė lenkų literatūrai; net ir šiandien ten daugiausia rengiami rusistai.

Išimtimi tapo didelis, 400 puslapių Miłoszo poezijos rinkinys, kurį 1976 m. išleido universitetinė leidykla *Michigan Slavic Publications* lenkų kalba, tik su Yale'io universiteto profesoriaus ir poeto draugo Alexanderio Schenkerio įvadu anglų kalba. An Arboro universitetas buvo bene pirmas JAV akademinis centras, įvertinęs Miłoszo poezijos didybę, tačiau nusprendęs leisti ją originalo kalba, tai yra pirmiausia skyrė ją negausiam lenkų filologų būriui. Amerikos lenkų bendruomenė, išskyrus intelektualų elitą, apie jo egzistavimą net nenutuokė.

Pokalbiai, vykę Miłoszo kabinete Slavistikos fakulteto *Dwinelle Hall* pastate, kur dabar garbingoje vietoje puiuojasi jo nuotrauka, buvo sunkiausias mano gyvenimo egzaminas. Pirmąjį klausimą suformulavau taip: „Ulro žemės“ pradžioje rašote, kad nesuprantate savo kūrybos. Šios knygos pabaigoje teigiate, kad viskas sudaro harmoningą visumą ir kad senas Berklio profesorius, poetas katastrofistas ir mažas berniukas yra tas pats asmuo. Kuris iš šių teiginių yra teisingas?“

Jo akyse pasirodžiau gerai, bet taip buvo ne visada. Nors labai stengiausi susidoroti su užduotimi ir vakarus leisdavau viešbutėlyje šalia universiteto miestelio, apsirovusi Miłoszo knygomis, jo eilėraščiai priešinosi mano nenašiam pažinimo aparatui. Be to, bent kartą supykdyčiau jį. Tiesą sakant, pasitelkusi madingą psichologijos stereotipą uždaviau idiotišką klausimą: „Ar Oskaras Milašius buvo jums *father figure*?“ Poetas pašoko nuo kėdės ir išėjo. Tačiau kitą dieną jis pasirodė įprastu laiku, nepriminė įvykio, kuris man buvo įspėjamoju ženklui. Miłoszas geriausiai jautėsi profesoriaus, nagrinėjančio savo kūrinių egzegze, vaidmenyje. Kartais po savo komentarų jis prapliudavo garsiai juoktis; tada patyriau, kad jis turi humoro jausmą. Būdavo, kad, pamiršęs pradžioje iškeltas sąlygas, jis užkabindavo ir savo biografiją, pasakojo smagias istorijas, pavyzdžiui, apie savo senelį Arturą Miłoszą ar apie pirmus emigracijos mėnesius Paryžiuje. Po dvejų savaičių susitikimų supratau, kad esu tik pačioje Miłoszo pažinimo pradžioje.

Kitais metais stengiausi gilintis į jo kūrybą. Ir priėjau išvadą, kad nepajėgsiu parašyti knygos, jeigu netęsiu pokalbių su Miłoszu. 1980 m. rugsėjį atskridau į Kaliforniją tęsti interviu. Poetas buvo nuosirdesnis ir priėmė kaip gerą draugą. Tačiau jis atrodė prislėgtas. Pasakojo, kad Prancūzijoje, iš kur ką tik grįžo, netikėtai mirė jo artimas bičiulis kunigas Józefas Sadzikas, Paryžiaus Palotinių vienuolijos Dialogo centro direktorius. Jo įkvėptas Miłoszas pradėjo versti psalmes, Jobo knygą, o paskui Evangeliją pagal Morkų ir Apreiškimą Jonui. Kai tuo tikslu mokėsi hebrajų ir graikų kalbų, jam buvo naudingi šio puikaus Biblijos tyrinėtojo paaiškinimai ir patarimai. Tada jis iš rankraščių perskaitė man du naujausius savo eilėraščius: „Józefui Sadzikui“ ir „Rue Descartes“. Suvokiau, kad tuo mane labai pagerbė.

Ir vėl susitikinėdavome kiekvieną dieną jo biure universiteto miestelyje, išskyrus vieną atvejį, kai į kažkurį pokalbių seansą poetas nusivedė mane į savo namus, stovinčius ant kalvų, kurios iš rytų juosia Berkly. Iki jų vedė vingiuotas takas žemyn. Šis dvejų aukštų baltas, tinkuotas namas su kaimiškais elementais sekvojomis ir eukaliptais apaugusiame sklype paliko miško dvarelį įspūdį. Aukštoje – per dvi kondignacijas – svetainėje, priešais židinį, stovėjo palaikė sofa, keli foteliai, žemas stalas su krūvomis knygų. Ten kalbėjome apie jo Biblijos vertimus ir žodžių orumo sugrąžinimą lenkų kalbai. Ant sienų kabėjo Jano Lebensteino paveikslų kolekcija, padovanota bičiulio dailininko. Tada susitikau su poeto žmona Janina, kuri buvo iš dalies paralyžiuota ir jai reikėjo rūpestingos priežiūros.

Mano paprašytas Miłoszas numatė man kelionės automobiliu maršrutą į Kalifornijos ir Oregono vietas, įamžintas jo eilėraščiuose. Man išvažiuojant jis lyg tarp kitko tarė: „O žinote, aš lyg esu nominuotas Nobelio premijai.“ Aš nustėrau. Nors palinkėjau jam visų laurų, nelabai tikėjau, kad Nobelio komitetas norės apdovanoti poetą emigrantą, kuris rašė eilėraščius tik lenkų kalba ir buvo žinomas iš nedaugelio vertimų į užsienio kalbas. Man buvo smalsu, iš kur jis gavo šią žinią. Galėjau tik numanyti, kad iš Jerzy Giedroyc, kuris turėjo savo žmonių Švedijoje. Be jokių nuojautų išsinuomotu automobiliu važinėju po ispanų misijas ir lankiau Vakarų pakrantės paminklus, rinkau medžiagą būsimai knygai, skirtai Didžiajam Nežinomajam.

Iš bloknoto (47)

Štai ir vasara į pabaigą. Praėjo didžiosios Lietuvos šventės, nuaidėjo didinga dainų ir šokių fiesta, kaip niekad anksti sunokusios įvairiausių gamtos gėrybės nugulė turgų ir turgelių stalus. O afrikiniai karščiai net kukliausius išrengė – lengvabūdiškais drabužėliais prisidengę, visi supanašėjo su kurortininkais. Vaikai zuja palei fontanus ir gaivinas po jų srove. Kiti vilniečiai naudojami švariais, jaukais ir neblogai įrengtais Vilniaus pliažais prie Neries – Pirmuoju, Antruoju ir žirmūniškių vadinamu Karvių pliažu Žirmūnų pakrantėje. Jau seniai išsilakstė atostogauti teatrai (va Mažasis savo vitrinoje skelbia *spalio* repertuarą?!), miestas dėl turistų ir naujų gyventojų – migrantų – gausos tapo daugiakalbis. Bet baigsis vasara ir ims dominuoti rusų kalba, nes ukrainiečiai neskuba, o ir nelengva jiems, dirbantiems, atrasti laiko lietuvių kalbos mokytis. Neskuba ir kiti atvykėliai.

Vilniuje gausu įvairių parodų! Bet visų apeiti jau nebeįmanoma. Spėjau pamatyti tik kelias. Pirmiausia – japonų populiaraus meno parodą „Gražuolės, pamėklės ir samurajai“ Nacionalinėje dailės galerijoje. Verta įsidėmėti paprastus parodos kuratoriaus Arūno Gelūno žodžius: „Kultūra tampa populiari tada, kai palieka privilegijuotosios klasės teritoriją ir tampa masiška.“ Japonų menas ir pati ekspozicija sukėlė daugybę minčių apie neįtikėtinus pokyčius, skaičiuojant nuo elegantiškosios Edo epochos iki mūsų dienų, apie gilią tradicijos ir arogantiškos dabartinės mados kūrinių vienoje erdvėje buvimo, derinimo būdus ir nesuderinamumą. Įdomu matyti atviras ir vos išūrimas skirtingų kūrybos pasaulių bei laiko slinktis ir paradoksalų tų pasaulių sugyvenimą. Sekti naujų meno rūšių formavimosi kelius ir jų santykius su visuomene, su jos poreikiais. (Panašūs procesai vyko ir japonų teatre, pavyzdžiui, aristokratiškąjį no teatrą iškeičiant į populiarią kabukį.) Džiugu, kad parodoje netrūksta įvairiausio amžiaus įdėmių ir susikaupusių lankytojų.

Apsilankiau ir „Titanike“ vykstančioje parodoje „Vilniaus plakato mokykla (1941–1988)“. Tai studentiški plakatai iš Dailės akademijos muziejaus rinkinių. Juos matydamas supranti, kad jie tęsia dar Nepriklausomoje Lietuvoje susiformavusią plakato mokyklą (mūsų dailininkai dalyvavo ir už plakatus pelnė padėką ir du aukso medalius Paryžiaus pasaulinėje parodoje 1937 metais!). Matome kelią, kaip ankstyvieji, dar nedrąsūs, o kartais ir naivūs plakatininkai darbai ilgainiui išauga į profesionaliai atliktus, meniškus, skirtingais laikotarpiais skirtingai atspindinčius savo epochą; jaunajai kartai nelengva įsivaizduoti, kiek energijos ir laiko pareikalavdavę pastangos apeiti ideologinius bei estetinius barjerus ir kitokius draudimus sovietmečiu. Matome originaliai sumanytus, tikrai prasmingus ir jau nebesenstančius plakatus. Mane labiausiai stebino keli giliamintiškai, tapybiškos prigimties aštuntojo ar devintojo dešimtmečio teatro plakatai Ibseno, Strindbergo, Čechovo, Shakespeare'o dramų pastatymams.

Pelytės

► Atkelta iš p. 3

konservuotas formaline ir eksponuojamas vitrinoje. Hirsas sukūrė daugiau panašių kūrinių su rykliais, miniatiūrine versija su gupija, taip pat versija su karve ir veršiu, avimi, balandžiu. Visa tai – nedrovi ar nebedrovi žudymo estetika. Ji turbūt adekvatesnė realiam mūsų visuomenių santykiui su gyvūnais ir jų žudymu.

Vis dėlto literatūra tartum įtikinamiau atveria tarpūšinių žudikiškų santykių nestabilumą, juose glūdinčius intersubjektines įsivaizduojamybės klodus. Lyginant su atsargia, kiek vujaristine pretenzija į malonumą žudyti Parulskio eilėraštyje, Maupassant'o apsakymas „Vilkas“ yra lyg išstėtas patetinis epizodas, kupinas visi stipriau prasiveržiančio žudymo malonumo ir net pilnatvės. Aistra medžioklei gyvenantys broliai Žanas ir Fransua 1764 metais vaikosi apylinkių žmones šurpinantį vilką. Gaudynių metu Žanas užsimuša trenkęs galva į šaką, o štai Fransua pavyksta vilką pasivyti:

Tada iš Fransua krūtinės išsiveržė džiaugsmo stūgsmas, kuris, atkartotas aido, nusirito kaip griaustinio dundesys; Fransua šoko nuo arklio su durklu rankoje.

Vilkas laukė pasišaušęs, išrietęs nugarą; jo akys švytėjo kaip dvi žvaigždės. Bet prieš stodamas į mūšį, medžiotojas galiūnas, apglėbęs brolių, pasodino jį ant uolos ir, parėmęs akmenimis jo galvą, kuri buvo kruvinas gniuvtulas, sušuko jam į ausį, tarsi kalbėdamas su kurčiu:

*– Žiūrėk, Žanai, žiūrėk!
Paskui puolė pabaisą. Jautėsi turįs tiek jėgų, kad galėjo kalną nuversti, akmenis sutrinti saujoje. Žvėris taikėsi*

Lieka tik išsakyti dėkingumą, pagiriamąjį žodį mūsų ankstyvojo laikotarpio tradicijas tęsusiems išradingiems plakato kūrėjams, tapusiems aukščiausio lygio mokytojais, – Juozui Galkui, Albertui Gurskui, Vytautui Kaušiniui ir kitiems, rengusiems jų vertą pamainą.

Labiausiai jaudinantis žygis buvo į TARTLE muziejų, kuriam ruošiausi jau seniai ir vis atidėliojau. Prisi pažinsiu, kad su anūke išsiruošėm ne tiek parodos „Vien šventieji / Solely Saints“ apžiūrėti, kiek pamatyti kadaise buvusią mūsų šeimos vertybę – Stasio Ušinsko paveikslą. Šį darbą – konstruktyvistinį natūrmortą su gėlėmis vazoje – Ušinskas, atrodo, nutapė mokydamasis Paryžiuje, o mano Tėvas, anuomet dar jaunas gydytojas, įsigijo jį įžymioje Ušinsko parodoje Kaune (nors, iš Balio Buračo nuotraukos sprendžiant, paveikslas buvo eksponuotas ir pirmojoje Ušinsko parodoje Šiauliuose). Kurį laiką tobulinęs Paryžiuje, Louis Pasteuro mikrobiologijos institute, mano Tėvas susipažino su visa ten studijavusių Lietuvos menininkų bendrija – Juozu Miltiniu, Antanu Gudaičiu, Juozu Mikėnu, Stasiu Ušinsku bei kitais, ir tie ryšiai buvo gyvi ilgus dešimtmečius. (Pamenu, kaip su Tėvu keliavom į Dailės parodų rūmuose surengtą paskutinę Stasio Ušinsko parodą jam gyvam esant. Koks pabalęs, suvargęs, abejingas aplinkai man tada pasirodė dailininkas!)

Kyla pagunda papasakoti įdomią Ušinsko natūrmorto istoriją. Laimingai gyvavęs mūsų namuose Kaune ir Vilniuje, karo metais jis dingo, kaip dingo visas iš mūsų buto A. Jakšto gatvėje, nes bute buvo įsikūrus vokiečių štabas su daug stalų ir telefonų. Kai ką iš dingusių daiktų gražino išsaugoję artimieji, bet ne šitą paveikslą. O maždaug septintojo dešimtmečio viduryje įvyko stebuklas: mūsų namus aplankė kuklus, tylus žmogelis su dideliu paketu nuleistoje rankoje ir jį atvyniojęs tepasakė „Atrodo, čia jūsų daiktas?“ – ir tai buvo mūsų Ušinskas. Dar po kelių dešimtmečių atėjo metas su paveikslu skirtis. Aišku, be reikalo. Ilgėjomės jo. Sužinojau, kad apėjęs ratą Ušinskas atsidūrė TARTLE; beje, puikioje vietoje – direktorės kabinete, už didelių stiklinių durų, ant galinės sienos greta kuklaus ir labai prie jo tinkančio Prano Domšaičio natūrmorto su baltu ąsočiu. Apsiverčiau.

Dėmesys koncentruojasi į knygas. Skaitau net kelias pakaitomis. Štai visuotinai giriamą žinomą Vilniaus mokytojos Violetos Tapinienės prisiminimų knygą „Susigrąžinto laiko blyksniai“. Visuomet įdomu skaityti panašaus amžiaus autoriaus biografinę knygą: čia atpažįsti savo gyventą metą, specifinį epochos – sovietmečio – kvapą, gal kiek kitokiu rakursu pateiktus įvykius, sutinki pažintus žmones – kokį Rimantą Šavelį, Sigitą Gedą ar net Laimoną Tapiną, kurį autorė, nežinau kodėl, vadina tik L. T. ir nepraskleidžia užuolaidos į jo turiningą gyvenimą. (Kai pasirodė jo knyga apie aktorį Bronių Babkauską „Angelas medyje verki“, aš, baisiausiai nustebinta ir sujudinta, parašiau autoriui atvirą laišką dėkodama už sąžiningumą ir

jam įkasti – perplėsti pilvą, o jis čiupo jį už gerklės, net nepaleisdamas į darbą ginklo, ir ėmė pamažu jį smaugti, klausydamasis, kaip ščiūva kvėpavimas jo gerklėje ir stoja mušusi širdis. Ir juokėsi, beprotiškai džiūgaujdamas, vis stipriau gnauždamas žvėrį, šaukė džiaugsmingo kvaitulio apimtas:

– Žiūrėk, Žanai, žiūrėk!

Vilkas liovėsi priešinėsis; jo kūnas suglebo, jis nudvėšė.

Tada Fransua abiem rankom pakėlęs nutempė jį ir sviedė po vyresniojo brolio kojomis, sugrudusiu balsu kartodamas:

– Štai, štai, brangusis Žanai, štai jis!¹¹

Šičia išsyk krinta į akis jau ne vujaristinis, o tiesmukas žmogaus ir vilko tapatinimas; jiedu abu žvėrys, tiesą sakant, Fransua yra didesnis, labiau Žvėris, įkalintas socializuotame žmogaus pavidale. Tai jis patvirtina nenaudodamas durklo – žmogiško kultūrinio artefakto – ir kovos metu beprotiškai džiūgaujdamas, juokdamasis – išgyvendamas intensyviausią įmanomą spontanišką laimę. Stebėti žudymo aktą pasodinamas lavonas: galbūt taip demonstruojama, kad stebėti beprasmiška, pernelyg žmogiška; žudymo prasmė slypi pačiame jo atlikime. Maupassant'as turbūt neturi pretenzijos pademonstruoti, ešą visi žmonės giliai viduje yra žvėrys. Visiškai pakanka to, kad žudymas yra ir gali būti kai kurių žmonių tikroji aistra, pašaukimas ir laimė. Vienam iš pasakojimo apie vilką (ir) Fransua klausytojų paklausus, ar tai tikra istorija, „viena moteris švelniu balseliu“ atsako: „Nesvarbu, nuostabu, kad žmogų užvaldo tokios aistros.“

Būta ir kitų, dar kraštutinesnių būdų tapatinis su gyvūnu per malonumą žudyti ir dėl jo. Grafo de Lautréamont'o antrosios „Maldororo giesmės“ tryliktoje dalyje¹² pasakojamas protagonistas pareiškia ieškojęs ir niekaip negalėjęs rasti sau artimos sielos, kol pagaliau ją sutikęs nuo kranto

už tiesos sakymą; ir sulaukia jo skambučio, nors nebuvom pažįstami!) Kliuvo man ir knygos rašymo stilius, kažkoks apsimestinis autorės prasčiokiškumas, bandymas savotiškai koketuoti su skaitytoju. O tada ir tikrosios rašinio vertybės – nugyvento laiko atmosfera, įvykių spalvingumas, dėmesys detalei – menksta. Man atrodo, kad geriausiai pavyko nupasakoti savo „bočelių“ spalvingus charakterius, vargingas pokario klajones su netikrais dokumentais iš kampo į kampą ir, aišku, mokyklos gyvenimą – savo mokinius ir ypatingus santykius su jais: atvirus, orių, niekada nemeluojant, nieko nenuduodant, reiklius ir su meile.

Viena iš knygų naujienų – Aldonos Adomaitytės ir Indrės Bacevičiūtės „Lili Navickytė-Ramanauskienė: įprasmintas gyvenimas“, skirta žinomai Lietuvos baleto pedagogei Lili Navickytei atminti jos 90-mečio progą. Su Lili mokėmės Salomėjos Neries mokykloje, vėliau tęsėm studijas A. Lunačarskio teatro meno institute Maskvoje, bet ilgainiui, kai abi įklimpom į darbus, ryšys apsilpo. Šiaip ar taip, tą knygą, išleistą Nacionalinės M. K. Čiurlonio menų mokyklos, paimti į rankas man buvo labai smalsu. Pirmiausia krinta į akis nepaprasta gausa dokumentinės rašytinės ir fotografinės medžiagos, kurią autorėms teko rinkti iš mokyklos archyvų ir privačių asmenų. O kiek čia pažįstamų ir nepažįstamų veidų bei vardų, kruopščiai surašytų po visom kolektyvinėm nuotraukom nuo Choreografijos skyriaus įsteigimo iki pat Vilniaus baleto mokyklos įteisinimo ir dar vėlesnio laikotarpio. Kone kiekvienas šių mokyklų absolventas knygoje atras save, savo bendramokslis ir pedagogas. Viskas būtų gerai, jeigu dar atrastume knygoje ir išsamesnį Lili paveikslą. Kai jo pasigendi, kyla mintis pakeisti knygos pavadinimą, pavyzdžiui: „Trumpa Lietuvos choreografijos mokyklos istorija“.

Mane labiausiai knygoje sujudino „susitikimas“ su Genovaite Sabaliauskaite (fotografijoje ją matom gražią ir tiesią, sėdinčią su kolegomis dėstytojais), kurią pažinau būdama ketverių ar penkerių, karo metais Molotove (Permėje), kur Genutė drauge su Leningrado operos ir baleto teatro trupe likimas (tikriau, evakuacija) atvedė į Molotovo teatrą. Mano tėvai ją, visai jaunutę, paglobodavo, mes draugavom, matėm ją šokančią „Gulbių ežere“ (jau ketvertuke!). Pamenu, kaip gimtadienio progą gavau iš jos dovanų specialiai man teatro dirbtuvėse pasiūtą lėlę baleriną su rausvo tiulio „pačka“, pasiuvinėta juoda aksomine liemene, juodais minkštais bateliais ir pačios Genovaitės nukirptų plaukų dailiu peruku.

Dar tik įpusėjau skaityti gediškai karštai parašytą Rimanto Kmitos tomą apie Sigitą Gedą, o kai nuo jo pavargstu, imuosi skaityti intriguojančią, daugybę visokių klausimų keliančią istoriko Norberto Černiausko „Fado: trumpą neįvykusią Lietuvos istoriją“. Apie jas – kitą kartą.

– AUDRONĖ GIRDZIJAUSKAITĖ –

stebėdamas skęstančius sudužusio laivo įgulos narius. Jo artimoji siela – tai milžiniška ryklio patelė, kuri „atskuba paragauti kepenų pašteto ir krimstelėti šaltienos“. Jiedu drauge žudo skęstančius žmones, kitus paėsti atplaukusius ryklius, „keletą minučių žiūri vienas kitam į akis ir stebisi, kiek jūdvių žvilgsniuose žiaurumo“, paskui mylisi. Regis, visa ši ekstravagantiška misterija reikalinga tam, kad pasakotojas protagonistas galėtų surasti „pasaulį padarą, kurio pyktis stipresnis už manąjį“. Panašiai kaip Maupassant'o vilkas ir dar labiau nei jis, Lautréamont'o ryklė jau nėra tiesiog gyvūnas: tai gelbstinti vizija, pakylėjanti žudymą iki naują transrūšinį subjektą steigiančio akto. Įsivaizduojamos gyvūniškos sielos, artimos savuogiui nuožumumui, dovanoja nevaržomą ir neaprepiamą džiugesį tiems, kurie negali pakęsti, o gal nebegali kęsti savojo žmogiškumo.

Bet neapykanta turbūt nėra vienintelis kultivuotas gelbstinčio transrūšinio ryšio atspalvis.

Pelytės suko ratus vandenyje ir vis labiau silpo. Viena buvo visai smulkutė, jos jėgos gana greit išseko, kūnelis primygtinai žvilgančiu kailiuku sustingo vandens paviršiuje. Kita buvo žymiai didesnė ir stipresnė, ji sukosi ilgai, net prailgo laukti, kol išeikvos jėgas ir numirs. Bandau suprasti, ar jas nužudęs ir stebėdamas jų mirtį patyriau malonumą, ar buvau pakerėtas.

– PAULIUS JEVSEJEVAS –

¹¹ Guy de Maupassant, „Vilkas“, *Mėnesiena*, iš prancūzų k. vertė Ramutė Ramunienė, Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2009, p. 27–33.

¹² Lautréamont, *Maldororo giesmės*, iš prancūzų k. vertė Dainius Gintalas, Vilnius: Kitos knygos, 2015, p. 131–141.

Fado Jakševičiams

Vietoj įvado

Šį pasakojimo būdą įkvėpė mano neseniai perskaityta istoriko Norberto Černiausko knyga „Fado: trumpa neįvykusi Lietuvos istorija“. N. Černiauskas puikiai susiejo fado, iš Portugalijos kilusio melancholiškojo muzikos žanro, nuotaiką su nuotaika mąstant apie Lietuvos lemtį XX a. Būtent *saudade* (port. „ilgesys“), fado leitmotyvas, itin tiksliai atliepia bergždžių nostalgiją tam, ko nebėra, o neretai ir išvis nebuvo.

Adomas Jakševičius (1908–1967) su žmona Zofija Jėgaite. Tarpukaris. Šaltinis – „Žemaičių žemė“

Man augant milžinišką įtaką Lietuvos istorijos ir Lietuvos kaip idėjos supratimo formavimuisi darė tarpukariu gimusių ir augusių senelių ir jų seserų ir brolių pasakojimai, o juos dar labiau sustvirtino ypatingas ryšys su Kaunu – vasaros vaikystėje ir beveik šešeri studijų metai; su miestu, kur Laisvės alėja, Žaliakalnis alsuoja tarpukario ir jo optimistinio modernizmo dvasia, nors ir staigiai užgesinta. Todėl 1939 m. spalio 10 d. prasidėjusi Lietuvos valstybės agonija, pasibaigusi nepriklausomybės praradimu, man buvo ir liko neišsamišamas šaltinis kontempliuoti apie vieną tragiškiausių Lietuvos istorijos puslapių. Pačią 1940 m. birželio 15 d. aš dažnai gyvai įsivaizduodavau tuomečio vaiko, senelio ar močiutės bendraamžio, akimis, su nerimu lydinčio vargingai atrodančius atšiaurių veidų sovietinius karius, žvelgiančius iš Kauno Laisvės alėją skrodžiančių tankų.

Būdamas vaikas buvau suskaičiavęs, kiek trūko, kad būčiau sutikęs savo prosenelius, apie kuriuos daug girdėjau iš tėvų ir senelių pasakojimų. Ypač buvo apmaudu, kad apsilenkėme laike su itin daug galėjusiu papasakoti proseneliu Benjaminu Jakševičiumi, kuris, jei ne varginanti gyvenimo miške ir alinanti gulago patirtis, – tuomet buvau įsitikinęs, – būtų sulaukęs viso šimto metų, kas reikštų, kad būtų mane išvydęs, o aš iš mūsų susitikimo bent ką nors atsiminčiau. Rugpjūčio 13 d. sukan-ka 45 metai nuo jo iškeliavimo Amžinybėn. Sulaukusio gulago kaliniui gan garbaus amžiaus, bet neišvydusio nė vieno provaikaičio. Dar lygiai po trejų metų netikėtai mirė vyriausias sūnus Vytautas. Bet alternatyviojoje laiko juostoje jie nugyveno gerokai laimingesnius ir ilgesnius gyvenimus. Pakerėtas N. Černiausko idėjos svajoti, kaip būtų atrodžiusi Lietuva, jei šiai būtų pavykę išvengti sovietinės okupacijos ir paskesnių kataklizmų, pamėginau ir aš įtraukti Jakševičius į fado idėją, atšaukdamas birželio 15-osios okupaciją, taigi ir nepalankias rugpjūčio datas.

Bet prieš tai – duoklė laikui visagaliui, negailestingai švytuokle nubrėžusiam neatšaukiamą XX a. Lietuvos istoriją.

Irena Jakševičiūtė (1926–2003). Pirmieji pokario metai. Iš Ričardo Sabūno asmeninio archyvo

Laikas visagalis

Kaip dažną giminę, Jakševičius okupacijos paveikė. Garsiausiems menininkų Jakševičių dinastijos atstovams Aleksandruvi Jakševičiui ir jo vyresnėliam sūnui Vincen-tui pasisekė šių nelemtų laikų nesulaukti. Jų neišvydo ir vyriausias Vincento sūnus Silvanas, nuskendęs pačiame kūrybiniame žydėjime dar 1933 m. Tačiau nuo atėjūnų smarkiai nukentėjo Aleksandro jaunėlis sūnus Benjaminas ir Vincento sūnus Adomas. Antrosios okupacijos metais nužudyta tarpukariu aktyviai visuomeninėje veikloje dalyvavusi Adomo žmona Zofija Jėgaite, o pats Adomas buvo areštuotas įtariant dalyvavimu antisovietinėje veikloje pokario metais. Nors išvengęs savo dėdės lemties ir palankiai susiklosčius aplinkybėms paleistas iš arešto nepraėjus nė mėnesiui, jis visą likusį gyvenimą buvo persekiojamas naujųjų Lietuvos šeimininkų, atsiskakė su jais eiti į bet kokius kompromisus. Žuvo 1967 m. spalio 14 d. partrenktas automobilio. Iki šiol tarp giminaičių nėra vieningos nuomonės, kiek netyčinis buvęs gyvybę atėmęs eismo įvykis. O Benjaminas, sugrįžęs bolševikams, turėjo prisiminti Nepriklausomybės kovų laikus ir sulaukęs penkiasdešimties su ginklu trauktis į mišką. Kaip netrukus paaiškėjo – be vilties laimėti prieš daug galingesnę priešą. Jo baudžiamosioje byloje užfiksuota nelemta data – 1948 m. rugpjūčio 17 d., kai per čekistinę karinę operaciją buvo užtiktas NKVD būrio netoli savo

slėptuvės. Ypatingasis pasitarimas myriop nepasmerkė, nes 1947–1950 m. SSRS laikinai atšauktos mirties bausmės. Nuteistas 25 metams. Per 1948 m. Kalėdas iš vietinio kalėjimo išsiųstas į lagerį Sibire. 1963 m. rugpjūtį paleistas, nelegaliai grįžo į Lietuvą, į Kauną, daugiausia laiko leido pas čia su šeima įsikūrusią dukterį, spėjo išvysti Kauno pavasarį 1972 m., tačiau iki tikrųjų laisvės vėjų ir pirmų Sąjūdžio mitingų pritrūko devynerių metų. Širdis sustojo 1979 m. rugpjūčio 13 d. Nors išvengę tremties, keturi Benjaminio vaikai buvo paženklinti liaudies priešų ženklų, kritusiu iki vaikaičių kartos, kol ši dėmė galutinai nuplauta tik 1990 m. gegužės 2 d. Benjaminą, jau po mirties, visiškai reabilitavus. Sūnūs senatvės nesulaukė. Nepaisant nepalankių istorijos verpetų, keturias menininkų Jakševičių kartas, jų buvimą mena gausybė bažnytinių paveldo Panevėžyje, Kavarske, Švėkšnoje, Kaišiadoryse, Ukmergėje ir daugybėje kitų Lietuvos vietų.

Atminties kova prieš laiką

Kad išvengčiau paklaidos svarstydama apie Jakševičius paralelinėje visatoje, nutapau tris paveikslus.

Pirmas paveikslas. Benjaminas kantriai darbavosi daugiausia bažnytinių meno srityje, o kai artėjant Mindaugo metų iškilimams 1963 m. sulaukė užsakymo prisidėti prie Kauno Prisikėlimo bažnyčios interjero dailinimo – dėl milžiniško užimtumo visus smulkesnius užsakymus turėjo perleisti sūnams ar išvis jų atsiskakyti. Nors Lietuvos sostinė į Vilnių jau buvo perkelta, Kaunas pozicijų užleisti neketino. Vilniuje pastačius milžinišką Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią ir Tautos namus, galop buvo atsigręžta į iš lėto statomą Kauno Prisikėlimo bažnyčią. Surentus pagrindinius pamatus iškart po karo nutarta įgyvendinti pradinį architekto Karolio Reisono planą – pastatyti statinį su 83 m tuščiaviduriu bokštu, daugybe langų, 200 kolonų ir atvirais įvijais laiptais, kurių pačiame viršuje turėjo puikuotis 7 m aukščio prisikėlusio Kristaus statula. Mat padėka Dievui už laisvę po 1945 m. turėjo būti dviguba – ne tik už Vasario 16-ąją, bet ir dėl bolševikinio jungo, nusileidusio didelėje Europos dalyje, išvengimo. Daugiau ištaigingumo naujojoje šventovėje reiškė daugiau darbo galimybių pasižymėjusiems sakralinio meno meistrams. Taip po beveik trijų dešimtmečių Benjaminas ir Adomas Jakševičiai vėl susitiko kartu dirbti – šįkart su dar keletu dekoratorių puošti naujos Kauno šventovės interjerą.

Benjaminas Jakševičius (1895–1979) prie vieno iš paminklų. Apie 1928. Šaltinis – Kauno IX forto muziejus

Antras paveikslas. Vykdydami darbus Benjaminas ir Adomas Jakševičiai buvo gan užsiėmę. Kaunas tapo naujais namais švėkšniškiui Adomui dar pirmais pokario metais, kai jis čia atsikraustė su žmona, gavusia mokytojos darbą naujai statomoje Kauno mokykloje. Ko gero, padėjo pažintys – aktyvi veikla skautų organizacijoje, palaikiusioje itin gerus santykius su Lietuvos valdžia. O štai panevėžiškis Benjaminas, kaip ir įprasta,

daug keliavo po Lietuvą priimindamas bažnyčių interjero puošybos ir paminklų užsakymus, bet į Kauną užsukdavo retai, tik Adomo šeimos aplankyti. Dažniau lankydavosi Vilniuje, kuriam gyveno nemažai jo bičiulių ir vienas iš sūnų. Tik į Kauną iš Repšėnų persikrausčius vyriausieji dukteriai Irenai ir čia naujoje mokykloje gavus darbą, Kaunas jam tapo gerokai savesnis. Prisi-kėlimo bažnyčios puošyba tapo vienu didžiausių projektų per jo kaip skulptoriaus karjerą, tad dar prieš pat Smetonos mirtį persikėlė į laikinąją sostinę. Kiti vaikai gyveno Ukmergėje. Dievdirbyste užsiiminėjo abu sūnūs, tik Vytautas lipdė ir tapė krikščionybės veikėjus, o Algimantas drožinėjo senojo baltų tikėjimo panteono personažus.

Trečias paveikslas. Benjaminą stebino vaidai tarp Bažnyčios ir pasaulietinės valdžios. Didelio prielankumo Lietuvos valdžiai, kuri jam atrodė pernelyg skirstanti tautą į lietuvius ir nelietuvius, jis neįjautė, nors ir nesiskųsdavo. Dar visai neseniai, priešpaskutiniais Smetonos viešpatavimo metais, dėl pašmaikštavimo tautininkai vėl ėmė riboti ateitininkų veiklą – tarytum ne taip seniai išgyventas karas nebūtų išmokęs labiau telktis. O juk mūsų čia vos kiek daugiau nei trys milijonai! Tačiau ir Bažnyčia atrodė kiek sustabarėjusi, net po Vatikano II susirinkimo pora Lietuvos vyskupų priešinosi naujai tvarkai, ypač išjuokdami lotynų kalbos keitimą lietuvių kalba apeigose ir altoriaus apgrėžimą. Kad ir sutardavę daugeliu temų, jei tik susitikdavę keturiose – Benjaminas, Adomas, Vytautas ir Algimantas, – dažnai susiginčydavę politiniais klausimais. Gruodžio 17-osios perversmas užbėgo už akių komunistiniam perversmui Lietuvoje ar ne, Lenino ar Stalino būta pavojingesnio, Lietuvai labiau tinka daugiapartinė ar vienpartinė sistema, tikroji Lietuvos vėliava – didžiąją dalį Nepriklausomos Lietuvos istorijos naudota tautinė trispalvė ar

KŠIŠTOFAS KŠIVECAS

programa	izoliacija	ola	keistumas	svarbūs
prisipažinau esąs bejėgis prieš visą iliuzijų žodyną	reikalauti atlyginti nuostolius reikalauti atsiprašyti	nuėjau pas kardiologą rado keistą darinį	skrendant lėktuvu už kelių eilių	anūikai lanko močiutę per Vėlines
tik galingesnis gali man duoti jo rodyklę	reikalauti kad kas būtų padaryta reikalauti kad kas tesėtų pažadą	krūtinėje ola oloje vienuolis	sėdėjo <i>čiuvas</i> visą kelią ašarojo	lanko gyvą lankys mirusią
nutariau patikėti savo valią Nesuprantamojo globai	reikalauti kieno dėmesio reikalauti lygios dalies	sprendžia kryžiažodį penkios raidės trečia <i>i</i>	pritykinęs užklausiu seni kas yra	dar ne su vėlėmis dar nesusivėlusią
išsamiai teisiau save (pats ir apsigyniau)	reikalauti maksimalių pastangų reikalauti neatidėlioti	išvarkytą tų vienuolį duok man šuns širdį	tepaaiškinu buvęs mišiose slovakų kalba	močiutė rašo eilėraščius pamiršta ką parašiusi
pripažinau tikslų savų takelių pobūdį	reikalauti su knyga rankoje reikalauti su ginklu rankoje reikalauti tuščiomis rankomis	kad švęsčiau akimirka kai paleidžia iš narvo	kas supaisys tuos krikščionis	ir vėl tas pats posmelis švilpiko diena kartojasi
galutinai pasirengiau kad pašalintų stygių	tiek daug galima išsi-reikalauti	ir visai išstumčiau faktą kieno gi ranka uždare į jį	dilemos	močiutė keturiom kojom tarsi mutavęs voras
nuolankiai meldžiau imk ir pašalink	taip ir tampama hikikomoriais	sugyventi	viena vertus	lipa į vandens bokštą stebi kaimynus
sudariau kreditorių sąrašą pasiryžau grąžinti iki sentavo		artumoje uosdamas Tavo kvapą	nenoriu vaikų mat tada	ar nevagia bulvių ar neviršija greičio ar nemuša katino
ką galėjau grąžinau ko nepavyko refinansavau	pri(si)rišimas	galvoju apie protėvius kurių neteko pažinti	savaitgaliais negalėčiau imti tranzuotojų	močiutė pamažu nusileidžia
tęsiau saviplaką o nepataikęs	<i>Tai pavojinga! Juk briedis – žvėris.</i>	susibūrusius genty pamiškėj prie laužo	kita vertus	juk gyvenime svarbu mokėti
taip ir sakydavau esu <i>klišas</i>	<i>Jo galvą reikia priremti prie žemės ir smarkiai surišti kojas.</i>	mąstančius apie mane už trisdešimt trijų kartų	noriu kad vaikai mane prisimintų	nusileisti
kliedėjau siekiau suvokti	Marcelijus Martinaitis	mintiju apie tą slunkių vėzdu sutraiškiusį	kaip pavaišinantį girtuoklį kava	jungas
Nesuprantamąjį	kojų rišti nereikia	invaziniam Brunonui jo šventą pakaušį	ir pavežantį žudiką ant kelio	kryželis tarp krūtų taip šventvagiška
o kai jau nušvitau nuėjau keisti pasaulio	atvirksčiai	manding aš per daug galvoju	noriu jog vaikai atmintų palikti vietos	o kartu itin tyra ir net realistiška
nes kas jei ne aš	pirmiausia moterį dera paglostyti	ei šuneli ei einam į lauką	mano vidiniam autostopininkui	juk su moterimi gauni ir kryžių
nes kada jei ne šitą rytą	leisti pačiam plaukais surišamam	prigimtis	tam kad susenęs iškelčiau skaidrėjantį nykštį	juk pakeldamas moterį kartu pakeli ir jos kryžių
nes kur jei ne ant pamesto	laukti vidujai gimstančio dviskiemenio	kai neskambini nerimauju kaip šuo prie krautuvės	ir palikčiau juos vietoje kur lengva rasti pakeleivių	kaip gerai kad Tavo jungas švelnus
savimeilės grėblio	itin iš lėto sėlinti aplink	galgi tiesą sakei ir tikrai esu gyvulys	petankė	pasirašantys
tautinis paveldas	kartojant žodį tapti jo vergu	mėlyna	sako ten visa bus pažinta	savąją leisiu
<i>vis toliau nuo visų link žiemos krentant lapams kalbu vis skurdžiau ir skurdžiau ligi kito pavasario žiedo</i>	o tada jau tinka tyliai tyliai paklausti	į kalną veda vienintelis	sutiksi bičiulį kuriam neatrašėi	tik surinkęs parašus ant visų svetimųjų
Aidas Marčėnas	labas rytas gersi kavos mieloji	ir tas mėlynas	ir be žodžių suprasi jam suskaudo	poetus gaudau po vieną
lietuvis toks keistas padaras šiauriau penkiasdešimt trečios	animalizmas	atmink	arba vėlgi tą senuką	tamsioj tarpuvartėj bažnyčios vienyje
šalant orams persirengia tamsiais apdarais	ji vilki tavo džemperį ji vilki tavo žvilgsnį ji vilki tave	<i>niebo dangus</i>	kažkur prie trijų mūzų nerišliai veblenusį	festivalių užkulisuos pristojęs prie pisuaro
lyg sniego karalienė būtų uždraudusi rožinę	ji vilkė	<i>niebieski reiškia mėlyną</i>	nusipurtei ir nuėjai nebesutikai	su mirusiais kiek sunkiau
perka dovanas pamiršdamas paskambinti draugams	rūko	<i>nie bój się nebijok</i>	o po gyvenimo prašau	našlaičių kapinėse tenka rinkti kaulus
keikia kelininkus nors nepasikeitė padangų	dailus vaikas o rūko	danguje <i>na niebie</i> baimės nėra	abudu vieno amžiaus abu skaidraus proto	ir tuosius klūpomis trinti į dulkes
ironiška kad	daili mergina o rūko	tad bičiuli nebijok	o svarbiausia permatomos dvasios	iš dulkių gimę nuo knygų dulkių mirę
lietuvis žiemas leidžia vasaros gatvėje	graži migla	<i>nie bój się na niebie</i>	nusilenksit tarsi vienuoliai	sąskambių gniūžtėmis vėlei pavirtot
vis sau burbėdamas vis panosėj deklamuodamas	įsižiūri tik rūkas	<i>idąc szlakiem niebieskim</i>	ir pėdinsit lošti petankės	svetimų namų įkaitais
ligi kito pavasario žiedo ligi kito pavasario žiedo			sodų sodo obuoliais	lyg ne savo balsu pasiražančiais

ILMĀRS ŠĻĀPINS

Ilmaras Šlapinas (g. 1968) – latvių publicistas, filosofas, rašytojas, vertėjas, didžėjus, internetinio žurnalo „Satori.lv“ vyriausiasis redaktorius. Parašė poezijos, trumposios prozos knygų, pjesių. 2023 m. išleistas rinkinys „never“ pateko tarp keturių geriausių poezijos nominacijų 2024 m. Latvijos literatūros metų premijai (LALIGABA) gauti. Eilėraščiai, konstruojami pagal šių dienų realijas, verčia skaitytoją galvoti lėčiau, giliau. Ši publikacija – lietuviškasis „never“ fragmentas.

Vertėjas

„poetas yra būklė, o ne profesija“ per vieną interviu pareiškė Robertas Greivsas kai kalbintojas sunkiai tvardydamsis klausinėjo ir klausinėjo, kaip rašomi eilėraščiai šia reikšme poetas yra aplinkybė o aplinkybės, kaip mus mokė mokykloje gali turėti įvairias reikšmes

vietos reikšme poetas yra tas, kuriame mėgsta užgimti eilėraštis poeto viduje ar vidury, apačioje, aukštai, aplinkui kartkartėmis ir niekur arba šalia, priešaky arba kitur visur, poezija gali būti ir visur ir net toli, išėjusi, bet mes juk žinome kad poezija kažkur yra tik reikia mums šiek tiek palūkėti

laiko reikšme poetas prasideda šiuo metu dabar, ką tik, šiandien arba vakar labai dažnai poetas prasideda tuojau, tučtuojau, ką tik, staiga gimsta tikslios formos eilėraštis

rūšies reikšme poetas reiškia tai, kad poezija gali tapti beveik viskas, jei tiksliai prisiliečia ranka prisiliečia švelniai, gailiai, tyliai greitai ir veržliai, jeigu negali kitaip

kitaip, poetas visad prisiliečia kitaip ilgesingai, geidulingai ir dūsaujantiškai nežinodamas mato mato reikšme poetas visuomet reiškia daug

mato reikšme poezijos visad yra mažai mato prasme poezijos yra šiek tiek tačiau jos visuomet nežinia kodėl pakanka

priežasties prasme poezija yra todėl tikslo prasme poezija yra dėl ko poezijos prasme poetas yra kodėl

poetas – juk tai žmogaus būklė sunku paklausti jo apie poezijos priežastį ir tikslą poetas yra keista aplinkybė paklaustas nemėgsta atsakyti tiesiai

kodėl ir dėl ko tiesiog todėl ir dėl ko ir dar ir dar ir dar

mes dažnai pernelyg rimtai suvokiame savo galimybę įtakoti aplinkos arba asmeninio pasaulio įvykius galias, kurios iš tikrųjų yra tikrai skirtingų suvokimo procesų rezultatas

pavyzdžiui, tu išgėrei ir tau pasaulis atrodo kitaip tau žmonės šypsosi, moterys komplimentus sako tu manai, kad tam priežastis buvo sąmojinga frazė arba ypatingas kūno grožis o – ne, tai neturi jokio ryšio su tavimi kitaip tariant, tai neturi jokio ryšio su aplinkiniu pasauliu, tu pakeitei savo regėjimo tašką veikia alkoholis pakeitė jį, o ne tu pats

arba, pavyzdžiui, gatvėje tu iškeikei valdžią ir buvai areštuotas 15 parų už viešosios tvarkos trikdymą iš tikrųjų tai tik mažmožis kriminalinėje statistikoje bet tau atrodo, jog pradėjai visos tautos nepaklusnumo judėjimą tau atrodo, kad apie tai rašo visi laikraščiai šaukiami nepaprastieji vyriausybės posėdžiai tačiau tu skaitai tik tuos laikraščius, tiksliau sakant tik vietinius laikraščius, kurie tik pamini šį arba kokį seną panašų įvykį

tu net nenuvoki, kad šimtai, tūkstančiai kitų žmonių savo namuose skaito visai kitus laikraščius dažniausiai knygas, ir kiekvienas jose perskaito kažką visiškai kita, kažką tokio kas neturi jokio ryšio su tavimi

pasaulis, koks jis mūsų vaizduotėje sudėtas iš savitarpinių pavyzdžių ir paaiškinimų, aiškiai suprantamų siūlo įvairių atraktyvių sprendimų draugiškų pasiūlymų naudingų nuolaidų ir trečiosios pakopos pensijos planų

pasaulis, koks jis mūsų vaizduotėje tas savitas konglomeratas iš to, kas su mumis iki šiolei nutiko ir to, ką mes dalykiškai įrašėme į būsimos savaitės pirkinį sąrašą

pasaulis, koks jis mūsų vaizduotėje priklauso pirmajam sakinio asmeniui kurį mes sunkokai atpažįstame savyje nebent tą personažų sistemos elementą iš patrauklaus siužeto pagrindinės linijos vyksmo

pasaulis, koks jis mūsų vaizduotėje niekadosis neišpildo mūsų sutrikusios atminties vilties ir iš anksto rūpestingai sugalvotų pasiteisinimų tam ką mes iš tikrųjų ruošiamės daryti ir įgyvendinti

pasaulis, koks jis mūsų vaizduotėje jau prieš gerą valandėlę išnyko tik mes dar tebejudame kitados sukurtų programų rėmuose bučiuodami, pamyluodami žmones su kuriais mes jau seniai nebeturime jokio ryšio

pasaulis, koks jis mūsų sąmonėje sukrečia mus, smogia į širdį, spauda praneša aprašo, burblena socialiniai tinklai draugai gatvėje nesisveikina nelaukta paskambina kažkoks nepažįstamas nori susitikti bet gyvenimas praeina pro šalį akimirka atsigręžęs pamerkia akį

pasaulis, koks jis mūsų sąmonėje sukelia rūpesčių, kamantinėja ir gilinasi reikalauja, kad mes elgtumės taip o ne kitaip, šlykštus pasaulis ką mes jam padarėme kodėl negalime gyventi kaip norime?

plius minus neskaitant permokų ir priemokų delspinigių ir valiutos kurso kaitos 531 930,04 – tiek mokesčių jis sumokėjo valstybei per visą savo gyvenimą eidamas į pensiją jis tai išsitatuiravo ant rankos 531 930,04

visą gyvenimą jis jautėsi, tarsi dalyvautų reklamos kampanijoje izoliacine juosta prie krūtinės prisilipdęs 1984 metų kompiuterį „Apple Macintosh“ su užrašu LAISVĖ nuogas vaikščiojo pagrindinėmis miesto gatvėmis kasdien po aštuonias valandas su maždaug pusaštunto kilogramo sveriančiu nešmeniu

trisdešimt aštuonerių jis parašė dainą „Fly Me to the Moon“ pirmąsias ją 1954 metais padainavo Felicia Sanders naktiniame klube „The Blue Angel“ paskui Peggy Lee televizijos šou Frankas Sinatra ir daugelis kitų dainininkų jis parašė dar 49 dainas tačiau visą likusį gyvenimą tiksliau, penkiasdešimt metų jis gyveno iš autorinio atlyginimo už viešą šios dainos atlikimą

gerai neprisimenu, bet tai nutiko iš tikrųjų britų mokslininkai įrodė kad kurdamos naują neuronų sinapsę žmogaus smegenys nepajėgia išmokti to kas neturi pirmapradiškai užprogramuotos galimybės būti užmiršta

nusprendžiau suplanuoti savo laiką pagal tam tikrą planą: dirbti, ilsėtis, miegoti būtų neprošal

ir dar – knygos, kasdien paimti į rankas naują knygą iš lentynos ir atsiversti, tai kasdien galėtų padėti mąstyti, galvoti apie ką nors kita

neseniai perskaičiau britų mokslininkų atradimą: kad žmogus būtų laimingas, jis kiekvieną dieną turi kažką padaryti, ko jis dar nedarė, na, bent kas antrą dieną jie rekomendavo keisti maršrutą, kuriuo einate iš darbo namo, tarsi tų maršrutų būtų begalė kai jų tėra tik du arba trys ne, kasdien reikia perskaityti naują knygą nereikia visad valgyti tų pačių pusryčių reikia kaskart keisti, sugalvoti kažką naujo paruošti ir tada pusryčių nuotraukas įkelti į internetą, tai būtina padės susikaupti, sugalvoti kokią nors naują produktų kombinaciją, naują anksčiau nepatirtų skonių puokštę, kad mes visi tą dieną būtume laimingi

priešingo namo lange užsidedė šviesa, moteris priėjo prie stalo ir ant jo padėjo pirkinį maišelį, ilgai stovėjo susimąsčiusi, ant užuolaidų sūpavosi moters šešėlis, ir šiandien įstrigo mintis – manęs kūnas nebeklauso, norėjau pasikelti nuo sofos, bet nepajėgiau

prisiminiau prieš kurį laiką internetu nusipirktus marškinius nepasakyčiau, kad labai pigiai, bet su didele nuolaida maniau, kad juos nupirkau iš Amerikos, pasirodo, siunta atėjo iš Kinijos, ir tada prasidėjo toji pandemija, po kurio laiko atrodė, kad Kinija jau išsivadavo iš viruso, o Amerika tapo epicentru

marškinius gavau po trijų mėnesių, jie buvo per maži Alvis Hermanis pasakė, kad mes, išėję iš izoliacijos būsime radikaliai pasikeitę

lauke ant suoloelio prisėdo pagyvenusi moteris ilgu tamsiai rudu apsiaustu, na, tokios sukrešėjusio kraujo spalvos ji išsiėmė iš rankinuko sąsiuvinį, atsivertė, paglostė delnu, ilgai susikaupusi rašė, negalėjau gerai įžiūrėti – pieštuku ar rašikliu, rašė apie pusvalandį, paskui atsistojo prisimerkusi pažvelgė į saulę ir nuėjo, vėjas staiga atidarė langą ir pirkinį čekiai išlekiojo po visą kambarį

buvo ankstyvas rytas, Verbų ar kitoks sekmdienis ant gatvės žaidė saulės zuikučiai, kažin koks vyras ėjo su verbų puokšte vienoje rankoje, kitoje – alaus butelis, iš kurio gurkstelėjo, perėjo gatvę, sustojo prie šiukšliadėžės norėjo pabaigti alų, bet butelis iškrito iš rankų ir nuriedėjo šaligatviu, jis pakėlė jį, ko gero, galvojo ar dar gerti, bet ėmė ir išmetė butelį

mačiau gatvėje du indus, o gal pakistaniečius, išėjusius iš namo, jie stovėjo ant šaligatvio su krepšiais, ryšuliais išėjo trečias su lagaminais, tie du jam pasakė „thank you, brother“, jie laukė taksi, turbūt nebegalėjo nuomoti buto mano name, pagalvojau

nutariau peržiūrėti senas nuotraukas, panaudojau dvi batų dėžes, į vieną dėją asmenines nuotraukas, į kitą gamtos vaizdus, paveiksluokius iš kelionės po Indiją, įvairių pažįstamų

sutiktų žmonių veidus bet ėmiau ir pertraukiau dėlionę

dėžės tebestovi svečių kambary ant grindų ir aš jau nebeprisimenu kurioje batų dėžėje buvau aš, o kurioje tie kiti

Tekstas apie intuiciją

Savo užrašuose ieškojau kadais parašyto teksto. Nerūgiamai glamžydama lapus verčiau vieną po kito, kol akys atsitrenkė į vieną eilutę. Jas apipylė nuostaba ir kažkokio slypinčio pavojaus nuojauta. Dėl vieno dalyko dabar buvau tikra, nebeliko vietos abejonei.

Sakinys buvo toks: „Aš pajutau, jog užsidėjusi kuprinę ant pečių turiu bėgti iki upės, įlįsti į šaltą vandenį ir parbėgti atgal.“ Šios minties, kaip dabar atsimenu, pagauta buvau spontaniškai. Rodos, bemedituojant ji mane aplankė, kad tokiu būdu galėčiau pratintis prie šalto vandens. Jau kuris laikas mano kūnas viltingai ieškojo iššūkių. Ir štai dabar vartau sąsiuvinį ir mane sustabdo eilutė, kuri išsako būtent tai, ką jau keletą mėnesių darau. Ankstyvą žiemos rytą bėgu iki Nemuno norėdama išokti į stingdantį vandenį. Kelis kartus per savaitę mėgaujuosi virpinančiu žiemos šaltuku ir jo teikiamomis galimybėmis.

Iš visiškos abstrakcijos, iš pojūčio, kuris neturi nei pradžios, nei pabaigos, kurio nežymi kelio ženklai, privalomai į jį atkreipiantys dėmesį, kuris neapsireiškia žmonėms prieš akis išstatytoje scenoje, iš to „galbūt“, „norėčiau“, „būtų neblogai“, kuris gali išsirutulioti į „bet kada?“, „kur?“, „kaip?“, iš lengvai išblėstančio pajautimo gali rasti tą pajautimą konkretizuojantis kūnas. Argi nebaugina tai, jog apsiareiškęs pojūtis gali tapti realybe? Perskaičiusi kadais parašytą sakinių nustėrau. It kuolas į žemę įsmeigta mane prikaustė tiesa. Juk būtent taip ir yra.

Prieš kelis mėnesius buvau „Open Books“ renginyje. Ten suvažiavo įvairiausių žmonių, iš kurių dauguma buvo rašytojai arba skaitytojai. Labai įdomu buvo klausytis pranešėjų ir juos matyti. Žinoma, smalsumo genama atėjau pasiklausyti ir pokalbio su Laurent'u Gounelle'iu. Jo gyvenimo istorija, kaip vėliau įsitikinau, yra įkvepianti ir ne ką mažiau įdomi už jo knygas. Žinoma, man norėjosi prie jo prisiliesti ir įsitikinti, ar šis žmogus iš tikrųjų kažką supranta apie gyvenimą. Pasinaudojau proga užduoti jam klausimą. Klausimas buvo toks: „Kokiu būdu galima lavinti intuiciją? Priežasčių ir pateisinimų, kodėl jis pateikė šablonišką atsakymą, būtų galima nesunkiai prisigalvoti. Tačiau paties atsakymo tai nekeistų. Pasak jo, norint girdėti savo intuiciją, reikia išjungti telefonus, užverti kompiuterius ir leisti sau būti be jų.

Jau kuris laikas esu kamuojama šio klausimo. Kaip gyventi pagal savo nuojautą? Kaip išmokti jausti intuityviai? Tai yra aktualu. Juk būtų neblogai mokėti užbėgti už akių situacijoms, kurios galbūt gali sukelti kančią. Būtų pravartu mokėti išvengti skausmingų patirčių. Nujausti, kuris žmogus tau yra tinkamas, kurį gyvenimo kelią pasirinkti. Turėti pasaulį, atsietą nuo išorės, kuriame dominuotų savos taisyklės, garsesnės už įtvirtintas įstatymuose ir tas, kurios yra nerašytos, bet nusistovėjusios sociume. Būtų puiku mokėti vadovautis savo nuojauta. Leisti prabilti vidiniam pasauliui ir pajusti kiekvieną jo šnaresį. Jeigu vidinis balsas įsakmiai kalbėtų, galbūt partirtume mažiau dvejonų, paklydimų, nusivylimų. Gyvenimas pagal jo įsakymus būtų tikslingas ir kryptingas. Pajautėi – padarei. Išgirdai – įvykdei. Jokių abejonių, kvestionavimo, vertinimo, kritikavimo, galesčio... Visi nereikalingi dalykai būtų gaivališko vidinio šauksmo lengvai išblaškomos dulkės.

Taigi, esminis klausimas yra – kokiu būdu lavinti intuityvų pajautimą? Ar yra elgesys ar veiksmas, kurį nuolat atlikdami nukeliaujame ten, kur kalba vidiniai balsai?

Būdama maža buvau beprotiškai drovi. Kalbėdama su mokytoja, sunkiai galėjau išlaikyti akių kontaktą. Patikdavau man berniukas, kuris mane užkalbindavo, ar nepatikdavo – tuoj skruostuose įsiplieskdavo ugnis. Gėdos jausmui pasireikšti kartais užtekdavo žvilgsnio ar menkiausio gesto. Gyvenimas buvo suraizgytas it medžių šakos. Ties kiekviena iš jų degindavo kaitra. Nebemačiau išeities ir turėjau mažai erdvės žingsniui į priekį. Visas tūris buvo užpildytas raudonio. Gėda. Ji tvėnkėsi per visus kraštus. Buvo klampi ir neleido laisvai judėti. Jausmai negalėjo prasiveržti. Viskas buvo taip apsunkę. Nežinojau, kaip save išgyventi. Manęs pačios buvo mažai. Buvimo laisvę varžė anoniminės mintys ir įsitikinimai. Jie visiškai mane ribojė. Visa tai pavirto į neišreikštus žodžius ir kūno trūkčiojimus. Negalėjau dainuoti meilės žodžių ir negalėjau suprasti, kai jų nejaučiau. Neišėjo būti. Buvau nusidėvėjusių nuostatų šablonas. Žvelgiau kitam žmogui į akis ir jaučiau gėdą. Apskritai dėl visko, ypač dėl savęs.

Turėdama tokias siauras ribas laisvai judėti, aš, žinoma, dažnai atsitrenkdavau į sieną. Nepasakyti žodžiai

įsigerdavo į mano kūną. Norėjau rėkti, susprogti, nu-traukti šiuos svylančius stabdžius. Išeitis buvo viena – daryti tai, ko tą akimirką pareikalauja iš manęs vidinis pajautimas. Daviau sau žodį: kad ir kaip stipriai svils mano padai, kad ir kiek „brangiai“ man visa tai kainuos, privalau padaryti tai, ko tuo metu iš manęs reikalauja mano subjektyvus kompasas. Jeigu yra poreikis užkalbinti nepažįstamą žmogų – aš tai padarysiu, jeigu ištikis mane noras per pamoką garsiai pasakyti komentarą – aš tam nusilenksiu ir vykdysiu, jeigu kas nors kalbės nesąmones ir aš norėsiu dėl sportinio intereso tam paprieštarauti – neturėsiu kitos išeities, kaip tik vykdyti šią valią. Nusprendžiau pažaisti ir surizikuoti leisdama vidiniams kuždesiams rodyti kryptį.

Intuityvus pajautimas yra beformis. Jis kaip rūkas delne – neįmanomas. Jį pagavus norisi prikalti prie paradinės sienos ir pastatyti akylus sargus šalia. Jo regėjimas ne visuomet yra dažnas, todėl jį privalu įsteigti. Aš jam lenkiusi ir jį klusniai vykdžiau. Nes bijojau, jog vien tik girdima nuojauta nutils. Baiminausi, kad šis balsas vieną dieną bus galutinai užgožtas išorinio triukšmo. Pasinaudojau savo kūnu, kuris privalėjo paklusti jo įsakymui. Juk subjektyvieji namai susidaro iš sienų, grindų, durų, kamino ir langų. Jie yra tiek, kiek yra materializuojami. Kūnui reikėjo juos pastatyti. Sukalti grindis, įdėti langus, apsitverti tvora...

Taigi, man aišku yra viena. Veiksmas yra tarsi simbolis, kuriuo turime pažymėti intuityviai girdimą balsą. Iš tiesų, telefonų ir kitų ekranų, nuolatos kažką teigiančių, pašalinimas sukuria galimybę erdvei, kurioje galime aiškiau išgirsti vidinį šauksmą. Šis įsiklausymas yra reikalingas. Bet ar įmanomas lapų šnaresys be pačių medžių? Kas sukels vėjo kuždesius, jeigu ne apčiuopiami, materialūs medžiai? Ir niekas kitas negali atsakyti į vidinio balso šauksmą kaip tik veiksmas. Jie kaip namai, kuriuose nuojauta gali gyvuoti.

– LAURA RUŠKYTĖ –

TEKSTAI NE TEKSTAI

NEMATOMI KNYGŲ PASAULIO ŽMONĖS

TUO METU KAŽKUR KITUR:

Miłoszas: amerikietiškas rakursas

► Atkelta iš p. 5

Praėjus kelioms dienoms po to, kai grįžau į Niujorką, spalio 9 d., televizijos laidoje nuskambėjo pranešimas, kad Miłoszui skirta Nobelio literatūros premija. Mano euforiją dėl šios naujienos lydėjo panika: kaip aš susidorosiu rašydama apie jį tokiais naujomis aplinkybėmis? Kai paskambinau į Berklį ir pasveikinau jį, Miłoszas atrodė išvargintas žiniasklaidos antplūdžio, namuose išjungė telefoną ir prisiglaudė universiteto biure. Apie apdovanojimą jis sužinojo vidury nakties, kai paskambino Japonijos žurnalistai. O rytą, kaip pats sakė, vos pravėrė lauko duris, ruošdamasis kasdieniam pasivaikščiavimui, pamatė dešimtis fotožurnalistų su nukreiptais į jį fotoaparatais, o pievelėje priešais namą įsikūrusias televizijos komandas. Paklausiau, ar jis norėtų, kad atvažiuočiau ir kurį laiką jam padėčiau, tikėdamasi progos plačiau pakalbėti apie jo darbą. Jis atsakė: „Kaip greitai galite atvykti?“

Lėktuve, kuris buvo pilnut pilnutėlis, keleiviai skaitė „Time“ ir „Newsweek“ su streiko Gdanskio laivų statykloje nuotraukomis viršeliuose. Kai sužinojo, kad aš lenkė, pasigirdo entuziastingi šūksniai ir tostai už „Solidarumą“ ir laisvą Lenkiją. Ir tokiais karnavalinėmis nuotakomis iš Niujorko į San Fransiską skridome šešias valandas. Draugai parūpino man ten pastogę.

Tačiau išėjo kitaip. Miłoszų šeima pasiūlė man apsigyventi jų sklype stovinčiame savotiškame sodininko namelyje. Sutikau kamuojama prieštarų jausmų. Apsistodama šalimais taupiau daug laiko – nereikėjo gaišti važiuojant automobiliu, tačiau praradau tą mažą nepriklausomybės dalį, kuri man dar buvo likusi. Tapau it pusiau namiškiu. Nesant Miłoszo, kuris buvo išvykęs į anksčiau planuotą autorinį vakarą kitoje valstijoje, apsigyvenau naujoje vietoje. Mažame kambarielyje buvo būtiniausi baldai – didelis rašomasis stalas, kelios lentynos knygoms, siaura lova. Taip pat buvo virtuvėlė su šaldytuvu ir elektrine virykle. Spartietiškame vonios kambaryje buvo dušo kabina. Už langų triukšmavo pulkeliai kėkštų, po durimis įsikūrė meškėnai, o naktį žadino elnių bliovimas. Šis būstas, ypač lyginant su mano butu Manhatano centre, buvo panašus į eigučio namelį. Ir dar įsiveisė skruzdėlių ir – košmaras – žiurkių, dėl kurių teko kviesti kenkėjų naikintojus.

Kitą dieną pamačiau Nobelio premijos laureatą. Jis buvo išvargintas žiniasklaidos bruozdesio. Buvo, kaip sakė, visiškai išmuštas iš kasdienio gyvenimo ritmo. Apgultas nuo ryto iki vakaro, turėjo atsakinėti į nesibaigiančius klausimus žurnalistų, kurių dauguma apskritai neturėjo supratimo apie jo kūrybą ir net nemokėjo ištarti jo pavardės. Tačiau prie vakarinio stiklo viskio jis pragiedrėjo ir pareiškė: „Tai iškrečiau pokštą savo priešams!“ Jis taip pat pažadėjo, kad pasinaudos savo, kaip Nobelio premijos laureato, pozicijomis, kad išgarsintų pasaulyje Oskaro Milašiaus kūrybą ir mintis. Jis jau buvo išvertęs į anglų kalbą savo tolimo giminaičio metafizinis kūrinis „Ars Magna“ ir „Les Arcanes“, bet kol kas nerado jiems leidėjo. Dabar ši galimybė atsivėrė. Simptomai, kad Czesławas Miłoszas taip suprato savo pirmąją Nobelio premijos laureato prievolę, o vėliau savo kalboje Švedijos karališkojoje akademijoje pagrindinį dėmesį skyrė būtent Oskarui Milašui.

Trumpai aptarėme svarbiausias mano pareigas. Dienomis privalečiau rūšiuoti kalnus korespondencijos, o vakare prisistatyti į Miłoszo svetainę ir aptarti ją, užrašyti jo atsakymus, paskui perrašyti juos mašinėle ir kitą dieną pateikti, kad pasirašytų. Mano darbas atrodė gana paprastas. „Turėsite daug laiko parašyti savo knygą“, – išgirdau iš savo naujo darbdavio. Bet niekas negalėjo būti klaidingiau. Mano telefonas netilo, apie atvykimą informavo televizijos komandos ir kiti spaudos pasiuntiniai iš Amerikos ir Europos. Nepraėjo nė kelios savaitės, o visos sodininko namo kertelės jau buvo pilnos Nobelio premijos laureatui atsiųstų laiškų, knygų, viso pasaulio leidėjų pasiūlymų dėl sutarčių, dalyvavimo visuose įmanomuose renginiuose, kolegijose, komisijose ir panašiose struktūrose. Ir begalė prašymų autografų.

Suprantama, Miłoszą labiausiai jaudino laiškai iš Lenkijos, pirmiausia bičiulių rašytojų ir artimų žmonių iš Vilniaus laikų. Skaitant šiuos laiškus vakarai vis ilgėjo, o kartais virsdavo dvasių išskvietimu. Nes į Miłoszą kreipėsi ir žmonės, kurie, kaip jis manė, buvo dingę per masinius trėmimus ir karo metais. Jie pasakojo prisiminimus apie bendrus vaikystės nuotykius (vienas vos nesibaigė tragedija – mažas Miłoszas vos nenuskendo). Jį sujaudino žinia, kad jo jaunystės meilė Jadwiga (J. W. iš eilėraščio „Salemo mieste“ ir daugelio ankstesnių poetinių kūrinių) išgyveno karą ir gyvena Giżyckę. Jų susirašinėjimas, dabar saugomas Miłoszo archyve Beineckės bibliotekoje, tęsėsi iki pat jos mirties 1989 m., tačiau dėl nepalankių aplinkybių jiedu nesusitiko.

Miłoszas, žinoma, pats atsakinėjo į asmeninius laiškus. Tačiau padėdavau jam parinkti poezijos Literatūros institutui ir šalies leidykloms. Man buvo ypatinga privilegija kartu su juo peržiūrėti neskelbtų eilėraščių rankraščius. Paklausta patarimo, spausdinti ar ne, visada būdavau „už“. Be kita ko, įtikinau jį išleisti jo nuostabų erotinį eilėraščių „Annalena“, kuris ilgus metus gulėjo stalčiuje.

Miłoszo rašysena buvo sunkiai išsifruojama. Man prireikė daug laiko, kol išmokau ją skaityti. Kai spausdinau jo rankraščius elektrine rašomąja mašinėle, nes apie kompiuterius tada dar nė nesapnavome, dariau daug klaidų, dėl kurių tekdavo plūšėti prie jų iš naujo. Kai poetas prakaitavo prie savo Nobelio kalbos teksto, kuris jam atrodė itin sunkus, aš kovojau su šūsnimis ranka prirašytų puslapių. Jis guodėsi, kad jam tai – didžiausias vargas. Kai galų gale kalbą jau perrašiau, laureatas nusprendė pakeisti pabaigą. Iš pradžių joje pateikė apokaliptinę pasaulio viziją. Tačiau apsigalvojo ir nutarė, kad privalo ne akcentuoti įsigalintį blogį, bet stiprinti viltį. Ir taip padarė.

Rašė šią kalbą stengdamasis užgriuvusiame reikalu chaose rasti akimirklų medituoti. Be to, nors jau buvo išėjęs iš universiteto į pensiją, ir toliau tęsė užsiėmimus su studentais. Kartais tekdavo jį pavaduoti. Tai man buvo visiškai nauja patirtis. Prisimenu, kad teko nagrinėti Jano Kochanowskio ir Sarbievijaus kūrybą. O Slavistikos fakultetas, sužinojęs apie mano, kaip Miłoszo asmeninės sekretorės, egzistavimą, nusprendė mane įdarbinti. Ir priešais *Dwinelle Hall* pastatė vienintelį tane rūšies skydą, kuris skelbė, kad vieta automobilių stovėjimo aikštelėje rezervuota tik Nobelio literatūros premijos laureatui, profesoriumi Czesławui Miłoszui.

Susidariau įspūdį, kad Berklio universiteto slavistams jų kolegijos Nobelio premija buvo nemaža staigmena. Kalifornijos universitete dirbo daug Nobelio premijos laureatų, bet tik tikslųjų ir biologijos mokslų sričių. O Miłoszas tapo pirmuoju Nobelio literatūros premijos laureatu šio universiteto istorijoje. Kaip profesorius, ypač išėjęs į pensiją, dalyvavo akademiniam gyvenime. Doktorantų turėjo nedaug, nes šią specializaciją pasirinko tik keli studentai. Miłoszas bandė ugdyti, ir darė tai gana sėkmingai, lenkų literatūros vertėjų grupę. Tarp jo mokinių buvo, pavyzdžiui, Richardas Lourie, kuris patobulino savo lenkų kalbą įrašydamas Miłoszo pokalbius su Aleksandru Watu, o paskui tapo puikiu šiuolaikinės lenkų prozos vertėju ir galiausiai pradėjo rašyti romanus. Louisas Iribarne'as, šiandien slavistikos profesorius emeritas Toronte, Miłoszo vadovaujamas apgynė daktaro laipsnį, išvertęs Stanisławo Ignaco Witkiewicziaus knygą „Besotystė“. Catherine S. Leach pas jį neparasė daktaro darbo, bet išvertė į anglų kalbą jo „Gimtąją Europą“. Lillian Vallee kartu su poetu išvertė eilėraščių rinkinį *Bells in Winter*, o metams praėjus kitame universitete parasė daktaro disertaciją apie vaikystės skaitinių įtaką Miłoszo vaizduotei. Tenka apgailestauti, kad niekas iš jo mokinių neperėmė Lenkų literatūros katedros Berklyje. 1982 m., kai jis paliko universitetą, ji liovėsi egzistuoti. Į Miłoszo vietą buvo pasamdytas amerikietis rusistas.

Ruošdamasis kelionėn į Stokholmą, o iš ten – į Paryžių, Miłoszas svarstė galimybę aplankyti Lenkiją. Tai buvo karšta tema jo namuose. Janina Miłoszowa baiminosi, kad nepasikartotų 1950 m. gruodžio istorija, kai iš Miłoszo, kurį iškviatė iš Vašingtono, atėmė diplomatinį pasą. Nors užsienio reikalų ministro žmonai Natalijai Modzelewskai užtarus pasą atgavo, vos atvykęs į Paryžių paprašė politinio prieglobsčio. JAV kelerius metus dėl šio jam išduoti vizą. Didžiosios politikos nulemtas sutuoktinių išsiskyrimas truko beveik trejus metus – Janina Miłoszowa su dviem mažais vaikais tada gyveno Pensilvanijoje, savo vyro mokyklos draugo namuose, o galiausiai atvyko pas jį į Prancūziją. Tie išgyvenimai jai liko psichologine našta. Dalyvaudama vakariniuose pokalbiuose *Grizzly Peak* bulvare kartais patirdavau jos pyktį, kai pritardavau Nobelio premijos laureato planams aplankyti Lenkiją. Galiausiai liko tik numatyti datą. Ilgai svarstęs Miłoszas nusprendė nevykti ten iškart po ceremonijos Stokholme, nes tuomet ten būtų galėjęs praleisti tik kelias dienas, o vizitą atidėti keliems mėnesiams, tai yra skirti sau ir vizito organizatoriams Lenkijoje laiko pasirengti. Taip pat manau, kad jis vengė sukaupti per daug sunkumų ir komplikacijų, kylančių dėl jam tekusios garbės. Ir apgailestavo, kad neturi laiko poezijai. Nuo spalio iki 1980 m. pabaigos, gyvendamas nuolatinio chaoso sąlygomis, neparasė nė vieno eilėraščio.

Dirbdama sodininko namelyje turėjau galimybę stebėti poeto kasdienį gyvenimą, kuris sunkiai grįžo į įprastą vėžes. Paprastai Miłoszas būdavo labai drausmingas, juokaudamas teigė, kad yra šiek tiek panašus į skautą ar net valdininką. Keldavosi anksti, nes mėgo dienos šviesą, ir pradėdavo ją ilgą pasivaikščiavimą taku virš *Grizzly Peak* bulvaru. Grįžęs paruošdavo pusryčius sau ir žmonai, o

paskui imdavosi darbo knygomis apkrautame kabinete. Rašymas jam teikė malonumo, nors, žinoma, poeziją rašė ne kasdien. Mąstydamas apie eilėraščius, jis puslapiuose nevalingai piešdavo daug, kaip jis vadindavo, *doodles*, koncentrinų gėlių pavidalo piešinėlių. Jo niekada neapminda kūrybinis siautulytis nei jo niekada nelankė laikinos kūrybinės negalios. Jis juokavo esąs ne žmogus, o instrumentas, rašantis tai, ką jam diktavo daimonionas. Man vis kartojo, kad rašant reikia nuolat lavinti ranką. Todėl, jeigu jo daimonionas dėl kokių nors priežasčių nutildavo, mielai versdavo kitas Senojo Testamento knygas, angliakalbius arba lenkų poetus – labai vertintos Annos Świrszczyńskos posmus, naujus Herberto eilėraščius. Visada teikė pirmenybę tam, kas jį žavėdavo, net rašė apie save, kad yra „garbintojas“. Laikui bėgant, kai daug skraidė, vos lėktuvui pakilus išskleisdavo savo popierius ir rašydavo. Gebėjo visiškai atsiriboti nuo aplinkos. Pasakojo man, kad namuose net atlikdamas tokius proziškus darbus kaip indų plovimas ar vejos šienavimas mąstė apie naujus eilėraščius.

Popietėmis tvarkydavo reikalus mieste ir dažniausiai lankydavosi universiteto bibliotekoje arba kuriame gerai aprūpintame akademiniam knygyne. Grįžęs namo nusnūsdavo. Kartais pasakodavo man savo sapnus. Įsiminiau tuos, kuriuose jis, kaip „Stebuklingųjų Nilso kelionių“ herojus, ant žąsino nugaros skraidė virš pasaulio.

Rytais Miłoszas būdavo gana uždaras ir sutelkęs dėmesį į savo kūrybą, bet tai nereiškia, kad negalima buvo peržengti jo kabineto slenksčio dėl kokių skubių reikalų. Jis niekada ten neužsidarydavo. Kartą pasakojo, kad kai po karo gyveno Krokuvėje viename bute su Tadeuszu Breza, šio žmona vaikščiodavo pirštų galiukais ir pašnibždomis įspėdavo: „Tylos, Tadeuszas kuria.“ Miłoszą tai labai juokino. Nors dažnai vadindavo save „šamanu“ ar „teologu“, jam nereikėdavo pamaldžios atmosferos. Ilgus metus rašęs beveik vakuume – Lenkijoje jo kūrinius leisti buvo uždrausta – apsišarvavo ir išsiugdė gebėjimą prisitaikyti prie aplinkos.

Vakarais Miłoszas dažnai atsipalaiduodavo, mėgdavo pasikalbėti ir išgerti stiklą viskio. Kartais traktuodavo mane kaip sugėrovą. Nevaicino genialaus poeto, į laurus žvelgdavo su sveika distancija. Nes kai kuriems laureatams, kaip žinoma, Nobelio premija tapdavo „mirties bučiniu“, atimančiu galimybę toliau kurti.

Lydėjau Miłoszą jo kelionėse po Ameriką ir pasaulį, net į tolimąją Japoniją. Tačiau į Nobelio premijos įteikimo ceremoniją nevažiauvau. Gruodžio 4 d. automobiliu nuvežiau jį į oro uostą. Pakeliui iš Berklio Miłoszas kalbėjo apie savo gyvenimą ir jį ištikusius nuostabius išgyvenimus. Taip pat ir apie žemiškus reikalus – ar jam tiks Nobelio premijos laureatams nuomojamų apdarų įmonėje rezervuotas frakas ir ar pokylio metu, sėdėdamas šalia karaliaus ir karalienės, neapsijuoks ištaręs kokį nederamą dalyką. Man nereikėjo jo drąsinti – jis buvo susitvardęs ir iš tikrųjų pralinksminatas to, kas nutiko „berniukui iš miško“. Tačiau jis su nerimu galvojo apie jo laukiančias rūmų ceremonijas. Kadangi ne kartą skambino iš Stokholmo namo, iš jo lūpų išgirdau, kad viskas praėjo sklandžiai.

Iš Švedijos jis kelioms dienoms nuskrido į Paryžių, kur buvo garbintas pirmame autoriniame vakare po Nobelio premijos įteikimo, jį surengė vienuoliai palotiniai. Gruodžio 21 d., lyjant smarkiam lietui, pasitikau jį San Fransisko oro uoste, išvargintą išpūdžių gausos, kelionių, renginių, kur neabejotinai nestigo alkoholio. Tikriausiai todėl jis buvo sarkastiškos nuotaikos. O kai paklausiau, kaip jis ištvėrė daugybę pokylio valandų, kai šalia jo buvo karališkoji pora, jis šėtoniškai šyptelėjo ir mestelėjo nešvankią pastabą monarcho atžvilgiu. Taip pat ištvėrė privačią audienciją karališkojoje šeimoje, kur jam teko linksminti paaugles princeses. Jo nuomone, tai buvo didžiausias išbandymas, kurį jis patyrė per ceremoniją. O kas jį ten sujaudino? „Pokalbis su laivų statyklos darbininkais, kurie statė paminklą. Ir puikais [dokumentinio] filmo „80-ųjų darbininkai“ (*Robotnicy '80*) peržiūra.“ Iš juokingų dalykų – pokylyje dalyvavęs Lenkijos Liaudies Respublikos ambasadorius negyvai nusitašė, o iš Lenkijos į ceremoniją atvykusios jaunos moterys cypdamos puolė jį glėbesčiuoti.

Ketinau padėti Miłoszui kelis mėnesius po Nobelio premijos įteikimo, bet mano – kaip Miłoszo sekretorės – darbas truko kelerius metus. Man teko džiaugtis ilgamete jo draugyste. Vėliau buvau Zygmunto Hertzo laišku Miłoszui knygos redaktore, esė apie jo kūrybą autore, kelių jo jubiliejų Laisvosios Europos radijuje ir Lenkijos radijuje organizatore, įrašų į kompaktines plokšteles ir kasetes iniciatore. Ne kartą lankiau jį Krokuvėje. Paskutinį kartą su juo kalbėjau 2004 m. birželį. Miłoszas jau labai sirgo, bet buvo kupinas stebinančios kūrybinės energijos. Sakė, kad netrukus išeis trys naujos jo knygos, kurias daugiausia diktavo – rašyti nebeleido progresavusios regėjimo ligos.

– Dvasios triumfas prieš materiją, – šyptelėjo jis.

Tai buvo paskutiniai man ištarti jo žodžiai.

Vasaros užrašai. Zona

► Atkelta iš p. 1

Tiktai bloguose filmuose baltos moterys guli žalioje žolėje.

Taip, žinoma.

O Šumanas taip pat turi žmoną.

Jos kojos sudžiūvusios, išmargintos venų raizgalynės ir rudos. Visa jos oda pilkšvai ruda kaip sausa, molinga žemė, aštri kaip švitrinis popierius. Jos rankos – vario, ne, rudosios anglies spalvos, su juodomis panagėmis, supleišėjusios, o visi įtrūkimai privaryti juodos, derlingos žemės. Jos krūtys nukarusios kaip vapsvų lizdai, o pilvas kaip tvirtas odos maišas. Jos pėdos plačios ir kietos, jos laikosi žemės kreivais, stipriais pirštais.

Ji turi kaulus ir raumenis, ir gyslas, šita Šumano žmona, ir visa tai matosi.

Plaukai kaip kerpė, o gakta kaip kregždės lizdas.

Ji moteris, o Šumanas vyras. Būtų nesąžininga meilę priskirti vien smaragdiškai žaliai ir baltam, vien rožiniam ir auksiniam. Kaip akmuo su akmeniu kirtosi Šumanas ir jo žmona, o jų meilė sužaižaravo ryški ir staigi, kvėpėdama tvirtu, prakaitu, raugalu ir gan nešvariomis paklodėmis.

Irgi meilė.

Rožiškai auksinė – ji tįsta kaip medaus siūlas, saldus ir lipnus, tai sutirštėdamas, tai pradingdamas, užplūsta ir dingsta kaip jazminų kvapas. Ritasi kaip jūra apvaliomis, nuožulniomis bangomis, vėjui mirštant, ir kiekviena paskesnė banga yra kvapnesnė, saldesnė ir gilesnė. Jos kraštai yra permatomo kraujo spalvos, o geltonas siūlas viduryje nutįsta toli toli. Tada ateina devintoji banga, sudūžta medaus indas ir sukreša kraujas. Ir dabar jau tu esi Šumano žmona, tavo kojos yra medžio šakos, tu suanglėjai trumpai ir skausmingai.

Meilė, ta pati.

Ramiais, šiltais vakarais jazminas prie namo kvėpia jau beveik kokčiai, reikia uždaryti langą.

Tvarte ir lentų krūvoje prie daržinės gyvena daug žaččių. Buvusi namo šeiminkė Lilija kartą išsities žolėje po ažuolu. Medžio šešėlis po truputį atsitraukė ir paliko ją miegančią saulėje. Kai ji pabudo, ant krūtinės gulėjo susirangęs žaltys. Lilija baisiai persigando, nuo to laiko ji žalčių nekenčia.

Keista ir gražu, – maniau, kad tokie dalykai atsitinka tik pasakose.

Aš Lilijai pavydžiu, dabar ji žalčio sužadėtinė, paliestoji.

Tikriausiai ir žaltys turi kažkokį ryšį su mirtimi, tiktai gerąja prasme.

Vis dar nežinau, kuri pasaka bus manoji.

Kai gyveni kaime, miestas atrodo nerealus. Aš visiškai nesiilgiu miesto. Laikas ten teka nevienodai ir kiekviena valanda turi baimės akis. Mieste mano siela turi chroniškai aukštesnę temperatūrą ir pulso permušimus. Mieste norisi įgyti permelyg daug – draugystę, meilę, pripažinimą. Mieste sunku save atskirti nuo kitų. Perkaitusios sielos drugys palaikomas aistra, o vienos nakties trumpasis jungimas palieka per galias ir per skausmingas žaizdas.

Mieste kiekvienas turėtų su savimi nešiotis įtampos stabilizatorių.

Kaime nesijaudinu net dėl to, kad neturiu draugų.

Mano namas miško viduryje, ir maždaug dviejų mylių aplinkoje nėra politikos. Tik grybai ir uogos.

Niekinu miestą, bet skaitydama užrašus darau išvadą: apie kaimą rašau kaip tikra miestietė. Visos tos sutemos ir trapios baltos moterys.

Atleisk, mieste, mielas. Tavo krepinio popieriaus margumas ir pigūs blizgučiai man artimi. Asfalto kvapas jaudina taip pat kaip šieno aromatas. Man būtinos miesto paskalos ir intrigos, ir nepastovi miesto laimė. Man patinka pinigai ir viskas, ką už juos mieste galima gauti. Man patinka garsios pramogos naktį ir grįžimas namo ramioje ryto šviesoje, kai užsimiegoję darbininkai pirmaisiais troleibusais vyksta į darbą.

Tu esi ilgesys kiemsargių akyse ir karnavalo spindesys jų oranžinėse striukėse. Bučiniai telefonų būdelėse. Slapta žiurkių veikla rūsiuose ir taksi padangų kauksmas prie viešbučio „Latvija“.

Tu esi prancūziškų kvėpalų, nešvarių laiptinių ir automobilių išmetamųjų dujų aromatų mišinys.

Tu esi nenatūralus ir kaip tik todėl – gražus.

(Bet supranti – kaime nėra mirties baimės.)

Tikrai mylėti galima tik vieną miestą. Aš negalvoju apie kiauikutą – namus ir gatves, ir grindinį. Galvoju apie gyvą miestą, su kūnu ir krauju, su žmonėmis ir jų vaidmenimis.

Ir atradau: negaliu pakankamai giliai mylėti savo miesto. Jo kūnas ir kraujas yra naujos epidemijos suėstas. Jo gatvėse skamba svetima kalba, o man nemalonus spalvos ir formos – tai popierinės svetimo krepo gėlės. Jų kvapas palengva ardo namų sienas ir paminklų pamatus.

Ir dar – mano miestas yra neturtingas. Galiu tai suprasti ir atleisti, bet vis dėlto – neturtingas miestas yra apgailėtinas. Mieste neturtas turi slėptis palėpėse, pagrindinėje gatvėje jam nevalia pasirodyti. Mano miestas yra kaip apysenė moteris po prievartinio meilės akto su valkata, kuris net nesumokėjęs. Pašai pa dingsta nuo veido, o kadai toks gražus rūbas išvoliotas ir sudraskytas.

Šumanas šiandien žadėjo ateiti pjauti malkų, bet, gavęs dešimtinę avanso, nusiplovė.

Moteris naktį.

Naktis baugina. Pašaipūs balsai šnibždasi nesuprantamomis kalbomis. Oras tankus ir tąsus, paklodės drėgnos. Šalia trūksta raminančio kito žmogaus kvėpavimo. Tik tamsos šuo, karštai alsuodamas, prabėga pro atidarytą langą ir priverčia širdį nutirpti dėl niūrios nuojautos. Dieną tokie tylūs ir ramūs langų stiklai dreba nuo smulkių dvaselių pirštų prisilietimų. Nakties čiulptuvai stiebiasi iš kambario kampų paglostyti moters kūno ir – pulsuojuojantys – atsitraukdami palieka ant krūtinės spindinčias, gličias vėžes. Padvelkia salsvas supuvusių vaisių kvapas, ir beržynėlyje išsigandęs suklykia apuokas. Net medžių lapija sudreba, kai prie jos prisiliečia nakties kvapas.

Naktis yra vyras – bedante burna ir giliai žėruojančiomis akimis.

Tamsa – jo ištikima sesuo, senutė, sąvadautoja.

Šumanas drąsiai klibikščiuoja per naktį namo.

„Tamsi naktis ar šviesi diena, / Gėrikui vyrui tai vis viena“, – uždainuoja jis.

Arti pro akis be garso praneria šikšnosparnis.

– Škac, dvasna!

Naktis įsliūkina į melsvai vėsią miško tankmę, iš pasokos lėtai seka tamsa, savo nešvarius plaukus džiovindama rasotoje šviesoje.

Moteris užmigusi.

Pilka ryto šviesa nėra meilikautoja – geltonuoja blyškus ir iškankintas veidas, vėsi drėgmė alkūnėse, po krūtine, suglamžytos paklodės, apsvyniojusios apie kojas, tyliai garuoja. Nakties piršto palikta žymė ant krūtinės sudžiūvusi ir, moteriai kvėpuojant, lėtai kilnojasi.

Bet kvėpavimas ramus.

Naktis praėjo.

Dieną visi nakties išgyvenimai atrodo tik juokingi.

Aš juokiuosi, bet atsargiai.

Gyvenvietė miršta. Ji jau mirusi.

Mes, miestiečiai, čia pajėgiame sukurti tik gyvenimo iliuziją trumpos vasaros metu. Negausūs vietiniai gyventojai matomi du kartus per savaitę prie automobilinės par-

duotuvės. Teta Ela su savo ramentais. Mirdzišas. Senasis Vangrovos. Teta Milda. Dar penki šeši. Beveik visi seni, griūna kartu su savo namais. Kai kurie priešiški:

– Nuo tų rygiečių trūksta oro... viską išperka tuščiai!

Karves ir kitus galvijus gyvenvietėje laiko tik nedau-gelis. Uogienių taip pat neverda. Senutės automobilinėje parduotuvėje nusiperka „Globuso“ ir „Selgos“. Ką kita veiks? Pieno čia nebesurenka, o cukrus taip pat pagal talonus. Sodai užželia, nebeturi senukai jėgos. O jauniems nėra kur dirbti. Ir mokyklos vaikams nėra.

Gyvenvietė miršta, ir ta mirtis keistai žaloja žmonių sielas.

Bet rudenimis, kai miestiečiai pamažu pasitraukia, šioje ir kitose gyvenvietėse kažkas apvaikšto visus paliktus namus: langų stiklai rūpestingai išimami ir taip pat rūpestingai sudedami atgal, kruopščiai patikrinamas kiekvienas stalčiukas, kiekviena spintelė. Paimama viskas, kas turi bent kokią vertę. Net atsuktuvus arba plaktukas. Net pradėtas arbatos pakelis. Arba tuščias dezodoranto flakonėlis.

Laukdamas automobilinės parduotuvės vidurdienio tvankumoje (o dažnai jos reikia laukti net dvi tris valandas) moterys neskubėdamos aptarinėja naujausius gyvenvietės įvykius. Stebėtinai dirba žinių tarnyba: kuris, kada, kuriam laikui atvažiuavęs arba išvažiuavęs, kas kam pavogta.

Praeitin moterys atsigręžia nenoromis: jūs, jauni, vis tiek nieko nesuprantat. Naje – septyniasdešimt namų buvę gyvenvietėje. Į jūrą eidavę kone keturiasdešimt valčių. Žiemą vyrai dirbdavę miške. Pramogos? Naje, teatrą vaidindavę, taip. Čia pat smuklėje. Ir Lielirbėje buvę poky-liai, palei jūrą nueidavę tuos dešimt kilometrų ten ir atgal. Ir Lielirbės vaikinai taip pat čia ateidavę, vakarais jauni dainavę ir šokę.

Dabar nieko.

Sėdi saulėje, laukia parduotuvės. Įsiklauso: ar dar neatūžia?

Laukia ir kartu su šeiminkėmis atėję šunys. Guli, al-suoja nuo karščio Benta ir Uno, Džerytis ir Moris, Repsy-tis, Murzytis, Bonytis. Maži balti ir gauruoti, visų didžiųjų tolima giminystė kažkoks kolis.

Laukia, karmo ausimis.

Kai atvažiuoja parduotuvė, kaulija sausainių.

Vagia ne tik namuose. Erikui nuo stogo du kartus pavogė televizijos anteną, o Imantui – visiškai naują išvietę. Labai paprastai – nuklėlė nuo duobės ir išvežė.

Man pasakojo tokį atvejį: viena kaimo gyventoja, par-duodama namą kitai, išeidama nupjovė visas obelaites.

– Aš – ne vagis, – sako Šumanas. – Manai, jegu aš gir-tuoklis, tadu aš ir vagis?

Tikiu, tikiu, vagis taip nesakytų.

Kai vakare einu prie jūros maudytis, kiek tik akis mato, nėra nė vieno žmogaus. Tik retkarčiais huculas su savo šunimis karves išgena į pajūrį.

Smėlis, vėjo lygiai nupūstas, žmonių pėdas per naktį užneša, tiktai tankų ir šarvuotųjų vėžių smėlis taip greit nenutrina. Pasienis.

Smėlis. Nosyje, burnoje ir ausyse. Moters kūnas ir plaukai smėlio spalvos. Užsimaskavusi. Žuvėdra nusileidžia ant peties ir nepastebi. Šuo prabėga pro šalį – nepastebi. Tiktai jūra pastebi – vakare potvynio liežuvis siekia vis arčiau ir arčiau.

Moteris smėlyje. Kūnas palei jūrą nuo Kolkasrago iki Ventspilio. Vaidė, Saunagas, Pitragas, Kuošragas, Mazir-bė, Sykragas, Jaunciemas, Kesteriai, Mikelio švyturys, Lūžnia, Uovišiai – apgamai ant jos odos.

Jūra čia daugiau nebekvėpia žuvimi, nes nėra žvejų. ►

- Mikelio švyturys yra prie moters bambos, viduryje tarp Kolkos ir Ventspilio. Mano namai „Jaunvigos“ – pačiame bambos viduryje. Viga – įduba tarp kopų.

- Nematoma bambos virkštelė nuo mano namų įteka tiesiai į dangų. Kaip aukšta pupa. Namus turiu užlaikyti tvarkingai, rūpintis, kad bambagyslė nenutrūktų.

- Už penkių šimtų metrų nuo mano namų Pizės kapai. Ten dar nesu buvusi.

- Sielų persikėlimas. Yra tokia teorija. Persikeliančių sielų kelias eina pro mano namus. Sėdžiu pavakary prie lango ir žiūriu, kaip jos eina. Jaunos ir senos. Senesnės tamsiai pilkos, jaunos skaidrios, beveik permatomos. Vaikų sielės kaip švelnus raibuliavimas, kaip vėjo gūsis, vos įžiūrimas. Pas mane niekada neužsuka, ir gerai. Mums dar ne pakeliui.

- Rožės išsiskleidusios. Geltonos pražysta beprotiškai skubiai ir greitai pasidaro tuščios. Iš tolo dar nieko, bet pažiūri iš arčiau – senos, iškvėptos koketės. Rožiškai balta pražysta lėtai ir laikosi ilgai. Vėsioje ir vaškiniėje karštoje saulėje.

White Christmas.

- Moteris upėje. Irbė teka srauni ir vingiuota, įsprausta tarp stačių krantų. Nuvirtę medžiai vietomis užtveria srovę, šaknys kyla į dangų. Kaip Šiškinio paveiksle, trūksta tiktai meškiukų.

Begalė sparvų. Upė teka srauniai, bet oras, tirštas ir tvankus, stovi vietoje. Nuo vandens ir oro trinties upės veidrodžiuose žaižaruoja baltos kibirkštys. Moteris stovi vandenyje iki krūtinės, upės viduryje, ruda srovė vėsiai glosto. Kibirkštys įsimeta į plaukus, ir jie užsiliepsnoja skaisčiai raudonai. Taip galėtų stovėti, kol upė užšals. Kojos grimzta į smėlį, išleidžia šaknis.

Upei užšalant, apie moterį susidaro properša. Bet šaltis dar toli. Dabar – rudos, pilkšvai rusvos, ochros, visi žalios atspalviai, dangiška žydruma. Trūksta tiktai tamsaus violeto. Ultramarino varpeliai upės pakraštyje iš tolo beveik nematomi.

- Moteris jūroje. Žalias vanduo, baltos putos. Sūrios lūpos, sūru akyse. Vėjas atgena bangas ir veja jas atgal į gilumą. Jūroje sunku nustovėti, bangos stengiasi išmesti į krantą arba įtraukti į gelmę. Moteris atsigula seklumoje, bangos ritasi per ją, stumdo, kelia, neša, mēto, smėlis lygiai nupoliruoja kūną ir išbalina jį.

Jei laiku išlipi į krantą, gali girdėti savo kraujo ošimą. Jei lieki pernelyg ilgai – bangos išmeta tik akmenuką, vėšų ir blizgantį. Arba gabalėlį gintaro.

- Sau atrandu: esu laiminga. Mane apleido baimė. Baimė, pametusi mano pėdsakus, laksto sutrikusi, sukasi vietoje, inkščia, gėdijasi pažiūrėti šeiminkui į akis. Inkščia, įlindusi į savo olą, tamsoje, laižo žaizdas. Laukia.

- Dar kartą: moteris ir naktis. Yra vėsios naktys, raminančios. Melsvai žalios kaip Sibiro eglės. Skaidrios kaip stiklas. Kaip veidrodis danguje. Kaip aidas.

Kvepia šieną, pipirmėtę, samanom, rasa, kuri iškris. Tokiomis naktimis obuoliai pasidaro sultingi. Tokiomis naktimis visi langai atidaryti, pro juos vaikšto žvaigždės, gali įžengti tamsa. Tamsa iš kambario vidurio išsilieja po kampus, nugludina viską, nulaižo vėsiu liežuviu, trupina daiktus ir pati pasidaro permatoma, pati pradeda spinduliuoti tylia, perlinę šviesą.

Moteris nemiega, klausosi, kaip mėnulio spindulys dzingteli į langą. Nejučia savo kūno, jis ištirpęs vėsioje žibėjime, plūsta per grindis, plūsta ant sienų, sidabras, baltas, pilkas. Žvaigždė kaktose ir paslaptis lūpose, juodose kaip anglis. (Tai nesu aš.)

- Ir dar: yra naktys, šiltos ir raminančios. Minkštos kaip šuns papilvė. Juodos kaip kurmio kailis. Nė lapas nesuvirpa, po tamsos žingsniais be garso linksta žolės stiebai. Nakties veidas debesyse pasislėpęs, akys užmerktos. Moteris miega. Švintant pradės lyti.

- Aš gyvenu tarp to, ką įsivaizduoju matanti, ir to, ką žinau. Kuo mažiau aš žinau, tuo daugiau matau.

- Kiekvieną dieną namuose ratu seku saulę. Rytą saulė spindi miegamajame, žadindama žada laimingą dieną. Ten aš dirbu. Valgomajame spindi vidurdienio saulė. Ten gerai skaityti arba rašyti laiškus, išsitiesti pogulio. Rausva vakaro saulė spindi virtuvėje, perlydo į varį mano aliumininius katilus, nuramina prieš naktį.

- Tėvas kieme skaldo malkas, kurias supjaustęs Šumanas. Kirvio poškėjimas sukelia saugumo jausmą: aš čia gyvensiu dar ilgai.

- Kiekvieną dieną kokia nors nauja dovana jūros smėlyje: tuščias „Scotch Whisky“ butelis, švediškas plastmasinis benzino kanistras, senas batas, alaus dėžutė. Skardinė su aliejiniiais dažais. Teta Olga jais nudažo savo namą. Dažniausiai jūra išmeta batus. – Ar visi tie žmonės nuskendę? – klausia dukra. Nežinau.

- Mano mėgstamiausi kvapai: dervos, medaus, pjuvenų, sakų, medžio žievės, ramunių ir vingiorykščių, petražolių, trūnijančių lapų, nasturčių, rūsio pelėsių, krosnies dūmo, šuniuko kvėpavimo.

- Suaugusieji morką paprasčiausiai sugriaužia – nuo plo- nojo galo iki storjo. Jie įsisavina karotiną. Nė vienas vaikas morkos taip nevalgo. Vaikas pradeda nuo storgalio, dantimis rūpestingai atskeldamas, atlupdamas morkos išorinę, ryškesnę dalį, kuri apglėbia šerdį. Jei morka jau pakankamai subrendusi ir vaikas pakankamai stiprus, tada šviesi šerdelė galų gale lieka visiškai lygi, lyg pati išsilupusi, drėgna, net smulkios, minkštos, panašios į mažas šakneles ataugėlės šerdies paviršiuje yra sveikos. Tokia šerdelė ypatingas gardumynas. Aš morkas valgau kaip vaikas.

- O nuo ridikėlių pirmiausia reikia dantimis nulupti žievelę. Taip pat miltinę pomidorą galima dantimis nulupti. Tamsiai raudonai blizga aksominis pomodoro minkštumas. Išilgai perpjautam agurkui pirmiausiai reikia išskobti sėklingą vidų.

- Lyja, lynoja. Jūroje rūkas. Per visą kaimą skamba rūko ragas.

Prilyti rožių žiedai apsunke ir nulinke iki žemės. Pilka ramybė ir nejudrumas, net smulkios lietaus gijos sustingusios ore. Nei pradžios, nei pabaigos. Žmonės kalba tyliai, o rūko ragas nuslopina jų žodžius.

- Per pilką lietaus uždangą kitas pievos kraštas beveik neįžiūrimas. Man atrodo, kad ten tyliai ir lėtai juda niūri procesija – juodi vyrai be veidų, neštuvuose blyškios ir nejudančios statulos, nuo neštuvų kraštų bėga vanduo. Tarp dviejų lietuvių nuskendę. Pūūūū, pūūūū – rūko ragas kaip kapinių varpas.

- Mirusiųjų minėjimo diena Pizės kapinėse. Jaunas pastorius stengiasi sužerėti teisuolišku pykčiu, kurį Dievas jaučia parapijai, apleidusiai savo šventovę – leidusiai pionierių stovyklai įkurti klubą Mikelio švyturio bažnyčioje. Aš tikiu Dievą, bet netikiu Dievo pykčiu šitiems seniems, vienišioms žmonėms. Man skausmingai rėžia ausis perdėtai dramatiškas pastoriaus tonas.

Dievo žodžiai turi kalbėti sielai, o siela geriausiai girdi tylus ir paprastus žodžius.

Pastorius kalba ilgai. Bažnyčios choras, devynios ar dešimt senučių, dailiai pasipuošusių juodomis suknelėmis su baltais žirmeliais, sėdi eilute nuokalnėje ir iki kitos giesmės ilsina sutinusias, stromis kojiniėmis aptemptas kojas.

Iššvaistyti Dievo žodžiai neatranda girdinčių ausų, painiojasi medžių šakose – pokšt, pokšt – krinta į išdegusią žolę.

Prie pastoriaus kojų atsigula šuo, alsuoja.

Liūdna.

Prasidėjus eilinei giesmei, aš palieku kapines ir jaučiu, kad Dievas ant manęs nepyksta.

- Išeidama matau – už tvoros ant paklotų sėdi kelios šeimynos, išgeria, užkanda, iš toli atvažiavę. Šumanas nepastebėtas.

- Rugpjūtis: raudoni šermukšniai, geltonos saulėgražos, medetkos dar pačiame žydėjime, sklaidžiasi astrai, noksta agurkai, kopūstai suka galvutes, ažuole užsimezgė mažos gilės, juoduoja kiaulinės pupos, raudoni raudonviršiai žalioje žolėje už daržinės ir apvalios baravykų galvutės kieme po mūsų ažuolu. Ar tai nelabai svarbu?

- Vėjas atkaklus čia, pajūrio kaime. Kartais piktas, iki žemės lenkia žolę pievoje, įnirtingai įsikimba į medžių viršūnes, nepaleidžia, po skiedrelę pešioja senus daržinių stogus, riamoja, staugia dvibalsiu kartu su jūra.

(Jūra girdėti visada, jūros šniokštimas yra čionykštė tyla. Miesto tyla yra nakties tramvajų skambučiai ir vėlyvų praeivių žingsniai ant asfalto, ir kiemsargio kastuvo gurgždėjimas sniege ankstyvais žiemos rytais.)

Kartais vėjas švelnus, meilus, gerinasi kaip šuo, besimeilindamas trinasi į kojas, laižo tau veidą.

- Vėjas nurimęs. Vėjas įbėgęs į miško tankmę, pasislėpęs kažkokioje duobėje, senoje tranšėjoje, vėjas nuskendęs pelkėje. Vėjas dilęs ir sudilęs iki plono siūlo, kuris lankstydamasis įsiliūkina į karklyną. Štilis – tarp seno ir naujo vėjo. Dangus nusileidžia iki daržinės stogo, pilkas. Nebelyja. Dar nelyja. Negirdėti jūros. Paukščiai nuščiuvę, nedūzgia bitės. Sustingę lapai, žolė išmirkusi.

Moteris sėdi prie lango, negali pajudėti – oras pernelyg tirštas, per didelis pasipriešinimas mintims.

Sėdi juodais drabužiais, akys dažytos juodai, rūko. Dūmai stingsta ore. Laukia. Nežino, ko.

- Mūsų namą aplanko tiktai senas buvusio šeiminko katinas.

Naktimis permiega ant šieno daržinėje, dieną kažin kur dingsta.

Čia galima gyventi ištisas savaites, nematant nė vieno žmogaus.

Vaikystės dienų paveikslėliai

Neretai vaikstant Vilniaus gatvėmis šmėkščioja skaidrūs vaikystės dienų paveikslėliai, plevenantys liūdnoje netekties šviesoje.

Buvo 1940 metai. Lietuvą užplūdo rusų kariuomenė. Mūsų šeimai iš Aukštosios Panemunės (Kauno priemiesčio ant Nemuno kranto, pušyne), kur prabėgo patys gražiausi ketveri mano gyvenimo metai, teko persikelti į Vilnių. Tėvelis Benediktas Zavadskis, ilgus metus buvęs Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės majoras, staiga tapo Raudonosios armijos karininku. Tačiau tai aš supratau gerokai vėliau. Vilniuje apsigyvenome pačiame centre, priešais dabartinę V. Kudirkos aikštę, vadinamojo karininkų namo penktame aukšte. Šalia stovėjo dailus pastatas su kolonomis – jame buvo Karininkų ramovė.

Šį pastatą subombardavo karo metais, vietoj jo pastatė stalininės architektūros namą, jame dabar veikia knygynas. Į Karininkų ramovę eidavom dažnai, ten vykdavo įvairūs koncertai, prisimenu ir joje papuoštą Kalėdų eglę. Mano, keturmetės mergaitės, supratimu, viskas buvo puiku, tik kankino kažkokia liūdna nuotaika, vis bėgdavau žiūrėti pro langą laidotuvių procesiją.

Toks keistas prisiminimas – centrine Gedimino gatve (ji matėsi pro mūsų buto langus) rieda iškilminga karieta, traukiama ketveto žirgų. Dažniausiai ji būdavo juoda, bet rečiau matydavau baltą laidotuvių karietą, o žirgai būdavo uždengti baltomis gūniomis. Man paaiškino, kad balta spalva reiškia, jog laidojamas jaunas žmogus. Tokią dieną vakare ilgai gulėdavau savo lovėje, negalėdama užmigti, kartais tyliai, kad neišgirstų kitame kambaryje vakarojantys tėveliai, nueidavau prie lango. Vėjyje siūbuodavo lempos, tolumoje boluodavo ryškiai naktį apšviesti Trys kryžiai. Net keista, bet prisimenu nuolat mano vaikišką širdelę kamuojantį liūdesį, kažkokį aplink sklendantį nerimą. Gal taip jutau tėvėlių nuotaikas, nes jie dažnai būdavo prislėgti, ilgai apie kažką dviese kalbėdavosi, dažnai kartodavo žodį „rusai“ ir man nesuprantama – „okupacija“.

Vilniaus gatvėse atsirado daug nematytų žmonių pilkšvomis milinėmis, styrančiomis smailiomis kepurėmis, kurių kiekvienoje buvo po raudoną žvaigždę. Mamytė paaiškino, kad tai rusų kareiviai. Visas ruses pravardžiudavome vienu vardu „katiušos“, nes iš kiekvieno kampo sklido jų daina „Katiuša“. Labiausiai to meto Vilniuje man patiko baltais drabužiais apsirengę dešrelių pardavėjai. Būdavo labai skanu, kai mamytė gatvėje nupirkdavo priešpiečius: ant kartoninės lėkštutės – dešrelė, garstyčių kauburėlis ir šviežutėlė bandelė. O kartais gaudavau ir nuostabių ledų. Tačiau įsimintiniausias vaizdas – ankstyvas sekmadienio rytas, o mes su tėveliu Vilniaus gatve einame pirkti šviežių bandelių ir pyragėlių su kremu. Tėvelis buvo didžiausias bičiulis ir draugas. Labai laukdavau jo grįžtant iš darbo, išgirdusi prie durų skambutį, bėgdavau jo pasitikti. Laukdavau, kol nusivilks „frenčių“ (taip vadinom jo karininkišką uniforminį švarką), ir pasakodavau viską, ką veikiau per dieną. Paskui pietaudavom. Ir dar būdavo puikios popietės, kai tėvelis priguldavo pailsėti ant sofos. Atsisėdusi jo galvugalyje dėliodavau kaladėles su raidėmis, bandydama perskaityti sudėtą žodį. Tai tėvelio nuopelnas, kad būdama penkerių metų jau gerai skaičiau. Kai pavargdavau nuo „mokslo“, supindavau tėveliui kaseles – jis nieko nesakydavo, tik meiliai šypsodavosi. Sekmadieniais kartais eidavom į Arkikatedrą, neretai – į Jau-nimo teatrą Senamiestyje. Tuomet važiuodavom keistu vežimu, vadinamu fajetonu. Fajetone vežikas sėdėdavo ant aukštos pasostės su botagu rankoje, mes – ant minkštos odinės sėdynės. Jei pradėdavo lyti, virš sėdynės išskleisdavo odinį gaubtą, panašų į vaikų vežimėlio stogelį.

Vakarais gerdavome arbatą su pyragėliais. Klausydavau tėvėlių kalbų ir jaučiau, kad jos vis liūdnės ir liūdnės. Jie kalbėdavo apie labai blogą rusą, kuris vadinasi politruku (tuomet aš maniau, kad tai blogiuko pavardė), apie kažkokius areštus. Kai paklausdavau, ką tai reiškia, mane tuoj nuvedavo gulti. Sužinojau naują žodį „repatriacija“, nes tėvelio sesuo, mano teta, ištekėjo už austro ir išvyko į Vieną. Išvažiavo ir išvažiavo, daugiau apie ją niekuomet negirdėjom.

Su tėveliais visi trys nuėjom į Universalinę parduotuvę šalia mūsų namų (dabar „Zaros“ parduotuvė), kaip mamytė sakė, išleisti paskutinių litų, nes nuo šiol bus kitokie rusiški pinigai. Man nebeaišku – juk čia Lietuva, tai kodėl bus rusų pinigai? Bet į mano klausimą tėveliai taip ir neatsakė. Man nupirko anglišką mėlyną aksomo suknetę ir nuostabių bufetą su stiklinėmis durelėmis manosioms lėlėms, į kurį aš seniai varvinau seilę. Dar parsinešom du puikius kupranugario vilnos pledus – minkštučius minkštučius. Jie daug metų visur keliauda-

vo su mumis, lyg ir primindami man paskutiniąsias nerūpestingos ir laimingos vaikystės dienas.

Vieną dieną atvyko didelis iš Paliepių. Tai mamytės tėtis, o mano senelis, visuomet labai linksmas ir šnekus. Mamytė jį meiliai vadino papunėliu. Papunėlis – Stanislovas Semoška – stambus Paliepių kaimo (netoli Ariogalos) ūkininkas. Mano atmintyje išliko Paliepių avietynas, kai vaikstant jo išravėtais takeliais virš galvos kabodavo didžiulės prisirpusios avietės. Didelis labai mėgdavo prasmukti į savo „meisternę“. Jis buvo geras stalius, apylinkėje žinomas kaip brikų ir skrynių, vadinamųjų kuparų, meistras. Svirne, taip Paliepiuose buvo vadinama klėtis, stovėjo pora didelio padarytų kuparų, kuriuose buvo suguldyti močiutės išausti audeklų rietimai.

Jos išaustas kilimas su miško laukymėje besiilsinčiomis stirnomis daug metų puošė mano kambario sieną. Savo tvirta ranka močiutė Kazimiera Semoškienė tvarkė visą ūkį ir namus, jos nurodymų klausė ne tik visa šeimyna, bet ir didelis. Nedidukė, apskritutė, ji spėdavo visur. Paliepiuose visur jos buvo pilna – tai ji visai šeimynai paskirstydavo darbus, ruošdavo pietus.

O kokios nuostabios būdavo Paliepiuose Kūčios ir šventos Kalėdos – paskutiniąsias jų aš jau gerokai pamenu. Tai pagal močiutės receptą kepamus lašiniuočius, kuriuos aš kirsdavau vaikystėje, mėgsta jos proproanūčiai – mano vaikaičiai Ula ir Benas. Močiutė labai mėgo jurginus, todėl tėvelis, kiekvieną kartą atvykdamas į Paliepius, vis atveždavo dovanų naujų nematytų jų veislių. Tad vasaromis visas Paliepių kiemas švietė įvairiaspalviais jurginų žiedais. Prisimenu, kad net iki šulinio tekdavo eiti jurginų, kurių žiedai man tuomet kybodavo virš galvelės, alėja.

Kai iš Paliepių atvykdavo didelis, namuose būdavo itin smagu. Aš sėdėdavau jam ant kelių ir klausinėdavau apie močiutę, Paliepius. Tačiau ši didelio viešnage kažkodėl buvo liūdna. Jaučiau, kad kažkas įvyko, kažkas negero, net labai negero (tai supratau tik po kelerių metų, kai mamytė ir tėvelis atsidūrė Sibiro lageriuose, kai nebeliko nei namų, nei Paliepių). Kol visi, gerdami arbatą, rimtais veidais kalbėjosi, nutariau parašyti močiutei laišką. Kai jį, parašytą didelėmis spausdintinėmis raidėmis, įteikiau dideliui, visi nustebo. Net tėvelis, kuris žinojo, kad moku iš kaladėlių su raidėmis sudėti žodžius, buvo nustebintas mano „raštingumo“. Nuo tada savo vaikiškas knygytes pradėjau skaityti pati, tuo labiau kad 1941 metų įvykiai galutinai sudaužė jaukų mano namų pasaulį.

1941 metų birželio pradžioje su mamyte išlydėjom tėvelį: jis visam mėnesiui išvyko į Varėnos poligoną, kur vyko kareivių mokymai. Nugirstu, kad tėvelis labai susirūpinęs ir neramus, nes jam, kaip diviziono vadui, teks gyventi vienoje palapinėje su rusų politruku (ką šis žodis reiškia, sužinojau dar negreitai). Atsisveikindami tėveliai apsiukeičia laikrodžiais: tėvelis paima mamytės mažiuką auksinį laikrodėlį, kurį jai padovanojo dėdė per viešnagę Amerikoje, mamytė – naują tėvelio šveicarišką laikrodį. Tėvelis ilgai laiko mane apkabinęs, o aš, aišku, apsiverkiu. Jis ramina, sako, kad mėnuo prabėgs labai greitai, paskui važiuosim aplankyti kitų senelių (į jo gimtuosius namus) ir būtinai perplauksim Nemuną (aš, kaip visuomet, ant tėvelio nugaros). Aš bandau sakyti, kad Nemune geriau neplaukioti, nes tuomet jaudinasi ant kranto likusi mamytė. Bet tėveliui jau laikas eiti. Daugiau aš jo niekada nebemačiau...

Mudvi su mamyte kažkokia mašina senuoju Žemaičių plentu važiuojam iki Ariogalos. Ten mūsų laukia didelis su Sartuke ir vieškeliu dardam į Paliepius. Senelių kiemas Paliepiuose didelis. Kieme išdidžiai vaikštinėja būrys vištų, baisiausiai teršiančių žalią kiemo žolelę. O man nesiseka, kasdien, kad ir kaip saugočiausi, įlipu į tą vištų palikimą. Ir nusprendžiu: kai turėsiu savo ūkį, visą kiemą būtinai išklosiu šaligatvio plytelėmis. Tuomet niekada nesusitėpsiu savo dailių batelių ir baltutėlių puskojinių. Už kiemo toliau tęsiasi didelio pasididžiavimas – didelis sodas.

Man regis, tokių skanių obuolių ir kriausių kaip Paliepiuose daugiau niekuomet neteko valgyti. Už sodo buvo pati įdomiausia ir mano mėgstamiausia vieta – didžiulė kūdra ir arklų kiemas, o jame du maži kumeliukai. Tačiau pro sodą prasmukti man buvo gana sunku, nes jame stovėjo bičių aviliai. O tos bitės, atrodė, tik manęs ir telaukė bei taikėsi įgelti... Be to, man buvo uždrausta vienai eiti prie kūdros. Tad stengdavausi į arklų kiemą nukeliauti įsitvėrusi didelio rankos. Tuomet būdavo labai saugu... Už šio kiemo buvo miškelis, pilnas prižėlęs laukinių avietynų, vadinamas Šileliu. Už Šilelio – plynas laukas, tais lemtingais metais čia augo didelio bulvės. Nuostabūs Paliepių vasarų paveikslėliai.

Buvo pats birželio vidurys. Močiutės jau kelios dienos namie nebuvo: visiems buvo pranešta, kad ji išvyko į Kauną pas profesorių V. Kuzmą gydytis. Tačiau aš nugirdau, kai mamytė kalbėjosi su teta Stase (savo seserimi), kad močiutė slapstosi pas giminaičius. Didelis nieko nedirbo, visą laiką praleisdavo Šilelyje. Man buvo keista ir nesuprantama, bet klausinėti nedrįsau – visi suaugusieji buvo labai sunerimę, lyg kažko bijotų. Tuo metu Paliepiuose gyveno teta Stasė su keturių mėnesių mano pussesere Danute, kurios, gėda prisipažinti, tuo metu nemėgau. Visi aikčiodavo: kokia ji gražutė, kokia miela, o man atrodė tiesiog baisi rėksnė.

Tą lemtingą dieną įsiminiau visam gyvenimui. Buvo pats vidudienis. Mamytė miltuotomis rankomis minė ir kočiojo tešlą makaronams, o aš iš tešlos lipdžiau ančiukus. Ką tik iš Šilelio parėjo didelis, nusprendęs užkasti ir pasiimti radiją. Tuo metu pro virtuvės langą pamatėm nuo kalniuko besileidžiantį nedidelį rusišką sunkvežimį. Jame keturi kareiviai smailiomis kepurėmis su raudonomis žvaigždėmis. Visi turėjo šautuvus su užmautais durtuvais. Mamytė tik susuko: „Papunėli, greičiau bėk!“, ir išstūmė pro virtuvės duris didelį, ir šis per avietyną, per arklų kiemą nepastebėtas nusukbėjo į mūsų Šilelį. Pro kitas duris įėjo kareiviai ir su jais buvęs karininkas tokiomis keistomis mėlynomis, į batus sukištomis kelnėmis (tik vėliau sužinojau, kad tai – enkavėdistas). Mamytei liepė sėstis ant suolo, net neleido nusiplauti miltuotų rankų. Netrukus jie atvedė mūsų Pranutę, kuri daug metų tarnavo Paliepiuose ir buvo lyg mūsų šeimos narė, darbininką, dirbusį klojime, piemenuką, tetą Stasę su rėkiančia Danute ant rankų. Tada kareiviai pradėjo raustis spintose, traukti iš stalčių visus daiktus. Kaip vėliau išgirdau iš mamytės – jie darė kratą. Aš siaubingai išsigandau – užlindau už durų ir visą laiką verkiau. Kareiviai tokiomis siauromis akimis (vėliau mamytė paaiškino, kad jie iš tolimo krašto, vadinamo Azija) bandė mane raminti, vis kaišiojo man rusiškų monetų. Kai kareiviai baigė kratą, paėmė tėvelio suomišką peilį ir dar keletą jiems patikusių daiktų, karininkas paaiškino, kad mus perkels gyventi į Rusiją. Seneliai to bijojo ir slapstėsi. Močiutė buvo pasislėpusi pas gimines, o didelis „gyveno“ Šilelyje. Tačiau karininkas, išgirdęs iš mamytės, kad ūkio šeimininkas išvežęs žmoną gydytis į Kauną pas daktarą V. Kuzmą ir turi jau rytojaus dieną grįžti, nusprendė nuvažiuoti į paštą (tuo metu kitur telefono nebuvo) ir paskambinti į Kėdainius vadovybei – gal vienu moterų su vaikais nevežti, o palaukti, kol grįš ūkio šeimininkai (tai yra mano seneliai).

Tik po daugelio metų supratau, koks siaubingas buvo tas laukimo pusvalandis mamyte ir tetai Stasei. Pagaliau karininkas grįžo. Buvo nuspręsta palikti porą kareivių mūsų saugoti ir laukti senelių. Kiti kareivėliai man pasirodė labai jaunučiai, nedideli, net mažiukai, niekaip nesupratau, kaip jie nesusipancioja per ilgose milinėse. Ilgi šautuvai trankėsi jiems į kulnus. Mamytė nuklojo stalą skanumynais ir pakvietė juos vakarienės. Iš pradžių jie dar laikė šautuvus šalia savęs, bet kai išgėrė keletą taurelių, gerai užkirto kvapnaus skilandžio, pasidarė labai šnekūs. Tik aš nieko nesupratau, nes su mamyte jie kalbėjosi rusiškai. Vėliau mamytė pasakojo, kad tie kareivukai labai gailėjosi mūsų, ypač mažųjų mergaičių, kurias išveš į labai šaltus kraštus, vadinamus Sibiru, liepė pasiimti šiltų drabužių ir lašinių. O mamytė vis nešė ir nešė į stalą skanumynus ir gėrimo butelius. Pranutė mane nuvedė gulti, ir aš nusiverkusi greitai užmigau. Pabudau mamytės žadinama. Apsivilkau prie lovos padėtus drabužiais. Mamytė išvedė mane į lauką, paėmė į glėbį ir bėgte per sodą nunešė į arklų kiemą. Dar tik vos vos švito. Dviem arkliais pakinkytame vežime sėdėjo teta su mažąja Danute ant rankų. Mamytė paėmė vadžias, ir mes pro Šilelį, didelio bulvių lauką nepastebėtos išvažiuom. Taip mums tik dėl mamytės apsukrumo pasisekė pabėgti. Važiuom gana ilgai. Paskui mamytė dideliui ir močiutei pasakojo, kad keliavom aplinkiniais keliukais, nes vieškeliu bijojo važiuoti, kad rusai nesi-vytų. Vakarėjant jau buvome pas giminaičius ant Šušvės kranto. Ten buvo mūsų močiutė ir jau atvykęs didelis. Už kelių dienų bėgdama per pievą link Šušvės pamačiau gana žemai skrendantį lėktuvą su juodu kryžiumi. Tuoj pasakiau mamytei. „Karas“, – nusprendė namiškiai ir pradėjo ruošti namolei. Grįžom į Paliepius, ten radom išplėštus, išdraskytus namus.

Nežinau, iš kur gavom tą liūdną žinią – tėvelis su kitais karininkais užkaltuose gyvulinuose vagonuose išvežtas į Sibirą. Bet dar ilgai ruseno viltis, kad jis gyvas ir būtinai grįš. Tėvelis, Nepriklausomos Lietuvos majoras Benediktas Zavadskis, mirė 1943 metų žiemą iš bado lageryje Sibire, netoli Norilsko. ►

Hitlerio gimtadienis

Tėvelį išvežė į Sibiro lagerį tą pačią dieną kaip ir daugumą Lietuvos žmonių – 1941 metų birželio 14-ąją. Po savaitės į Lietuvą įžengė vokiečių kariuomenė. Likusios dvi savaitės su mamyte iš Vilniaus persikėlė gyventi į Kėdainius – arčiau mamytės tėviškės Paliepių, kur savo ūkyje gyveno Kazimiera ir Stanislovas Semoškos, mamytės tėvai, o mano seneliai. Paliepiai buvo 30 kilometrų nuo Kėdainių. Prieš didžiąsias šventes – Kalėdas, Velykas – ir prieš vasaros atostogas senelis atvažiuodavo mūsų parsivežti. Prisimenu, kad senelio brikele važiuodavom visą dieną ir man pašėlusiai pabosdavo.

Buvo 1942 metų pavasaris. Mamytė kiekvieną rytą anksti išeidavo į mokyklą, kur dirbo mokytoja. Likusi viena skaitydavau iš eilės visas namuose esančias knygas, kai pabosdavo, išeidavau į kiemą. Gaila, bet rytais kiemas būdavo tuščias, mano bičiulis Napoleonas jau lankė pirmą klasę.

Tą įsimintiną rytą anksti išėjau į kiemą. Baigėsi balandis, lauke šėlo pavasaris, buvo saulėta, graži diena. Kadangi kieme nebuvo su kuo pasišnekėti, patyliukais išslinkau į gatvę. Tai man buvo griežtai draudžiama, bet kartais aš neišlaikydavau ir nukeliaudavau į gretimą kiemą, kur gyveno mano bendraamžė Rita. Deja, ir jos taryt nesimatė. Tuomet nusprendžiau dar šiek tiek paėjėti ir apžiūrėti didžiulį geltonais žiedais apsipylusį krūmą, kuris atrodė tartum užsiklojęs auksine migla. Ir čia pamaciau kai ką įdomaus. Netoliese esančio namo, kuriame gyveno vokiečiai, lange stovėjo Hitlerio portretas, visas apkaišytas gėlėmis. Labai susidomėjusi patraukiau toliau. Už poros namų lange ir vėl pamaciau tokį patį portretą. Tik staiga išgirdau ponios Aldonos, mūsų kaimynės, balsą: „Jūrate, kur tu vaikščioji? Ar mamytė leido?“ Skubiai neriau į savo kiemą ir grįžau namo.

Ant stalo gulėjo laikraštis, jo pirmajame puslapyje taip pat buvo Hitlerio portretas. Susidomėjusi peržvelgiau ir sužinojau, kad šiandien Hitlerio gimtadienis. Mano mažoje galvelėje pradėjo kurbėti mintis: „O kodėl ir man nepapuošus mūsų virtuvės lango? Būtų labai gražu.“ Ėmiausi darbo. Iš laikraščio iškirpau Hitlerį – išėjo šiek tiek kreivokas, bet darbu buvau patenkinta. Į puodelį įbėrusi miltų ir įpylusi vandens pasigaminau klijų. Jais ištepiau Hitlerio portretą ir priklijavau prie virtuvės lango stiklo. Lyg dar kažko stigo. Atnešiau ir šalia pasodinau savo aksominį asiliuką (gaila, jis buvo tik su trimis kojomis ir labai aprintas). Kad būtų dar gražiau, iš savo vaikiškos knygelės iškirpau porą avinėlių, kumeliuką ir kelis ožiukus. Išėjusi į kiemą ir apžiūrėjusi savo kūrinių, nusprendžiau, kad langas papuoštas puikiai. Hitleris žvelgė gana pikta – gal todėl, kad buvo be vienos ausies (netyčia ją nukirpau), gana ištepliotas miltų košele (ką padarysi, turėjom tik tokių klijų), bet šalia linksmi pakeltom uodegytėm striksėjo mano knygutės ožiukai, laigė mažasis kumeliukas.

Grįžo iš mokyklos mamytė. Jaučiau, kad kaimynė, mačiusi mane gatvėje, jau spėjo apskūsti, – mamytė buvo prastai nusiteikusi. Tik staiga pasigirdo beldimas į duris. „Gestapas“, – tyliai sušnibždėjo mamytė. Aš neriau į miegamąjį. Kambariame girdėjosi griežti dviejų vyrų balsai, jiems kažką maloniai aiškino mamytė. Kalbėjosi vokiškai, tad aš, kad ir kaip ištempusi ausis klausiausi, nieko nesupratau. Labai bijojau, nes gestapininkų visi privengė. Mamytė atidarė duris į miegamąjį ir paklausė, ką aš ten lange ištaisiau. Skubiai paaiškinau, kad daugelyje langų mačiau išpuoštą Hitlerio portretą, tai ir aš nusprendžiau tai padaryti, nes šiandien jo gimtadienis. Mamytė grįžo pas gestapininkus ir ėmė jiems aiškinti. Atrodė, kad viskas baigsis laimingai, nes vokiečiai, beklausydami mamytės, net ėmė juoktis.

Tačiau mano širdelė vis tiek plakė labai smarkiai. Staiga išgirdau mamytės balsą, liepiantį ateiti. Nedrąsiai įėjau į kambarį. Vienas gestapininkas, toks žilstelėjęs ir dailus vyras, priėjęs paglostė mane: „Tu gera mergaitė“ – ir padavė šokolado plytelę. Pagalvoju, kad tas Hitleris, matyt, nėra blogas, jei už papuoštą jo portretą gali gauti seniai matyto ir ragauto šokolado. Tačiau mamytė, mano nuomone, to nesuprato. Mano išpuoštą langą tuoj nuplovė ir, pasisodinus mane, ilgai aiškino, kad prieš bet ką darydama turiu pasitarti, nes dabar vyksta karas ir dėl to daug nelaimingų, o ir piktų žmonių.

– JÜRATĖ TAMULAITIENĖ –

Nuo baroko rūmų iki naujo muziejaus: Kultūros ministerija kviečia į kultūros erdvių festivalį

Rugpjūčio 23–25 d. Kultūros ministerija kviečia visuomenę į kultūros erdvių festivalį „16“. Jo metu bus galima aplankyti net 16 per pastaruosius metus atnaujintų ar visiškai naujų kultūros įstaigų visoje Lietuvoje: teatrų, muziejų, bibliotekų, koncertinių įstaigų.

„Festivaliu simboliškai vaiduokiuojame ypač intensyvių kultūros erdvių atnaujinimo etapą. Šis proveržis nebūtų įmanomas ne tik be valstybės ir ES investicijų, bet ir be aktyvių ir iniciatyvių kultūros darbuotojų, – sako kultūros ministras Simonas Kairys. – Nors festivalyje dalyvauja 16 kultūros įstaigų erdvių, realus jų skaičius yra dar didesnis. Kelias įstaigų festivalyje nedalyvaus dėl objektyvių aplinkybių: intensyvių pasiruošimo artėjančioms parodoms darbų ar tebesitęsiančių rangos darbų. Tai – LVSO salė, Šiuolaikinio meno centras, Žemaičių muziejus „Alka“.

Taigi ir po festivalio mūsų laukia dar ne vienas sugrįžimas į atnaujintas kultūros erdves.“

Festivalyje „16“ dalyvaujančios kultūros įstaigos lankytojams parengė specialias programas. Paskutinį rugpjūčio savaitgalį atgimusiuose pastatuose lauks daugybė nemokamų ekskursijų, edukacinių užsiėmimų. Rugpjūčio 24 d. 11.30 val. *Stasys Museum* Panevėžyje vyks diskusija „Kultūrinis regionų renesansas: utopija ar realybė?“, kurioje dalyvaus tiek regionuose, tiek didžiuosiuose miestuose kuriantys menininkai, kultūros vadybininkai. Diskusiją bus galima stebėti gyvai arba žiūrėti jos tiesioginę transliaciją Kultūros ministerijos „Facebook“ paskyroje.

Rugpjūčio 23 d., penktadienį, festivalį „16“ atidarys Prano Gudyno restauravimo centras, kuris kviečia į tris temines ekskursijas. Šeštadienį ir sekmadienį lankytojų lauks Ažuolyno biblioteka, Kauno IX forto memorialinio komplekso ekspozicijų pastatas, Lietuvos audiosensorinė biblioteka, Lietuvos žydų kultūros ir tapatybės muziejus, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus atviros saugyklos, Radvilų rūmų dailės muziejus, Sapięgų rūmai, *Stasys Museum*, Trakų istorijos muziejus, Žemaičių vyskupystės muziejus Varniuose, Klaipėdos valstybinis muzikinis teatras, keturi Lietuvos nacionalinio muziejaus padaliniai: Istorijų namai, Pilininko namas, Signatarų namai Vilniuje ir Jono Šliūpo muziejus Palangoje.

Į didžiąją dalį ekskursijų būtina išankstinė registracija.

Išsamiau <https://lrmk.lrv.lt/lt/nuorodos/kulturos-erdviu-festivalis/>

Fado Jakševičiams

► Atkelta iš p. 7

ketvirtojoje *smetoninėje* Konstitucijoje įtvirtinta Mstislavo Dobužinskio trispalvė, kaip gyvena už geležinės uždangos atsidūrusios tautos ir pan.? Ramūs pokalbiai netrukdamo peraugti į triukšmingus ginčus, nuo kurių aidėdavo visas kiemas, nuo tokių pasikalbėjimų atokiau laikydavosi Benjamino dukterys ir Adomo brolis Romanas, o ginčiuose dominuodavo temperamentingieji Adomas ir Algimantas. Ir 1968 m. Lietuvoje, paveiktoje kontrkultūrinio judėjimo, besiritant Vilniaus vasarai, atnešusiai Lietuvai taip reikalingas politines permainas, nuomonės išsiskyrė.

Sapnai

Jakševičiai kaip menininkai tikėjo sapnų pranašingumu, tačiau negalėjo rasti paaiškinimo, kodėl dažną jų lankydavo neramūs slogučiai. Vytautą kamavo sapnai, kuriuose jis niekaip neranda lagamino su darbuotojų atlyginimais ir dėl to jam gresiantis kalėjimas. Algimantą persekiojo sapnai, neva jis svetimoje kariuomenėje kelių augalotų vyrų talžomas, o pargriuvęs spardomas, smūgius palydint rusiškais niekinamaisiais epitetais. Benjaminas bėgdavo pamiške nuo jį besivejančio Sovietų Rusijos saugumo agento, dar dviem ginkluotiems šio bendrams stebint iš šalies. Gal tai buvo susiję su išgyvenimais carinėje armijoje ar įvairiuose pilietinio karo frontuose Donbase, kur praleido paskutinius Pirmojo pasaulinio karo metus. O gal su mūšiais prieš bolševikų pajėgas per Nepriklausomybės karus? Irena ir Birutė kartais sapnuodavo realistiškus sapnus, kaip slapstosi nuo bolševikų, nors apie juos buvo girdėjusios tik iš vyresniųjų pasakojimų ir regėjusios tik nuotraukose. Adomas sapnuodavęs, kad į jo namus įsiveržia ginkluoti sovietai, išverčia

daiktus, atima istorinę trispalvę, besityčiodami sunaikina kelis šventųjų maketus.

Epitafija neįvykusiai istorijai

Kas būtų, jei būtų? Laiko nepermaldausi, nes, kaip rašiau, laiko strėlė erdvėlaikyje visuomet nukreipta tik į priekį („Š. A.“, 2024.I.12). Tačiau neat-sispyriau pagundai kažkurioje paralelinėje visatoje suteikti Jakševičiams daug laimingesnius gyvenimus. Vis dėlto pabaigoje norisi praplėsti idilės šydą ir įleisti racionalumo. Net ir bandant laikytis istorinio nuoseklumo, lengva pasiduoti alternatyviosios istorijos gundymams neįvykusią istoriją romantizuoti. Tačiau esminis trūkumas – toje alternatyviojoje geresnėje istorijoje dažniausiai nebūtų paties jaudrintos vaizduotės alternatyviosios istorijos kūrejo. Ir nors stygų ir multivisatų teorija gali alternatyviosios istorijos pasakojimus teoriniu požiūriu padaryti labiau tikėtinus ir suteikti daugiau legitimumo, tose visatose mūsų nėra. Fado visatoje, sukonstruotoje N. Černiausko ir permastytoje šiame tekste, šių eilučių autorias nebūtų. Ir mano tėvų – taip pat, nes sunkiai tikėtina, kad seneliai apskritai būtų susitikę. Tad neabejotina, kad Jakševičių genetinė medžiaga būtų pažirusi kitaip ir susidėliojusi visai kitokia mozaika. Labai nenoromis, bet tenka pripažinti, kad sovietiniai tankai 1940 m. birželį, atnešę daug tragedijų ir kančių Jakševičiams, kaip ir didelei daliai Lietuvos, palaidoję Lietuvos valstybingumą pusšimčiui metų, vis dėlto sudarė sąlygas, jau griūvant SSRS, iš nebūties šešėlių į sąmonės blyksnį išnirti man.

– AUDRIUS SABŪNAS –

Vasaros užrašai. Zona

► Atkelta iš p. 13

Mary Coughlan šį vakarą dainuoja „Jaunvigose“. Dainuoja apie savo mažą naivią tautą, apie savo atšiaurią ir neturtingą gimtinę. Žemas, prikimęs, minkštas balsas kaip ašarų srovė išsilieja po kambarius, užtvindo namą, plūsta kartu su rūku per kiemą, pievas, miško pakraščius, pelkes, stovinčius vandenį, pelkes tamsiąsias.

Daug čia pelkių.

Nė viena kryptimi per mišką negalima išeiti tiesiausi keliu – būtinai priekyje kokia nors pelkytė. Nutekamieji grioviai jau dešimtmečiais nevalyti, pelkės braunasi į namus, atima ganyklas.

Viksva ir asiūklis. Švendrai.

Sutrūnijusių medžių kamienų ir žemės kraujo kvapas.

Juodas, žalias, pilkas, tamsiai rudas.

Klynažolė pavasarį, rudenį spanguolės.

Pelkių pakraščiuose tankiai ūmėdžių.

Įmeti akmenį į liūno vandenį – kliunkteli dusliai ir nu-trūkstamai, vanduo neišplūsta ratilais, tik sutrikdytas uo-dų pulkas zvimbdamas pakyla į orą.

Žemė sulinguoja po kojomis, subraška kažkokia šaka, taip staiga sutirštėja baimė, kaip pilkas šydas užkrenta ant akių, kaip gyvatė šnypščia į ausis ir dvokia žvėrimi.

Užmerktomis akimis kaip elniui skuosti per jauną krū-myną, kad šakos botagais kapotų veidą ir kūliavirsčias širdies plakimas išsilygintų bėgimo ritme.

Nukristi veidu žemyn pamiškės pievoje ir godžiai įkvėpti tvirtą, sveiką žemės kūną. Saulėje.

(O Šumanas žino takus per visas pelkes.)

Rudeniui artėjant, žalčius pastebi rečiau. Užtat daug driežų ir gluodenių. Šiltnamio plyšyje tarp dviejų lentų gy-vena mažutėliai driežų vaikai, iš tamsos žiūri blizgančios akytės. Bet gluodenai kaip senolių variniai kaklo žiedai guli žolėje arba smėlyje. Kai prieini, nuvinguriuoja iš lėto ir neskubėdami.

Lyvių kultūros šventė Mazirbėje. Skamba jausmingos kalbos, ir lyvių vėliava vėl plaikstosi virš jų namo. Dau-gybė žmonių. Nežinia, kiek iš jų moka lyvių kalbą?

Septynių kartų kaltė nulenkia galvą.

Bet bufete yra alaus, šampano, brendžio, vištienos vy-riotinio ir džiovintų žiobrių. Skambant Latvijos ir lyvių himnui, stovintys eilėje ištroškėliai sustingsta ramybėje.

Vakare, visą naktį – kaip reikiant gegužinė, du orkestrai suplukę plėšosi pasikeisdami.

„*Molodaja guvernantka vaikelį rodila, / Ne kormila, ne pojila, upėn įmetė*“, – dainuoja išblyškęs vaikinys į mi-krofoną, ir latviai linksmai šoka ant lyvių kaulų.

Gamtovaizdžio, kurį čia sukūrė Dievas, negalima va-dinti gražiu įprastine prasme. Jis yra monotoniškas. Lau-kinis. Niūrus. Paslaptingas savo vienodumu.

Pasieniečių buvimas jaučiamas visur. Aš stebiuosi ir džiaugiuosi – jie yra malonūs, mandagūs ir paslaugūs žmonės. Jei kaime įvyksta eilinė vagystė, jie ateina talkon su savo šunimis (milicija bejėgė, 40 kilometrų ilgio pa-krantės ruožui – vienas milicijos įgaliotinis su sulūžusiu motociklu), naktimis šiaip taip apvažiuoja vienišiausius namus, kad įsitikintų, jog visur tvarka. Pažįsta visus vie-tinius.

Ne, šitie žmonės baimės nekelia. Baimę kelia jų palikti pėdsakai miške, pajūryje, kopose.

Kopa kaip pylimas saugo žemę nuo atkaklių jūros pa-stangų. Pakrantės vėjas, bangų ošimas, neaprepiamai platus dangus. Persiropšti per kopą ir įkrenti kaip į didelį dubenį – ausis užgula tyla, tvankuma, dangaus mėlynė virš pačios galvos. Įduboje nosis į dangų kelia dvi rake-tos. Juodi, niūrūs, išraiškingi siluetai prieš gelsvai žalią kopų žolę. Tranšėjos ir bunkeriai. Tyla darosi grėsminga. Surūdijusių vielų ritiniai pinasi po kojomis, įsikabina į si-jono padurką.

Bet už trijų žingsnių raketos meiliai pakvimpą sušilusiu medžiu – senos, sulūžusios medinės raketos.

Naktį moteris miega savo namuose ir jaučia, kad visa pakrante už kopų pasislėpusios, pusiau sutrūnijusios me-dinės raketos taikosi į žvaigždes.

Švyturio spindulys visą naktį ramina miškus. Miegokit, nebijokit.

Aš jaučiu: švyturys vienija – žemę su jūra, miškus su paplūdimiu, po miškus išbarstytus vienkiemius, užmigusi-s žmones.

Žvaigždės krinta į rudenį.

Mirgantis taškas ir režis danguje. Moteris išeina į kie-mą. Žvaigždėms krintant tamsoje nebaisu. (Arba: matant kažką gražaus, baimė užsimiršta net tamsoje.)

Išbėga šuo ir aploja dangų. Au.

Laimei iš tikrųjų reikia visai nedaug.

Matyti, girdėti, jausti:

kaip auga, atsiveria ir pražysta tavo piliarožės,

kaip kvepėdami džiūsta vėjyje skalbiniai,

kaip lysvė atsikvepia po ravėjimo,

kaip džiūsta smėlis po lietaus,

kaip pakyla rūkas,

kaip paslapčia ateina vakaras,

kaip teka saulė,

kaip keičiasi metų laikai.

Pietums reikia jaunų bulvių su krapais, grybų padažo, pakankamai rūgusio pieno, pomidorų ir agurkų su grieti-ne ir svogūnais.

Vakarienei blynų su aviečių arba tekšių uogiene.

Pusryčiams didelio puodelio juodos kavos.

O tada užėina lietūs.

Viskas prisisiurbia drėgmės, viskas kvepia.

Žeme, trūnėsiais, šlapiu medžiu, dūmais.

Miške auga grybai.

Verandoje ant paklodžių pasrūva bruknės.

Musės poruojasi ir kanda žmonėms.

Jūra parūgusi ir tingi.

Moteris eina jūros pakrante, šlapias smėlis tvirtas kaip neseniai išlietas asfaltas. Jūros vanduo – žalsvai pilkas, melsvai pilkas, rusvai pilkas. Priešais vietą, kur už debesų pasislėpusi saulė, – grynas sidabras. Audros metu pamė-lynavęs rytuose.

Lietaus lašai rieda per veidą, per lūpas, už apykaklės. Sulydo su jūra, su šlapiu smėliu, su aukštu dangumi.

Jei atsisedi ant žemės, kelius pritrauki prie galvos, vei-dą paslepi glėbyje, užmerki akis ir atsiduoti lietui, gali visiškai užsimiršti ir persikūnyti: į išskalautą iš jūros sta-tinę, lygų pūžrą, akmenuką, smiltelę, lietaus lašą.

Galima ištekėti per smėlį ir įsisunkti į žemę.

Arba atvirkščiai: užmiršti aplinką ir jausti tiktai save.

Tingią ir amžiną bemintę gyvybę.

Perlą kriauklėje.

Šilta savyje ir gera.

Lietingojo laikotarpio pranašystė – ateina rugsėjis. Reikia išvažiuoti.

Ruduo liks čia.

Aš galiu tik įsivaizduoti, kaip ažuolas taps geltonas ir numes lapus. Kaip šernai tamsiomis naktimis eis į bul-ves. Kaip šermukšniai po šalnų pasidarys saldūs ir sul-tingi. Kaip vasariškai šiltomis dienomis nuo jūros staiga kamuoliais atriedės lediniai rūko gumulai. Ir kaip baltose samanose pušų jaunuolyne augs vėlyvi baravykai vario spalvos galvutėmis.

Reikia išvažiuoti.

Miestas gąsdina iš tolo – ar dar sugebėsiu ten gyventi.

Tokia ilga vasara, kiekviena minutė kaip medaus lašas, ilijęs į sielą.

Tokia trumpa vasara, kaip nuūžusi vėjuota diena.

Moteris pradeda atsisveikinti jau dvi savaitės prieš iš-važiavimą.

Ak, dar juk taip toli, bet – kiekviena diena yra išsisky-rimas.

Kiekviena diena sako: greit.

Tu nebūsi, tu nematysi.

Tu paliksi, tu svetima.

Džiaugsmas nebėra spindintis, jis apsiblausia kartoka-me ilgesyje. Rusvame.

Laimė nėra rami – pernelyg godžiai tu griebi akimirkas.

Greit, greit.

Neliudės be tavęs nei miškas, nei jūra, nei pelkės.

Tavo meilė vienpusė.

Moteris prietemoje prie lango. Akys – juodai nudažy-tos, lūpos kaip anglis.

Rūko.

Nieko nelaukia.

Išvažiavimo dieną po lietaus suspindi saulė. Viskas su-žaižaruoja, sumirga nenudžiūvusioje rasoje, artinasi ru-dens spalvos.

Mašina, kuri išveža moterį, ryškiai žalia. Tokia žaluma gamtoje neaptinkama.

Kada ji įsuka į miško kelią, saulė pasislėpia už viole-tinio debesies, aukso dulkės pabyra medžių viršūnėse ir uždūsta.

Pelkės pakraštėje krūmuose stovi Šumanas.

Atsisveikindamas moja ranka, šypsoi. Po skrybėlaite du rageliai.

Moteris atsigręžia.

Man nepatinka rudeninė Ryga.

Purvas ir niūrūs žmonės.

Aš noriu nusidažyti plaukus juodai ir važiuoti į Malaiziją.

Įkvėpti oro – karšto ir drėgno kaip pirtyje. Augalų lapai ten tokie žali kaip mano mašina.

Vandenynas – karštas kaip vanduo skardinėje vonelėje agurkams laistyti. Ten kvepia geru tabaku ir palmių alie-jumi, ir kaučiuko medžio sultimis. Ten yra rožiniai žaibai, o lietus šiltas ir tirštas kaip ką tik pamelžtas pienas. Naktis nuo dienos ten skiriasi tik tamsa, bet tamsa nusileidžia staiga kaip teatro uždanga.

Aš ten vakarieniausiu kinų restoranuose ant vandenyno kranto.

Naktį ant pagalvės dėsiu orchidėją.

Gyvoje Kvala Lumpūro gatvėse įsimaišysiu į tamsiao-džių, baltai apsirengusių žmonių minią ir lauksiu pavasa-rio Latvijoje.

Moteris ir ruduo.

Ruduo ateidamas klausia: ar tu dar būsi pavasarį?

Taip! Taip!

(Aš noriu.)

Vertė Jurgis Banevičius